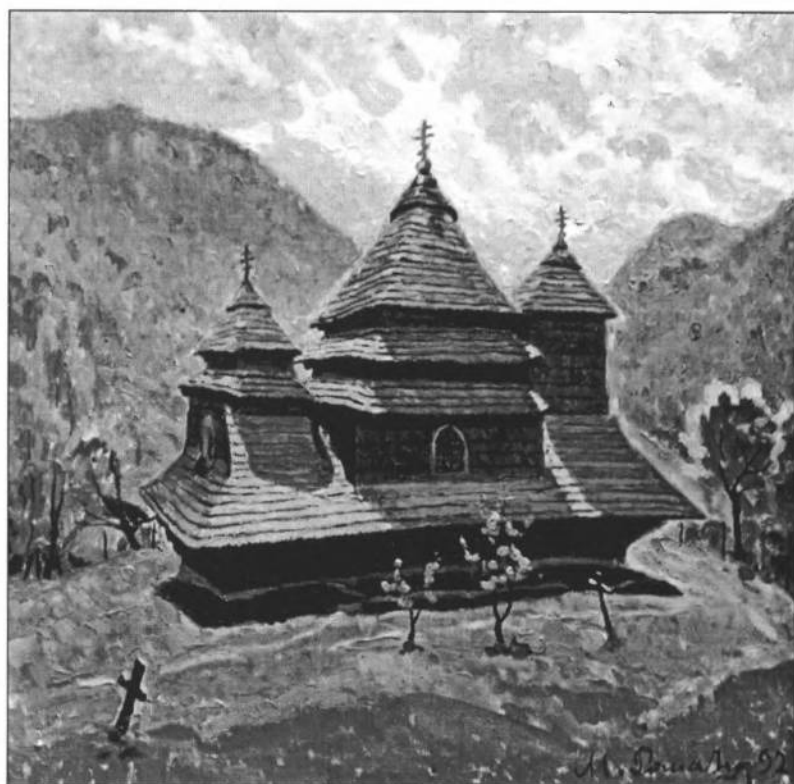

ДУКЛЯ

№ 4 2010

літературно-мистецький
та публіцистичний жур-
нал. Видає Спілка укра-
їнських письменників
Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok
ukrajinských
spisovateľov
na Slovensku, Prešov.

Realizované s finančnou
podporou MK SR
- program Kultúra
národnostných menšín 2010

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ПРОКІП КОЛІСНИК,
ГАННА КОЦУР,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 € (120 крон).

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
ul. Požiarnická 17

Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,
телефон, факс: 051/7725 061

Objednávky na predplatné prijíma každá
pošta a doručovateľ Slovenskej pošty.
Objednávky do zahraničia vybavuje
Slovenská pošta, a.s., Stredisko pred-
platného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box
164, 820 14 Bratislava 214,
e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk

Петро Осадчук Добірка віршів	2
Юліус Панько Альбом	8
Збігнєв Фрончек Драбина	17
Тарас Мурашко Катя	18
Йозеф Цігер Гронський Тоня	21
Степан Крушко Доля одного знайомства	28
Іван Гвань Sapere aude!	32
Іван Дзюба Прокислі «щі» від Табачника	38
Йолана Голенда Каріатида українства в еміграції 20-40 років ХХ століття	66
Ілля Галайда Поетичне обличчя Мілана Бобака	73
Юрій Кундрат Спомин про інститут, викладачів і однокурсників	77
Микола Неврлий Два українські епохальні романи	85
-ММ- Не лише свідок	88
Микола Мушинка Він вийшов із закарпатської живописної школи	91

ПОЕЗІЯ

Петро ОСАДЧУК

Петро Ілліч ОСАДЧУК народився 2 грудня 1937 року в с. Острівець Городенківського району Івано-Франківської області в селянській родині. 1960 року закінчив філологічний факультет Одеського державного університету імені І. І. Мечникова.

Входить до Національної спілки письменників України з 1970 р. Автор понад 30 збірок поезії, книжки літературної критики «Поезія – молодість душі». Основні книжки віршів «Вітряк» (1969), «Третій перевал» (1972), «Біографія вірності» (1973), «Раска – біль і любов» (1976), «Іспит» (1977), «Земля, зігріта любов'ю» (1978), «Взаємодія» (1980), «Пряма мова» (1984), «Лінія життя» (1987), «День відкритих дверей» (1991), «Незрима стріла часу» (1977), «Чуття єдиної провини» (2003), «Віддзеркалення безодні» (2006), «Родинний спадок» (2007), «Останній рубіж оборони» (2007). В 90-ті роки видав чотири збірки сатирико-гумористичних мініатюр з елементами політичної публіцистики – «Театр перед мікрофоном», «Літаюча тарілка», «Реєстр українського лайдацтва», «Паранормальні явища».

Депутат двох скликань Верховної Ради України (1990-1998 рр.).

Лауреат літературних премій ім. М. Островського, ім. П. Тичини, ім. В. Союри, ім. С. Олійника, ім. С. Руданського, «Планета поета», ім. Л. Вишеславського.

В 2003 р. на Всеукраїнському фестивалі гумору в селі Нобель Рівненської обл. удостоєний диплома «Лауреат Нобельської премії».

Шанси

Коли входить банда в роль,
Насилає бандероль.
Напис, як двійник адреси:
«Вам привіт від стюардеси!»
Відкриваєш той «привіт» –
І летиш у вищий світ,
Де ні прикроців, ні лих,
Де хороми всіх святих,
Де відсутні заборони
Та відсутні й ті ворони,
Що рівняються дзьобами
З двоголовими орлами,

Де не годен хижий рейдер
Влаштувать безкарні рейди,
Щоб найвищий Божий суд
Міг спізнати долю Крут,
І, як визріє момент,
Начувався Президент.
Сяє в зорях там земля
Вище куполів Кремля,
Там немає ні міліцій,
Ані кволиків коаліцій,
Там безхмарний небокрай,
Ніби по реформах – рай...
А тимчасом, ну а поки
В нас багато ще мороки,
Тому треба пам'ятать:
В рай не варто поспішати!
Кожен має свої ролі
На землі, а не в юдолі,
Поки входить банда в роль
І готує бандероль.

Р. С. ПРОЦЕС

1

Стихли звуки бравурних мелодій,
В натовп пхаються папараці.
Возвеличений натовпом злодій
Безголовим дає по шапці.
Ще не випита чаша до дна,
Ще на дні є запаси отрути,
І печаль моя, досі страшна,
Ще страшнішою може бути.

2

Незалежно, в які розмальовано барви
Їхні слова і напористі прапори,
Не готов ні Барбосу, ні Барбі
Я повірять цієї пори.

Відчуваю мембранами вух –
Десь ростуть буревії злі.
А він і вона чужинецький дух
Здатні множить на рідній землі.

3

Батька й матір я не забув,
З ними долаю свій стид і страм.
Та з ким би не знався, з ким би не був,
Я всюди лишаюся тільки сам.

Рахуюся з думкою тих і тих,
А позиції власної не віддам.
І в пеклі ідей, і в соборах святих
Я підзвітний лише небесам.

4

Натовп шумить, ніби темний ліс.
Що розгойдує хмари похмурі.
Поселився у натовп лукавий біс
І живить жадобу до збурень.
Натовп лихими чутками обріс,
І напруга у ньому зростає.
Та з'являється міс Компроміс –
І жадоба до збурень згасає

Соціально-сексуальні уточнення

САМОПРОГОЛОШЕНИЙ

Він сам собі писав листи
І цитував їх при нагоді,
Щоб спритну думку піднести,
Як апробовану в народі.
Він, професійний патріот,
Як профі прославляв Вітчизну,

Щоб легше грабувать народ
В ім'я свого патріотизму.

БАБА НА ПАНЕЛІ

– Катерино, відчини-но,
Катерино, дай-но!..
– Не чіпай мене, скотино.
Геть іди негайно!!!
Ради свого інтересу,
Хтивий парубоче,
Чимскоріше їдь в Одесу,
Там є та, що хоче.
Стоїть баба на панелі
У позі цариці:
Ноги, як стовпи, дебели
ї, як бомби, циці.
Стоїть баба гандрабата,
Втілення розпусти,
Вона сходу секс-пірата
Під спідницю пустить.
Дожились в часи веселі
У ринковім стресі:
Вже й цариця на панелі
Сучиться в Одесі.

ТАЄМНИЦЯ ТВОРЧОСТІ

Молода, красива медсестра,
Взявши білий, як халат, папір,
Видала з-під власного пера
Незбагненно самобутній твір:
Хай не знають про це дури,
Сонні сови і сичі,
Які гарні процедури
Робим пізно уночі.

ПРИБУТКОВА ВІДКРИТІСТЬ

Пляжу найкраща одеська реклама –
Над морем розкинулась пишна дама:
Ніби золота злитки,
Сонцем наліті литки, –
Зліва литочка
І справа литочка,
А посередині – калиточка:
Будь ласка, хлопці хороші,
Вкладайте в калиточку гроші!

ПЕРЕДНІЙ КРАЙ СУЧАСНОСТІ

* * *

Таку розмову тет-а-тет
Почути міг лише поет.
Налюблені до знемоги,
Наколисані снами.
Сказали жіночі ноги:
– Тільки між нами!

* * *

У приморським готелі
Натреновані панночки
Ногами на стелі
Відкручують лампочки.

* * *

Жінка, подібна до білої вишеньки,
Стрекотала зі сцени сорокою,
Намагнічено гарна в сорочці вишитій.
Ще гарніша – попід сорочкою.

* * *

У мого доброго друга
Об'явилась дружина друга.
Якби першу не кинув під осінь,
Певно, був би живий і досі.

* * *

Одеська красуня Настя
Сказала, хіхікнувши здуру:
Як мало треба для щастя! –
І за ліфчик сховала купюру!

ФОТОКОМБІНАЦІЯ

ГРАФ ВИПИВ УСЕ, ЩО БУЛО В ГРАФІНІ,
І фото замовив собі без графині.
– Однографія вийшла! – графиня сказала,
Коли ту фотографію споглядала.
Граф згодом відцмулив лиш півграфина
І фото замовив: «Граф і графиня».
А потім промовив: – У точку потрафив я!
Була однографія, тепер – парно-графія.
Та що тут казати, глаголити всує!
У графа й графині все склалося гарно.
І все-таки день, що без них не існує,
Вливається в ніч й торжествує попарно.

ПРОЗА

Юліус ПАНЬКО

АЛЬБОМ

(Уривок з повісті)

«Толік, па-па», – на всі роки до мене присохло це прощання, як прізвисько.

– Мамо, па-па., бабусю, па-па., чому мені не скажете «па-па!» – таким було моє настирливе прощання, що лунало від нашої тимчасової халупи аж на Гору, коли мама йшла до церкви у Кожухів або на Обічку, чи подавалася у Гуту відвідати свою маму, мою бабусю, та свого брата, мого вуйка Андрія. Бабуся з дому часто не відходила, але, як я помітив, її широчезний зад в чорній святковій сукні, що величними переливами колихався під сукнею, та руки, які демонстративно відпочивали на сукні – у правій руці біла хусточка до носа, святочно поставали перед моїм зором, коли йшла відвідати свою двоюрідну сестру, аби полегшало її душі, все-таки досхочу наскаржиться на невістку, на свої болі. Я тоді не витримував, щоб їй не помахати «па-па».

– Бабусю, помахайте мені «па-па», бабусю скажіть мені «па-па!»

Бабусю, яка проходила коло сусідок, що сиділи і посміхалися під липою біля Гвіздового сипанця, смикало. Звідси їй треба було махати мені «па-па», але в цю мить вона воліла б бути десь за поворотом, далеко від сусідок. Та я був надокучливий:

– Бабусю! Скажіть мені «па-па»!!!

Так я змушував бабусю відповідати:

– Па-па, Толіку, па-па!

Ще й жінки на лавці приєднувалися до бабусі:

– Па-па, Толіку!

Я любив бабусю. Вона не була задоволена, як влаштувалося її життя. Перед людьми їй було вигідно виявляти невдоволення таким станом, але мене любила. Їй теплішало, коли я домагався її рук, коли обіймав її, ліз, мов песик, у її постіль, сповнену теплом та ароматом старішої жінки, яка все-таки знала собі ціну і старанно доглядала за собою.

Вже те її письмо сестрі Насті до Америки після мого народження виправило її мислення, бо сестра наплювала на її нарікання та ще й зробила їй наперекір. Моїй мамі відправила хустку, якусь матерію, з якої мама пошила мені сорочки. Цього бабуся від сестри не очікувала, але рахуватися з цим було треба, раз це сестра, та й не просто сестра, а америцька сестра. Сестра чи хтось інший з рідних в Америці – це почуття безпеки, надія, коли б, не дай то Боже, було найгірше. Але бабуся найбільшу надію покладала на іншого внука – мого старшого брата Петрика. Його бачила спадкоємцем, в ньому жив її син Андрій, він буде газдою. І такому вродливому чоловікові, як виросте, має належати й вродлива та багата жінка.

У надвечір'я русальної неділі, коли бабуся повернулася від двоюрідної сестри, Петрика не було вдома. Вона здогадалася, де собака заритий. Угадала, що він у сусідів Скіркових з Анцюю. Напевно, ці відьми його причарували. Дали йому щось випити або з'їсти. Анця не є відданицею для Петрика. Що вже може дати цей бідняк чотирьом донькам? Хоч би роздерся й з парою коней.

Мама ще була з коровами на паші, бо Зузка відпросилася, вимолила в мами, щоб не піти з коровами – хотіла показатися в святковому вбранні своїм приятелькам та сільським хлопцям. Мама погодилася, але Зузка дістала мене. Зі мною не було б проблем, коли б я не був убраний теж у святкове: короткі штанчата, білесенькі панчішки та новісінькі блискучі черевики шоколадного кольору. Петрик сказав: так блищать, що міг би в них й побритися. Я не розумівся на цьому, але був гордий з його оцінки. Якраз з цими моїми черевиками Зузка зазнала зі мною своє. На порожній сільській дорозі, просушеній літнім сонцем, на мої смаковиті черевики сідав всюдисущий порошок. Уже після якоїсь пари кроків на черевиках з'явилася помітна частка порошку, це вже для мене не були новісінькі черевики, тому я злісно стирив порошок хусточкою до носа, не призначеною для цього. Я стирив порошок і ревів, щоб Зузка мене зачала. Щоб цього не було замало, то я десь трішечки позеленив на траві й свої білі панчішки і вищав на ціле село.

Коли у мозку бабусі зблиснула гадка, що Петрик в «пазурах» Скіркових дівок, вона захотіла мати це підтвердження на сто відсотків. Їй прийшло це на ум саме в час мого похмурого настрою із-за клопотів з черевиками.

– Толіку, підеш до Скірки і посмотриш, чи не там є наш Петрик коло Анці! – наказала мені бабуся.

Мене це дуже потішило, тому що іноді боронила мені йти гратися з Міланом, сином старшої сестри Анці.

– Підходь, підходь ближче, Толіку, – так мене вітали усміхнені Скіркові доньки, коли я ледве дістав рукою ручки дверей і сором'язливо, без привіту, ввійшов у їхню кухню. – Бабуся тебе послала, чи тут Петрик? Зрозуміло, що він тут з Анцюю в передній кімнаті, – шкірячи до мене усміхнені зуби, вони відчинили двері, мене посунули до порога, щоб я побачив Петрика з Анцею, що стояли одне одного навпроти край застеленої постелі, яку величала гора подушок, старанно збитих молодичею і вкритих ажурною, виготовленою нею накидкою. Посередині постелі величаво розсілася лялька-попка. Здивований Петрик дивився на мене, мов теля на нові ворота. Не знаю, чи хотів щось мені сказати, бо дівки, що мало не вмирили зо сміху, потягли мене назад у кухню. До моїх дрібних ручок дали по тістечку і мило мене випроводили з наказом:

– Вдома скажи, що Петрик у нас, і що лежить з Анцюю в постелі...

Звечоріло. Оскільки сонячне післяобіддя для мене починалося весело, так сумно кінчався недільний вечір. Бабуся сповістила мамі, що пригнала корови і здійснила вечірнє доїння, результат нашого розслідування. Докоряла їй, чому вона не відговорить Петрика від Анці, яка не рівня своєю вродою нашому Петрикові. Обурювалася при тому:

– Анця з тым носиском, як дзьобак, нас роздзьобає.

Я не знав де і до кого притулитися. Я дуже любив чекати з горнятком в стайні на мамине свіжо надоєне молоко. Тепер мама плакала, не відповідала на мої дитячі запитання, бабуся зі злим, обвислим обличчям молилася. А я ніяк не міг уявити собі, як Анця змогла б нас роздзьобати. Довго, довго думав-уявляв ... аж вона перетворилася на велетенського яструба, що схопив мене в свої міцні

пазурі і відносив кудись у темні гори-ліси. Я сплкнув на мить з остраху, навіть прокинувся, напевно, бо відчув, що мама переносить мене в ліжко.

Між нашими зі Скірком сім'ями постала досить дивна атмосфера, явно відчувалося певне напруження, такий собі стан напівгніву. Мені було дозволено до них ходити гратися. Потайки я досліджував, що має лялька-попка під тим довжезленим вбранням. Розчарували мене коротенькі ноженята і немала пипка. Наверху молодиця, а зісподу лялька. Та ще я пильно глядів на Анцин ніс і ламав собі голову, яким чином вона могла б нас дзьобати? Скіркові закидали нашим, що боронять Петрикові ходити до них. Бабуся мала тільки єдину проблему – найшвидше розірвати стосунки Петрика з Анцею. Маму найбільше непокоїло те, що Петрикові не сповнилося ще й вісімнадцять, а Скіркові гадають, ніби одруження Анці й Петрика – закінчена справа. Маму боліло, що Петрикові морочать голову, його хочуть, але до неї ставляться погордливо, її не вважають гідною своєї величі, бо у них набагато більше землі. Бабуся плювала на їхню велич тому, що ті гектари придбали їхні предки чинбарством – цією смердячою роботою. Тим смородом вони просякнуті до сьомого коліна.

Цього понеділкового ранку, як і попередніми літніми ранками, які я зтямив, мене ніхто не будив. Мабуть, хтось гадав, що кукурікання півня, металеве скрипіння дверцят чавунної плити, страшенні звуки під час потягування горшків плитою, сичання пари з кип'ячої води – аж той гримкіт потрясав ліжком, – самі по собі мусили збудити мене зі сну... Мама хотіла пробудити не мене, а Зузку, яка мала замінити біля корів бабусю. Сама ж поспішала до нашої новобудови у вишньому кінці села. Петрикова постіль була порожньою, і мені стало сумно. Аж пізніше я довідався, що Петрик відійшов на роботу в Остраву, і мені стало ще сумніше, бо відійшов надовго.

Зузці, що з трудом прокидалася, мама наказала, щоб викинула мишу, спійману в пастку під ліжком. Зузка хикала, що вона її не викине, бо вона миші дуже бридяться. Мама похапцем з дверей погрозила – як не викине, то буде змушена її з'їсти. Пастки в нашій кімнаті хлопали майже кожну ніч. Деколи я прокидався, коли мама ударами рукою об спинку ліжка полошила мишей, що розігралися.

Коли на полудне мама повернулася, миша ще застигала в пастці з вискаленими оченятами, мовби боялась, що станеться з нею. Мама розлютилася. Знов наказала Зузці винести мишу на гноїще. Зузка відмовилась. Мама сунула їй пастку в руку, вона знов з плачем відмовилась. Мама повалила її на засип, стискала її рот і грозила:

– Віднесеш її?!

Мама тримала мишу перед ротом Зузки, хвостик майже торкався її губ. Зузка зі стиснутими губами заперечливо кивала головою, що не віднесе. Я жалів Зузку, коли лежала на засипі в синіх панталонах, в яких у ті часи займалися фіззарядкою і виконували гімнастичні вправи. Я виявив бажання віднести мишу, але мама стояла на своєму – мишу повинна віднести Зузка. Вона ж безпомічно махала оголеними ногами, мов спіймана мишка в пастці, поки мама її не пустила. А мама ця надмірну злість, наполегливість та погрози, що межували з брутальністю, чинила з наміром, аби прихилити Зузку до сільського, газдівського життя. Спостерегла, що їй геть усе сільське не імponує. До того ж саме із Зузкою вона вже зазнала сорому, коли першою в Кам'янім Поточі відрізала дочці косу і свекруха Графіня сповістила про це в Америку.

Я жалів Зузку, коли мама її змушувала віднести мишу, але водночас я дуже жалів маму, що вона так розсердилася і опісля безпомічно плакала. Не раз перед цим мама бідкалася, що їй доводиться дітей любити за двох і карати за двох.

Сумний-пресумний із-за Зузки і замислений над тим, чи Анця може мені видзьобати очі, я опинився за дорогою на пожежній сикавці з ручним приводом. Сикавка мене надто зачаровувала. Я зумів порівняти, як її філігранно точні форми контрастували з грубо обробленими деталями воза або нашою халупою. Ця стара сикавка з золотаво-жовтими латунними циліндрами служила гойдалкою. Аби гойдатися, треба було ще одного, щоб сісти на обидва кінці балансира. Був це для мене перший технічний витвір, який я бачив і дотиково відчув безпосередньо. Сикавка була моєю іграшкою, місциною мого «мудрування» про навколишній світ: як то ці автомашини, які возять величезні буки, можуть їздити без людини, полишаючи по собі такі незвичні пахощі – я тоді в кабіні не бачив нікого, бо тікав далеко від дороги, – але ж на возі, що його тягнуть коні, сидить фурман або, як віз тягнуть корови, мама іде попереду; де ховаються вдень зірки і куди зезає ввечері сонце; чому на світі існують жінки та чоловіки; чому одним Бог дав світле волосся, а у мене чорне, і мені докоряють, що мене, напевно, загубили цигани з воза або я намазую своє волосся чорним кремом до взуття?..

Того дня я хотів погойдати свою сумну душечку. Але, мов на злість, не було видно жодного дівка з нижнього кінця села. Аж коли я піднявся на залізного козла сикавки, на ще не скошеній луці за Стаховою хатою, за два обійстя нижче нашої халупи, показалася в білій заливі королиць жовтувата, що виблискувала льоном, голівка Ольги Стахової – моєї ровесниці. Серце моє підстрибнуло з радощів. Я зіскочив прямо з козла і майнув босий до неї по гарячому пороху, осілому на обочинах кам'янистої дороги.

Коли я опинився на луці, то змушений був аж підстрибувати якомога вище, щоб помітити Ольжину голівку. Нарешті я її наздогнав у заглибині-вибоїні, яка, як мені пізніше стало відомо, постала під час війни від вибуху артилерійського снаряда. А тепер я з захопленням глядів, як Ольга присіла у цій живописній вирві, мовби купалася в аквамариновому озерці, наповненому диво-квітами, королицями, купу яких тут уже назривала. Той вигляд Ольги мені нагадав ляльку-попку на постелі Скіркових у передній кімнаті. Вже не пам'ятаю, як це почалося, але мене знов опанувала нав'язлива дитяча цікавість, що там у ляльки-попки під широчезним вбранням, що там у Ольги під спідничкою, і я почав Ольгу роздягати, вона це приймала зі заплученими оченятами та спокійним виразом обличчя. Я ніжно гладив її оголене тілечко. Для мене це було чимось невідано радісним, мені було тепло на душі, я забув про недавні домашні негаразди з мишею і що Анця може мені видзьобати очі... Це було для мене першим спонтанним пізнанням світу з цього, приємнішого, боку.

– Голото неотесана, забирайтеся геть звідси – толочите мені тут траву! – неочікувано постав над нами Ольжин дідो і почав шмагати нас зірваними Ольгою королицями. – А тебе з тою чорною чуприною більше не хочу тут бачити – копильцю один.

Так ми були вигнані з нашого раю, де підсвідомо націлилися на своє заборонене яблучко. Я не розумів, що ми з Ольгою поганого зробили. Коли мені добре, то як я можу робити щось погане?

Але я таки спробував чинити і щось погане. Власне у цім випадку я виявився таким собі дослідником. Це трапилося у Скіркових. Анцині сестри мали двох малят – Янчика та Марійку. Я дуже радо туди ходив із-за цікавих іграшок. У передній кімнаті, де мені свого часу сестри показали Петрика з Анцею, Янчик та Марійка сиділи, прив'язані ремінцями у своїх колясках, і я їм подавав іграшки, які вони

тут же кидали на підлогу. Їхні мами бачили, як я старанно й терпляче подаю їм іграшки, і пішли на кухню кожна зі своїми клопотами. Пам'ятаю, що невдовзі, тепер уже механічне піднімання іграшок мені набридло, але мене манили пухленькі личенька цих живих ляльок, тому міцно, як тільки може чотирирічний дівчак, самоперше щипнув спокійнішого Янчика, а відтак негайно і плаксивішу Марійку. Товстішого Янчика це зовсім не зворушило, а Марійка завищала на всю хату. Я її заспокоїв іграшками. Мене ж далі нав'язливо переслідувало лишень одне – яким буде результат по другій спробі? Я знову міцно щипнув їхні личенька. Янчик і не писнув, тільки витріщено видивлявся на мене. Марійка знов заверещала, і її мама ввійшла в кімнату.

– Чому вона так плаче? – здивовано питає мене.

Не знаю, як я власне прикидався, тільки пам'ятаю, що не сказав ні словечка і невинно продовжував забавляти брязкальцем Марійку. Вона перестала плакати, її мама повернулася на кухню. Мене непокоїв результат мого пізнання: чому завжди плаче тільки Марійка, може, я її щипав міцніше? Тому й провів третій експеримент. Янчика я вже щипнув якомога міцніше та довше, як дотепер. Нарешті, він заплакав, а я поспішно встиг щипнути й Марійку, само собою, що й вона ревіла. Обидві мами зразу ж влетіли у кімнату – що діється. Я прикидався, що нічого не розумію, в обидвох руках тримав брязкальця і потрясав ними перед обома колясками. Мені насипали в праву долоню цукру-піску і спровадили додому, тиснучи руками на мої плечі. Якби Петрик не був в їхній сім'ї вареним-печеним, це мені не зійшло б тільки такими ніжними проводами.

Між нашими сім'ями тривала тиха війна. Обірвалися типові сусідські взаємини: жінки між собою не пліткували про щоденне сільське буття, між дворами «не пролітали» такі банальні запитання, як «чого доброго сьогодні варите?», «що робите?» або «чи чула ти про це?..».

Скіркова біла пара коней, що пливла хутором Кам'яного Потока, мов двійко лебедів у озері, на нашому дворі ніколи не побувала. Мама замовляла інших газдів, хоч і з інших сіл, коли було потрібно орати. На інші легші роботи запрагалося у віз Тарчулю та Красулю.

Петрик поїхав в Оставу. Це місто для наших горян стало символом сталої праці та заробітку. Я знав, що це далеко, що він скоро не повернеться. Мене охопили сумні настрої – бракувало дитячих забав, вічного підстрибування на його вже мужніх волохатих грудях, коли я всмоктував аромат «Пітралону», бо Петрик вже почав бритися. Той аромат і колюча борода, мов свіжо покошена пахуча лука, невідворотно манили мене, як котеня, доторкнутися до нього. Відколи Петрик відійшов, я майже щовечора запитував маму, коли Петрик прийде додому, подумки тішачись водночас: як прийде, то принесе іграшку, – аж поки не долав мене сон.

Пізніше я вже зрозумів, що у нашій халупі не так, як, наприклад, у Скірки, Стаха чи Головки. Там, крім жінок, є дорослі чоловіки і набагато старші ніж наш Петрик. Тому в особі Петрика я бачив не тільки брата, але й тих нянів-татів-апів та дідів, яких у мене поруч не було. А мій біологічний татусь, якийсь Комар, будівельник, що був і мав би бути моїм батьком, на якого я схожий чорною чурпиною, не з'являвся. Ця сімейна реалія надто гостро позначалась і на співжитті мамки та бабусі.

– Першонародженого сына-газду прогнала до швіта. Де є ставитель, холем жебы шя посмотріл на свого копыльоха?! – так розпалена, мов наша чавунна плита,

бабуся допікала мамі на Помірках під час згрібання сіна, яке мама накладала на віз, а Зузка його топтала-трамбувала на возі.

Моєю участю у сінокосі було відганяти настирливих гедзів та мух галузкою рокити від Тарчулі та Красулі. Вони були прив'язані до більших кущів рокити. Коли бабуся випускала зі своїх перекивлених злістю вуст ці слова до сварки, світ зараз же втрачав спокій: зверху нестерпно палило полуденне сонце, з-під Гаври, з польської сторони, погрожували хмари, обрієм нісся гримкіт – божічко возить калачі. Коли гриміло, а я перебував дома, дивлячись крізь вікно, уявляв собі повну карету запашних жовто-медових калачів із сливовим повідлом. Шкода, що карету завжди закривали чорні хмари. Цю карету, напевно, тягнуть не такі корови, як Тарчуля та Красуля, а скоріше прудкі коні, може, такі, як Скіркові сиваші.

Там, на Помірках, небесні громи нагадували мені, що ця карета тепер була переповнена камінням, і ось вона перевернулася, і всі ці камені можуть упасти на нас. Мене огортав жах. Небо чорнішало, бабуся ставала дедалі розпаленішою. Мама на бабусине допикання та гримкіт реагувала швидшим накладанням сіна на віз. Зузка не встигала трамбувати сіно, тому мама була змушена вискочити на віз, акуратно розкласти пласти сіна, ще й потоптати, щоб усе сіно вляглося, і знов кидати нові пласти на віз. Мухи та гедзі добиралися до корів та й до мене. Моя галузка виявилася мало ефективною. Зрештою, молодша та неспокійніша Красуля не витримала, зірвалася з кущів і гедзьнула з піднятим, мов антена, хвостом, додому, аж у стайню. Дарма мама, простягнувши руки в сторону, куди вона побігла, її ніжно-ніжно кликала:

– На, Красулечко моя, на...

Злісно відкинувши вила, мама одчайдушно глянула на небесну чорняву і побігла за Красулею. Груди їй мало не розривалися із-за бігу і боязні бурі, що надходила і мала б знищити так хрумко висушене сіно. Зрадила їй в цій критичній ситуації Красуля. Вона була завжди до всього першою – чи до роботи, чи до жертя. Мама гасала услід за коровою, аж змушена була хустку зав'язати на шию, бо вітер уперто зривав її з голови.

Поміж згуки громів та спалахи блискавиць бабуся хрестилася і жартома докоряла мені:

– То твоя чорна чуба притягує тоту темряву!

Я повірив їй, як й іншим глупствам, що їх мені старші подавали як чистісіньку правду. Якби мама не заборонила мені взяти з дому беретку через цю спеку, то я вже б мав її на голові, щоб приховати мою чорняву і не зазнати бабусиною жарту-докору.

Нарешті, на казармиську, на тому березку, де було згарище казарми довоєнної фінансової сторожі кордону, з'явилася мама з Красулею. Щоб бути цілком певною, не гнала її перед собою, а вела на ланцюгу і шкрябала її за рогами, бо це для корів велика насолода. З маминої злості – ні сліду, тільки в очах сумніви, чи вдасться звести з поля сухе сіно. Удалося. Може, і тому, що я не візся на возі, бо боявся, що мій чорний чуб може притягти грозу. Я виплакав собі, щоб бабуся взяла мене на гіги (спину). Мама встигла викласти сіно на поді нашої нової мурованої хати у вишньому кінці села.

Страшенна духота передгроззя з громами і блискавками мовби перенеслися в середину старої халупи, коли ми почали обідати левешом, звареним ще за роси. Бабусине чіпляння на Помірках маму зачепило за живе.

– Мамо, ви гварили, же я Петрика прогнала з дому? Де ту він заробить деякі гроші? З газдування такой хосен, як з чорта смальцю, вшытко пожерат контингент!

Бабуся мовчки зі звислими щоками сьорбала левеш та стиха відкашлювалась на знак незгоди з аргументами невістки.

– Про ставителя дотепер вы не хотіли ані чути, продовжувала мама. – То як хочете, жебы його нога переступила поріг той хыжы?! А того, мамо, – то ніч, же його гроші єдины, які приходять?!

– Він не жые лем з люфту, – бабуся посилалася на мене.

– Але ані вы, мамо, не жиєте! – повернула їй мама.

Бабуся Графиня на цей аргумент не реагувала.

Я був гордий, що мої гроші працюють для всіх. Всього я не розумів, але відчував, що в цій справі я відіграю важливу роль. Тоді я не знав, що той будівельник є якимсь моїм батьком, тільки я думав, що мав би це бути чужий мужчина. З певним побоюванням я слідкував за будь-яким чужим чоловіком, що проходив селом, чи то не є мій батько-будівельник, який може мене взяти із собою. Я чув мою маму, коли говорила Рішкані, як проходили судові справи, ймовірно, щодо мене:

– Він не відмовлявся від батьківства. Сказав: як буде треба, візьме його до себе.

Я стиснув міцніше мамину руку. Так з'явилися дальші побоювання, які затемняли мій дитячий світ.

І насамперед той проклятий контингент. Мама його проклинала, її брав відчай із-за нього. Не раз крізь сльози сказала, що із-за цього клятого контингенту воліла б усе залишити і піти кудись світ за очі. А я той контингент уявляв собі як безмежний простір з величезними, вічно голодними ротами, куди треба було відвозити зерно, картоплю чи свиню, там це вивантажити та порожняком повернутися додому, так, як завжди поверталася мама зі сумом в очах.

Моє сприймання світу було схоже на перший раз випущене на пашу телятко, яке з недовір'ям на все дивиться, усе рознюхе, час від часу полохається, боїться нових речей, збентежено побігує собі між чередю, що натхненно пасеться і ледь не байдуже ставиться до нього, лише іноді якась з корів його оближе, зрідка ще якась тільки так віджене рогами. Мій «телячий» період життя, бувало, старші мене використовували для своїх лихих забавок аж до шантажу.

Був це також період страху за себе, маму. Дорослі і старші діти наводили його на мене всякими вигадками й брехнями. Але був й тут всюдисущий Бог, який все бачив, і любив добрих дітей. Найбільшою карою від нього було, що я можу померти. А коли не буду добрим, можуть померти мама і бабуся. Тому я пильно вивчав молитви: *отченаш, богородицедіво*; пізніше прибули: *вірую, десятьзаповідибожих, п'ятьзаповідицерковних, я грішний...* Крім страху смерті, був тут страх, що не виросту, що лишуся маленьким.

Борони Боже, щоб хтось мене зачарував, аби не виріс, бо я так тоді прагнув стати якомога швидше великим, навіть рішуче не хотів одягати короткі штанці та панчішки – прагнув мати справжній одяг з довгими штанами. Мама тішилася, що я легко засвоював молитви і охоче щовечора молився, обов'язково хрестився біля хреста на дорозі чи біля церкви. Власне, це були тільки залишки церкви, поруйнованої війною. Тільки баня була цілою, але лежала збита на землі нижче церкви, мов забутий гарбуз в огороді. Здавалось, що вона чекає, коли її піднімуть угору на новозбудовану церкву, щоб гордо виблискувала над Кам'яним Потоким.

Моїм прагненням та ще прагненням Янча Урбана бути дорослими для своєї забави скористалися сільські парубки. І все це сталося не де інде, як біля Гвіздового сипанця, під пишною велетенською, найбільшою на все село, липою. Там збиралися сільські парубки, вели свої парубоцькі бесіди, бешкетували, щонеділі ремонтували-доглядали свої велосипеди, там стриглося, там планували, куди ввечером подадуться, в яке село на танці, там я їм заздрих, насамперед їхній дорослості. Я вважав, що буваю там замість Петрика. Нам обом з Янчом іноді давали курити *Бистриці*. Іноді ми, двоє дітлахів, так курили, що зеленіли, мов лозина. Янчо блював на придорожню пилюку, ледь не виблювуючи душу. Парубки підсміювалися, що з нього ніколи не буде справжній чоловік. Казали, що блює, бо наївся квасолі.

– Тільки пасолою та пасолою, а вареники ніколи! – так дошкуляли Янчові, мовляв, відмовляйся вдома їсти щоденно варену квасолію.

Янчове прискорювання дорослості скінчилося блюванням. Я ж під час тих насмішок «ріс» та «ріс». Поплескували мене по плечах – а моя душа аж співала. Було це приємне відчуття: я був їм рівня і думав, що саме завдяки цьому Василь Гвізд витесав мені з диво-дерева, ясена, лижі. Відтак, усе літо я ходив на цих лижах вдома по двох найширших дошках підлоги доти, поки не опинився в цебері з поміями. Взимку я спускався на лижах зі стріхи поваленої покинутої хати вже небіжки, старої дівки Дороти. Стріха біля дороги була приземистою, присіла собі тут, мов капелюх гриба-скрипа.

Одного недільного дощового післяобіддя не можна було всидіти під сипанцем. Парубки зійшлися у Ковалю.

Коли домовлялися, аби зійтися тут, говорилося «Підемо до села». Ходилося до села, тобто до Ковалю, дуже радо, бо там дізнавалися багато новин. Коваль був справжнім ковалем, до того ж ще й столяром: що очі бачили – руки зробили. Ковалиха часто спеціально тупила кухонні ножі, бо Коваль їх занадто нагострив, їй страшно було взяти їх до рук. Ми з Янчом Урбаном, моїм нижнім сусідом, часто вертілися в Ковалевій кузні. Я завжди до блиску в очах захоплювався переродженням холодного металу в огні на шматок сяючого дива, що аж засліплювало. Молотком в Ковалевих руках воно змінювалося на ковадлі на підкову, леміш, чересло, мотику, зуби борін... Янчо, на півроку старший від мене, роздував міхи, був дещо сильнішим і більш здатним за мене, він уже знав, коли які приладдя подати Ковалеві у даний момент. Коваль його вихваляв:

– Коли вироснеш, даю тобі кузню, бо ти мудрий, ти вже тепер майже майстер.

Я заздрих Янчові, відчував себе приниженим. Я теж хотів допомагати, теж стежив за кожним рухом Ковалю, очікуючи зручного випадку, щоб подати йому інструмент. Якось йому треба було кліщі, я хотів випередити Янча. Який жах! Я скинув брусок, і той розломився на дві частини. Ковалеві залізні пальці тріпали мою чорну голову, мовби їй теребили важкі тверді вузлуваті палиці. Сивуваті вуса Ковалю наїжилися, і він почав гримати на мене:

– Ти, повху чортовий, жебь тя матичка покарала, ти знищив мою роботу, яку я чинив аж півдня, це був мій найякісніший брусок! Той камінь я знайшов аж ген на Груні, – це обурення на мене він пояснював Янчові. – Такого каменя на території Кам'яного Потока вже нема. Я усе післяобіддя з нього знімав і знімав зайве, поки набув форму бруска. Вистачило б ним потягнути косу туди і назад – і була б, як жало.

Затиhaючі хвилі злості продовжував незрозумілим бурмотінням і кивками голови. Мені здавалося, що з-під молота дедалі більше іскрилося, а на голові я ще чітко відчував його «залізні» пальці. На серце ліг такий сором, що я миттю щез з кузні. Мама нерідко казала бабусі, що у неї тверде, залізне серце, тож Ковалеве, напевно, є ще твердішим, бо, мов кожну свою розпечену залізяку, загартовував його у відрі холодної води.

Пізніше він ще раз підтвердив у моїй присутності, що у нього «залізне» серце, коли ганяв свою дружину – у них вироїлися бджоли, бо буцімто вона їх мало доглядала. Відтак обоє кропінням бджіл житніми перевеслами водою з відер, які несли з собою через усеньке село, гнали рій додому, у вулики, за нестихаючих Ковалевих лайок.

Іншим разом під час перебування в дворі Янча Урбана я був свідком, коли їхній сусід Коваль після цілоденної оранки випрягав Сиву та Босу. Ми прибігли йому асистувати, але Ковалеві очі палали гнівом, тому ми радше стали осторонь. Коли їх припняв у стайні до ясел, Сивій дав вівса, а Босій пхав на лопаті перед морду кобилянки:

– Коли не знаєш, де віштя, то жери це, іншого не заслужила! – Боса фиркала, крутила головою. – Не хочеш? То жебы єс запам'ятала, де віштя.., – і кілька разів ударив її лопатою по хребту.

Його методи виховання відбивалися на кобилах тим, що полохалися при зустрічі з автомобілем, не здатні були перетягати молотарку з двору в двір, бо боялися її грюкоту. Підлітки боялися Коваля, як вогню. Горе було б тому, кого б спіймав у своєму саду. Але якраз тому їх і манило красти в нього вишні, яблука, навіть сливи, але і з сушні. Це була авантюра, це піднімало адреналін.

Мене тягло до парубків, і я дуже радо слухав їхні цікаві розповіді, неймовірні історії, казки, що їх вони оповідали для дорослих й дітей. Парубки Осиф Галайко, Іван Пецанин, Василь Гвізд сиділи в Ковалевій кухні на лавці поруч з вікном, а я між ними. Курили. Осиф Галайко всіх пригощав, і мене не обходив. Я брав і оком не моргав. Я курих – одна радість. Я був справжнім чолов'ягою не тільки між юнаками, але й між старшими – аж мені душу лоскотало. Той стан тривав доти, поки мама не пішла на сільську громадську акцію-повинність з ремонту польової дороги на Гору. Тоді Мещан між людьми їй сказав, як він був свідком мого залихваського куріння в Коваля. Повернувшись додому, розсерджена, посоромлена перед усім селом, що не здатна виховати свого сина-копильоха, дала мені такого перцю, що й досі пам'ятаю до найменшої дрібниці. Лоскіт моєї «дорослої» під час куріння душі щезав в пекучих болях мого заду та у моїм тривалім дитячім виску, аж поки бабуся не вхопила піднесену для чергового удару мамину руку.

– Што ты, дурна?! Хочеш му одбити печінку?!

Потім жартома та аби заспокоїти мене, мамі дорікала:

– Хочеш, жебы по смерти курил старій бабі з гудзіці? Хлоп мусит курити, бо тот, што не курит, по смерти буде курил старій бабі з гудзіці.

– Ші мусит вельо молака випити, жебы был з нього хлоп! – відповіла на те заспокоена свекрухою мама.

Я не усвідомлював, як може хтось курити старій бабі з гузіці. Але одне зрозумів – до омріяної дорослості дорога не буде ані легкою, ані короткою, і що не раз при тому може боліти і душа, і тіло. Після маминого прочухана, поки я його мав на думці, не відчував до мами ніякої образи, навпаки, намагався бути ліпшим, щоб не викликати у неї сліз, не гнівати її.

Драбина

Один з мешканців Богорії, невеличкої місцевості на Киє-лецьчині, викрав чортам дукати. Це було не так давно. У минулому віці. Як це зробив? Невідомо. Однак, не підлягає сумніву, що йому не вдалося ними скористатись. «Рано помер», – розказують балакуни в тих сторонах. І його син не розжився на багатстві, бо загинув у війні. Онук того ж спритника також не сягнув чортових грошей. Крім того, також видався багатим. Його дружина теж була багачкою. Мабуть, найбагатшою в околиці. Тільки пізніше мав намір відщипнути трішки з чортових дукатів, оскільки надійшла пора, аби у цю справу встряли й діти. Приставивши драбину на горище, вже сягав замаскованого сховища, коли раптом втратив рівновагу й упав на землю. Падіння виявилось серйозним. Параліч позбавив його влади над тілом, відняв і мову.

Чортове золото й надалі залишилося недоступним для людей. З роками обійстя запустило, сім'я розбіглася по світу. У руїнах обійстя ще й нині ночами нишпорять люди у пошуках дукатів.

Про всі ті перипетії я згадав у читальні Польської бібліотеки у Парижі восени 1994 року. Це невеличкий зал, але висотою чотири, може, навіть п'ять метрів. Щоб досягти книжки на верхніх полицях, треба було піднятися по одній з двох бібліотечних драбин. Я хотів перевірити, чи випадок чортового золота не описав Оскар Кольберґ, твори якого, власне, на найвищих полицях. Притяг я легесеньку драбину, кінець якої прикріплено заіржавілим дротом до риштування під стелею, і почав підійматись. Був я вже на восьмому чи дев'ятому щаблі, коли драбина небезпечно вигнулася. Загрозувала небезпека! Після розпачливого зіскоку я опинився біля столика, за яким за невеличким комп'ютером сидів Володимир Базога, білоруський стипендіат бібліотеки.

– Що за чорт! – вигукнув він перелякано.

Я хотів йому пояснити, що його крик стосується відношення до історії, яка мене цікавить. Але я не встиг. Він наступного ж дня поїхав у Мінськ, і хоч залишилось йому ще переписати триста сторінок невідомого у Білорусі тексту Рипінського, білоруського поета-емігранта.

**З польської переклав
Іван Яцканин**

Катя

Катю хотів трахнути кожний моторний хлопець, але майже нікому з них це не вдалося. Дівчина, яка навчалась у столиці великої країни, але народилася у невеликому містечку, мала доволі багато залицяльників.

Катя була стрункою і добре розвиненою, чорнявою красунею, яку міг обожнювати майже кожний справжній чоловік. Її сексуальна привабливість була настільки великою, що кожен з Олександрових приятелів її просто хотів мати. Але приятелі Олександра були переважно бідні студенти, які часто не могли дозволити собі навіть найелементарнішого: випити вина у винарні чи пива у дешевій пиварні.

Тому Катя трахалася з дорослими чоловіками, які мали автомашину, квартиру й, само собою, гроші для розваг. І як правило, мали дружину та дітей. Та Катя просто відмовилась рішати таку складну проблему. Для неї особисто було найважливіше те, щоб кожний жонатий чоловік, з яким вона зустрічалась, став досконалим коханцем й майже всі гроші та вільний час віддавав якраз своїй коханці. Якщо ні, то коханка його могла будь-коли покинути і знайти собі когось іншого.

Ясна річ, що Олександр був повністю закоханий у Катю, але його фінансова ситуація примусила його на деякий час Катю забути. Коли він вирішив святкувати Новий рік у столиці великої країни, то незабаром дізнався про милу несподіванку: Катя святкуватиме Новий рік разом з його друзями, тобто також з ним.

Олександр не міг кілька ночей заснути. А коли, нарешті, заснув, то не міг добре спати. Йому марилося, що він, нарешті, кохається зі своєю коханою. Вони кохалися настільки пристрасно й шалено, що Олександр шепотів зі сну різні ніжні слова. Потім прокидався. Почав шукати у ліжку Катю, але її там не було, тому що вона спала у своєму ліжку на другому кінці міста. І все знову повторювалося, аж поки вона в нього остаточно не закохалася. Потім вона вже не хотіла нікого іншого, тільки Олександра. Отак ціла історія продовжувалася у його довгому еротичному сні, який через день переривався, але вночі знову продовжувався і тривав аж до Нового року.

Надійшов Новий рік. На святкування покликали також Катиного молодшого брата – Піну та наркомана Шнурка. Це Олександрові не сподобалось, але святкування відбувалося у будинку батьків Володимира, який погодився взяти обох на вечоринку. Звісно, що Володимирові батьки у будинку не були, вони поїхали зустрічати Новий рік до родичів у містечко на схід країни, яке знаходилося доволі далеко.

Не було жодною таємницею, що Піна був тотальний дебіл. Любив порядно напиться й потім трахатися. Він поводився точно так, як і сама Катя, тільки з однією великою різницею: Піна трахнув будь-кого. Найчастіше це була найбільш неприваблива дівчина, яка собі наївно думала, що, нарешті, дочекалася справжньої любові. Або вона, може, так не думала й була задоволена, що на неї звертає увагу хоча б хтось з присутніх. Так чи інакше, це був дуже часто такий самий дебіл, як Піна, тільки протилежної статі. Олександр вважав, що Піна на вечоринці цілком непотрібний, але Катя наполягала, щоб Володимир його також запросив, інакше вона від спільного святкування відмовиться. Володимир погодився, наперекір тому, що на святкуванні була також його дівчина Барбі, яка не переносила молодих дебілів. Але Катю хотів трахнути також Вікінг – кращий друг Володимира, й тому Піна появився на вечоринці.

Як попав до Володимира наркоман Шнурок, Олександрові взагалі не було зрозуміло. Ймовірно, Володимир, Вікінг та Шнурок разом учора добре напилися й Володимир також погодився взяти його до себе. Це могло бути заради того, щоб Шнурку не стало сумно. Таким чином він міг би впасти у депресію й почав би знову себе колоти. Крім того, він дуже просився, щоб міг святкувати Новий рік разом з Володимиром та його друзями.

Вечоринка для Олександра почалася погано. Коли він відкрив двері старої *Волги* перед будинком, де мала відбуватися забава, то Володимир двері знову зачинив й таким чином Олександрові придавив три пальці. Пальці на руках швидко напухли й страшенно боліли. Тому Олександр не думав ні про Катю, ні про їхнє спільне кохання. Він хотів чогось напиться, щоб притупити біль. Здається, Олександр тоді приніс на святкування фінську водку й присутні спочатку пили горілку зі Заходу, хоча місцевої горілки було у домі не менше п'яти пляшок. Наперекір тому, що Олександр випив, пальці постійно боліли, хоча вже трохи менше ніж перед тим. Катя спеціально не звертала на нього увагу. Це дещо зіпсувало початковий добрий настрій Олександра, який в нього утримувався на протязі кількох попередніх днів. Та вийшло так, що на Катю також не дуже звертали увагу, тому що всі хотіли трахнути Барбі, хоча ніхто не наважився про це сказати вголос. Катю це дратувало. Потрібно було щось зробити, аби повернути до себе увагу.

Врешті-решт, Катя не мусила нічого робити. Наркоман Шнурок все ж таки приніс зі собою свій інструмент. Незабаром виявилось, що Шнурок характер неординарний, і йому не жаль поділитися зі своїм досвідом наркомана. Перший і, може, єдиний зацікавлений був однозначно Піна. Той справді зрадив, що може поспробувати щось нове й не відмовився від уколу. На протязі кількох хвилин наркотик опанував їхні тіла. Вони сиділи на стільцях, ніби прикуті, й дивилися тупо у стелю. Піні стало настільки добре, що встромлений шприц в нього залишився висіти на руці й на його обличчі нарешті появилася його типова дебільна усмішка.

Незабаром почувся шалений крик. Це Барбі зайшла на кухню, де вже медиту-

вали наші хлопці – Піна та Шнурок. Негайно за нею прибіг на кухню Володимир, який у ту ж мить почав ревити: «Уб'ю-ю-ю... сволочі, уб'ю-ю-ю...ублюдки...»

З таким твердженням присутні могли тільки погодитись. Ми відразу вирішили, що пики Піни та Шнурка потрібно розмішати та роздавити. Адже вони повинні запам'ятати, хто тут повністю розчавив романтичний, хоча й алкогольний, святковий вечір. Коли про це почула Катя, відразу почала плакати. Благала усіх, щоб ми хлопців не били, вірніше, повністю їх не добили, що ми мали намір відразу зробити. На подив, її сльози нас зупинили, і тому хлопці не зазнали найменшого пошкодження.

Тепер усі хотіли трахнути Катю, тому що Барбі була дуже злісною, а Катя, навпаки, обеззброєною. Володимир, нарешті, вирішив заспокоїти Барбі. Ціла процедура заспокоювання тривала доволі довго, тому що саме заспокоювання пізніше помінялося на безкінечне трахання. Коли ми уже доволі напились, то наші виродки якраз отямилась і почали пояснювати, що вони не хотіли нікого занепокоїти. Єдиною, хто їх хотів слухати, була знову ж таки Катя. Наркоман Шнурок весь час перед Катею вибачався, потім її заспокоював, нарешті її всунув у ванну і там її безцеремонно трахнув.

Ніхто нічого не розумів, але, здається, Шнурок розпочав свій Новий рік найкраще як тільки міг. Піна був собою також задоволений. Катя лежала на руках у Шнурка й мило на нього посміхалася.

Олександр тої ночі назавжди розлюбив Катю. Він, нарешті, зрозумів, що йому потрібно шукати кохання десь інде, тільки не тут.

Барбі після кількох років покинула Володимира й почала зустрічатися з місцевим багатцем, якого пізніше також покинула й переїхала в іншу столицю ще більшої країни. Там знайшла ще більшого багатія, який, здається, на цей раз покинув її, тому що знайшов для себе молодшу коханку. Барбі. Будучи повністю ображеною на останнього багатія, вирішила покинути столицю величезної країни і попробувати щастя в Америці.

Володимир оженився, має дітей і добре заробляє.

Вікінг заробляє ще краще, але поки що ще не оженився.

Шнурок перестав зловживати наркотики і якимось просувається життям.

Піна десь зник.

Олександр став публіцистом у престижному щотижневому журналі. Інколи, коли не може вночі заснути, напише коротке оповідання. Трохи правдиве, трохи придумане.

Катя залишилася у столиці й стала успішним бізнесменом. З її сексуальної привабливості майже нічого не залишилося, але зустріла трохи старшого від себе чоловіка, який до неї вповні закохався. Він має авто, будинок та гроші для розваг. Звісно, має також дружину та двоє дітей, яких частково покинув, щоб міг втекти за своєю коханкою. Передбачаю, що старший чоловік став досконалим коханцем. Якщо ні, то коханка його може будь-коли покинути і знайти собі когось іншого.

Йозеф Цігер ГРОНСЬКИЙ

Йозеф Цігер Гронський – словацький письменник. Народився 23 лютого 1896 р. у місті Зволен (Словаччина), помер 13 липня 1960 р. у Луяні (Аргентина). Прозаїк, автор літератури для дітей та молоді, публіцист. Його творчість характерна переходом від традиційного словацького селянського реалізму через ліричний експресіонізм, підкреслюючи міф землі і присутність Бога у буденному житті людини, до модерної інтелектуальної експресіоністичної прози, яка розглядає дезільюзійні почуття людини ХХ-го віку.

Після здобуття освіти вчителював, редагував дитячий журнал «Сонечко». У 1933 році залишає вчителювання, стає секретарем Матиці словацької, а з 1940 р. – її управителем. Перед приходом фронту в 1945 р. їде насамперед в Австрію, пізніше – в американську зону в Баварії, а в жовтні 1945 р. – в Італію. Звідти емігрує в Аргентину.

Збірка оповідань «У нас» (1923) – дебют Й. Ц. Гронського. У 1927 р. виходить його роман «Жовтий дім у Клокочі». Тридцять років минулого століття є вершиною художньої активності Й. Ц. Гронського. Він ще виразніше проявив свій відрив від класичного реалізму до реалізму з сильними експресіоністичними елементами. Сюжет прози Гронського набуває нового інтелектуального виміру, реалістична розповідь переходить у філософську медитацію. Роман «Пророцтво доктора Станковського» (1930) – це його перший роман ідей. До селянської тематики повертається у своїх кращих творах «Хліб» (1931) та «Йозеф Мак» (1933). У романах «Писар Грач» (1940) та «Андреас Бур Майстер» (1948) на перший план виступає тема розуміння сильної, але самотньої людської особистості. До найпроблематичніших творів Йозефа Цігера Гронського належить роман «Світ на Трасовині» (1960), який із-за своєї ідеологічної орієнтації у Словаччині довгі десятиліття було табуїзовано.

Крім літератури для дорослого читача, успішною була і його творчість для дітей та молоді. Популярними стали книжки: «Сміливий Зайко» (1930), «Сміливий Зайко в Африці» (1931), «Будкачик та Дубкачик» (1932).

Йозеф Цігер Гронський у своїх прозових творах змалював неповторні портрети жінок. Збірка «Сім сердець» (1934), з якої й оповідання «Тоня», приносить сім історій на тему любові.

Твори Й. Ц. Гронського було перекладено на англійську, німецьку, польську та хорватську мови. Оповідання «Тоня» – перший твір з доробку Йозефа Цігера Гронського, який перекладено на українську мову.

Тоня

Насамперед я мав би сказати, яка ж вона – ота Тоня. Так би воно мало бути. Але це дуже складна річ, бо ж Тоня ніяка, і всі, хто її знає, не змогли б багато сказати про неї, навіть якби щось і сказали, воно ж не було б точним, оскільки Тоня є ніякою. У неї немає обличчя, стегон, вона без рук, без ніг, у такому випадку і письменнику важко щось про неї вигадати. Хоча можна сказати, що насправді Тоні й нема.

Якщо вам випаде нагода розмовляти із симпатичною особою, але тут же забудете, що вона симпатична, та навіть і те, що з кимось взагалі розмовляли, під час наступної зустрічі вам і на думку не спаде привітатися, і ніхто, і ніщо вам цього не нагадуватиме – оце і є Тоня. Я міг би вам тільки порадити, щоб ви до неї пильніше

придивилися, але не раджу вам цього, бо ж спонукати Тоню не можна, тоді й моя порада ні до чого.

Адже у Тоні нема й кімнати.

Там, де вона мешкає, там жила і її мати, вона колись розклала начиння, повисіла картини, але Тоні у цій кімнаті не видно. Сім років, як померла мати, за той час Тоня сиділа біля неї і настільки засвоїла мамині жести, слова і думки, що своїх жестів, слів та думок і не змогла набути.

Сусідів у Тоні не було, бо не зустрічалася з ними. У бюро знали про неї мало, бо вибрала собі найнепримітніший куток і ніколи нічого поганого не зробила, щоб її могли запримітити. В управі сумлінну працю здебільш ніхто не цінить, тож начальники постійно думали, що у неї дивне ім'я, яке трудно запам'ятати. Костьол навідувала тільки у виняткових випадках, мабуть, тому, що не вміла просити та й згрішити, але могло бути, що й сам Господь не знав точно, чи має Тоню на світі, чи ні.

Отже, такою ніякою була Тоня, такою ніякою вона юла і нині; і нині у неї немає нічого свого: ні стегон, ні обличчя (ні тридцять років, які записані у метриці, але ж і ці не її), у Тоні лише троє братів: Ян, Йозеф і Мар'ян.

Отже: Ян, Йозеф і Мар'ян.

Це і єдине її майно, за яким можна оцінити й Тоню. Але ж оцінити треба кожного, де б він не приховувався. Чи не так? Правда, і у дзеркалі Тоню не видно, скло її не ловить, але є брати, то вони можуть розказати щось вірогідніше про неї.

Ось, будь ласка, найстарший – Ян.

Солідний і дуже серйозний пан. Професор. Саме тепер перевдягає піжаму, але це аж ніяк не принижує його гідність, навпаки – людина як людина, не треба примружувати очі, лише нормально зрозуміти, що й солідні та серйозні професори бувають у неглиже. Але призупинитись треба не тільки при тому, як легковажно обцупує м'яку смугасту матерію, і йому не спаде на думку, що колись у надвечір'я Тоня захекалась, поспішаючи з управи, і на дверях гукала:

– Янку, швидко скинь сорочку!

Він вже знав, що зараз вона почне прати, шити, щоб вранці могла сорочку поправувати, аби була чистою.

Отакі речі легко забуваються, навіть у педантичних людей. Людина переживе страшенно багато речей, вона з'їхала б з глузду, якби прийшлося все запам'ятовувати, спогади, просто, завалили б людину, вона не змогла б рушити з місця. Ну, наприклад, така дурниця – ламати собі голову над тим, як воно було тоді, коли крав по одній картоплині і тайком випікав їх у духовці ціле післяобіддя, бо ж іншої роботи у нього не було, лише бути голодним.

Мабуть, зовсім даремними були б ці думки, бо ж Тоня була б першою, хто б не приховував його витівки з краденою картоплею, хоча добре пам'ятає, як до нього зверталася:

– Ти хоча б її помив, але печеш лиш так...

Але для чого це?

Диво відбулося, і все.

Диво збулося тоді, коли Ян отримав звання професора. Толя заломила руками, якби наважилась, то й заплакала б, але не наважилася, лише дивилася на Яна, і така страшна і важка пошана звалилась на її душу, що ледве встояла на ногах. Невже це правда, що Ян став професором?! Невже!.. Такий тендітний хлопечко. Ніколи не змогла його нагодувати досита, скільки переживала, лиш би не просив грошей після п'ятнадцятого. Завжди вважала його молодшим за себе, і тут зразу – він старший за неї. Як це могло трапитись? Пробився через різні страшні речі: книги та книги, діряві сорочки, спільні квартири, вечері, які водночас були сніданком і обідом, іс-

пит на здобуття звання доктора і пакунки дешевого печива, які йому висилала.

Це було диво, перед яким Тоня ставала смиренною і їй ніколи не спало на думку (та не зійде і в голову), що оце диво переборола вона сама і єдина: Ян був лише дерев'яною лялькою, якою штовхала то туди, то сюди, але вечерю готувала вона, перед кафедрою стояла вона, та й направлення було їй вислано, якби хоча б трішечки була помітною.

Але оскільки й сама не знала про себе, доставили направлення Яну, Тоні залишився тільки жаль, бо їй не вдалося позичити стільки грошей, щоб могла купити братові ще кращий портфель, ніж який купила.

Цілі два тижні мучив її цей портфель, і, напевно, купила б той кращий, якби не постали інші труднощі, бо ж їх ніколи не бракувало.

Потім відбулося те, що у Яна закохалась донька багатого торговця мукою, який під час війни настільки розбагатів, що не міг про все думати, дбати, аж врешті справи настільки переплелися, що він був змушений купити Янові піжаму.

Тоді Тоня справді перелякалась, тиждень про це мовчала, оскільки справи вирішувала повільно, вона боялася, чи їй люди повірять.

Те, що Ян її не запросив на весілля, оплакала тільки раз.

Потім собі подумала:

«Таж Ян розумніший за неї. Тут ще Йозеф і Мар'ян, отже труднощів і без цього вистачає. Як же я споряджу цих двох так, щоб Янові не було соромно?..»

Та й не купила собі пальто, оте, яке ще років два тому мала купити, бо ж на весілля треба бути гарно одягненим, та коли зважиш: кому не вистачає на весільний подарунок, той хай сидить вдома, тоді й погодишся і ти, що брат Тоні, Ян – дуже розумна і тактовна людина, коли Тоню не запросить на весілля.

Але ж Тоня і так була щасливою.

Власне, Тоня була б зовсім щасливою, якби кожного разу не зарум'янілась, не задивлялась перед себе і не розмірковувала:

«У Яна хлопець, я рада б його бачити, але... Але я знаю, чому мене не запрошують... Добре, що я не кинула листа на пошту, якого я їм написала. І не вишлю його. Завтра зніму з нього марку... Це я дуже добре зробила, що не вислала. Лист би дійшов, а Яна не було б вдома, тоді, як листоноша його приніс, а під час обіду дружина Яна звернулася би до нього: «Тоня тобі писала, зачекай, я залишила листа десь на кухні ...» Ян би почервонів, був би змушений почервоніти, і цього я йому маю зичити?»

Тоня не з тих, щоб такого йому бажати, не вислала листа, але Ян мусив щось відчути, бо на минулому тижні сів за робочий стіл, довго рився у паперах і, нарешті, почав писати листа:

«Дорогий Йозеф!

Мені вже довго лежить на серці, і я не мав зволікати з писанням, але ми купили радіоприймач, та стільки часу з ним людина втратить, що аж не віриться. Коштувало нас понад чотири тисячі крон, етажерку вибираємо майже тиждень, але не можемо наважитися. Син здоровий, тільки з няньками у нас проблеми і точно ще не знаємо, чи поїдемо у Татри, Тоня нічого не пише... власне, це Тобі й хочу сказати, що пора і з нею навести порядок. Мені важко про це говорити, але нічого не вдієш. Вона сама відчуває, що на похвалу не заслуговує, тому й не пише, а мені якось прикро брати в руки перо. Ти знаєш, що я маю на думці? Я чув, що історія з Гусовичем і донині не закінчилась. Гусович – негідник, нещодавно його знову ув'язнили, бо надрався, і, як завжди, вступив у бійку. Тобі ніколи не дала собі сказати, щоб за таким і не озирнулася. Думаєш, якби вийшла за нього заміж, то він би змінився? Дурниця! Негідник залишиться негідником, ніколи не зміниться. Тоня перед нами тільки вдавала, що

із-за того не виходить заміж, бо про нас треба подбати, виховувати, та на вулиці не могла мовчки пройти повз Гусовича. Думаю, коли нас не було вдома, то він і туди заходив. А тепер, коли не заважаємо...? Ні, не можу наважитись хоча б рядок написати Тоні. Чого ж мені не зізнатися? Мені соромно.

Мар'ян – цинік. Минулого року мені кілька разів нагадував, що не один гріш, який мені треба було на навчання, був від Гусовича, я і зараз переконаний, що Мар'ян і тепер позичає від нього. Напевно. І наперекір тому, що ставиться до нього з презирством. Якби я був у цих справах переконаний, то пропав би з ганьби. Взагалі, це настільки огидні справи, жаль мені, що так скоро не зможу завітати у рідний край.

А де ж Мар'ян?

Майже рік нічого про нього не знаю. Якщо пригадуєш, то я йому сказав, якої я про нього думки, тоді він швидко з нами попрощався. Але й Мар'яна зіпсувала Тоня, те, що він ніколи не буде порядною людиною, запишається на її совісті. Мала нас обох змусити, щоб ми про нього подбали, мала нам повідомити, що діється, і ми були б дали собі ради. Побоююсь, що він залишиться на нашій шиї. Людина без відповідальності, наполегливості. Дармоїд.

З гіркотою про це розказую.

А женити не збираєшся?

Жінка мені казала, що рада б вже мати невістку і дуже цікавиться, що пишеш про Ілонку. Здається, що любить не тільки Тобі, але і їй. Вона нетерпелива, як і кожна жінка, хоча я їй не раз казав, що коли у Тебе влітку сезон, то нема часу займатися одруженням, якщо дійде до чогось такого, то можна сподіватися тільки восени.

Чи не так?

Усі Тебе вітають!

Твій Ян

PS: Цю машину я не купив. Жінці не сподобалась, а щодо кращої, то не можу вирішити. Якщо випадково щось дізнаєшся про Тоню, напиши мені!»

І потішився Ян, коли заклеїв конверт, бо ж писати листа – нелегка робота. Людина тішиться, коли вже з ним справиться. Зокрема важко пишуться отакі гіркі листи. Але зате надходить більша радість, коли вдається нелюбу відповідальність перенести на іншого, коли очиститься сумління, бо ж не можна його звинувачувати, що він байдужий до сестри. Як буде мовчати, винним буде Йозеф.

Чи ж він, Ян, не цікавиться долею Тоні?!

Йозеф – середній брат, але міг бути й найстаршим. Він сильніший і розложистий, ніж Ян. І в тому він сильніший, що вибрав собі розумнішу та нормальнішу професію, ніж Ян.

Йозеф – інженер.

Вигадує плани для багатих людей, і добре йому за те платять. Гарні, модерні та ефектні вілли, дорогі будинки, саме й тому трохи недолюблиє вбогих людей, бо вони не можуть собі дозволити такий люкс, як він вигидає на папері.

Правда, Йозеф ще небагатий і не жонатий, але нема у нього ніяких труднощів, тому й може вічно посміхатися. Гроші має майбутній тесть, а весілля буде тоді, коли йому заманеться.

– Якщо бажаєш, то тепер, навесні, якщо ні, то восени, – казала Ілонка. – Я б краще восени. У нашій новій віллі буде сухіше, та й навколо неї зелені трохи буде. Цегла і вапно не будуть вже такими вонючими. Ненавиджу цеглу.

– Ілонко, що ти говориш, адже з цегли живе твій батько, ти і я!

– А чому ж ні?.. Коли будеш повертатися додому, мусиш перевдягатись, бо ж я цеглу і з одягу відчую, хоча б ти коло цегли тільки пройшов.

– Ілонко, дивись...

– Ні, ні! Нічого мені не кажи. Вапно мене нервує, а весілля у нас буде аж у жовтні. Та ще таке: у дім мені ніколи не сміє зайти муляр. Тому й влітку тікаю з дому, бо через подвір'я проходять муляри в офіс, а мене йде шляк трафити. А ти мене любиш?

При цьому питанні очі Ілонки засяяли, притулилась ближче до нього, то йому важко було заступатись за вапно, цеглу й мулярів.

– Бач, і Йозеф розумний, ніколи зайве не встрає у суперечку.

Усміхається на весь світ, і однаково, чи малює фасади, чи розмовляє з нареченою, чи байдикує на дивані, дивлячись у стелю.

І тоді посміхається, коли заходить листоноша.

– Листи?

– Ні, тільки один.

– Слава Тобі, Господи. На один легше відповісти, – починає Йозеф, але швидко здогадається, що листоноші не мав би про таке говорити, тоді кінець собі тільки додумає.

– Але це ж лист від Яна. Це буде довгий лист. Дивує мене, що йому хочеться стільки писати... Напевно, пише про Тоню.

У цю мить обличчя у Йозефа стало трохи похмурим.

– Що йому до Тоні? Дурниця. Сентиментальність. Ян так знає, як і я, що Тоня собі позичала від Гусовича. І що нам до того? Якщо хочеться їй романів, будь ласка. Врешті-решт, я ж не мушу Гусовича бачити, навіть тоді, коли стоятиме мені перед носом. Пораджу Ілонці, хай напише Яновій дружині листівку. Я її теж підпишу.

І він почав розмірковувати, чи не мав би завтра наказати служці, аби запакувала брудну білизну, бо випрати її посилав додому, Тоні. Ні словечка не повинен написати, а Тоня знає, як і що йому треба.

Однак, треба правду сказати: трішечки Йозефові скривилась нижня губа, коли подумав про Тоню, трішечки йому стало жаль Тоні.

Йому спало на думку, що він одного разу бачив, коли Тоня розмовляла з Гусовичем – що у неї все на своєму місці, і очі, і руки. В очей був колір, коли дивилась на Гусовича, а пальці були жіночні, коли доторкалась плеча Гусовича.

– Самку, прошу вас, хоча б два місяці не випивайте, – просила і вміла просити.

Як дивно зітхнув тоді Само Гусович!

– Два місяці...?

– Хоча б два.

– А чому ж не зовсім?

Адже він, Йозеф, стежив за ним, добре стежив, і Гусович не пиячив цілі два місяці, чому ж тоді Тоня не вимагала від нього, щоб зовсім не пив?

– Дивно; дивно! – повторював Йозеф напівголосно та ще більше захмурився, оскільки почав цю справу розуміти й перелякався.

Але ж думки його переслідували, він пригадав, як одного разу знайшов Тонею недописаного листа до Гусовича. – «Дорогий Самку, не заходьте до нас, благаю Вас, не ходіть. Бо ж знаєте, я доглядатиму за хлопцями. Треба ж за ними доглядати. Хоча недовго. Ян і Йозеф заберуть з собою і Мар'яна, потім у мене не буде труднощів. Ян раніше не зміг, бо женився, а у Йозефа слабенька платня. Але незадовго все зміниться, але до того часу не ходіть до нас. Я ж, правда, не можу Вас вигнати, коли зайдете, але мені тяжко, не ображайтесь на мене... Мар'яна підтримають, і...»

«Як ми його мали підтримати?» – розмірковував Йозеф, і дивний піт облив його чоло.

Але водночас розгнівався на Тоню, що не спалила цього листа, і, що пише такі

листи, яких ніколи не вишле. Йозеф розгнівався, вискочив з дивана і почав ходити по кімнаті.

Якщо розгнівана людина наважиться, тоді його кров підбурюється, ще більш розгнівається, і це для Тоні погано закінчиться...

Наймолодший – Мар'ян.

Гарний, блідий, тендітний хлопчина. Усім хотів бути, зате й нічим і став. Хотів стати музикантом, і Тоня для нього роками купувала дивні книги, та й на пальцях навколо нього ходила. Тепер хоче бути художником, Тоня з цього жахається, підраховуючи, скільки коштує така собі проста червона фарба, яка нагадує кров. Вона зі страхом її доторкнулась, щоб вміла хоча б її назвати. З того часу боїться слова «кармін».

Якби Ян і Йозеф... Яке ж якби?

Ян і Йозеф вміють тільки лягтися, що Мар'ян ледащо, але ж Ян і Йозеф усіх лаяли. А Мар'ян розказує такі чарівні речі! Їй аж мороз спиною йде, коли він почне розказувати. І очі йому якось скрутяться і розплачуться, мов дитя.

Чи ж малярство не є найважчою справою у світі?

Мар'ян ніколи не зможе поїхати у Париж, бо ж вона навіть своїм голодуванням ніколи не змогла б заощадити стільки грошей, і через те завжди буде сумним. Завжди буде малювати карміново оголених жінок з вивихнутими руками й ногами.

Що?

Тоня була впевнена: якби його вислала у Париж, то і його руки та ноги були б зовсім нормальними, з Мар'яна був би маляр.

Але...

У Тоні залишився лише страх, якщо одного разу Мар'ян запитає, як вона про нього дбає, коли його у Париж не спорядила.

На щастя, Мар'ян собі усвідомив, що йому треба від Тоні, завжди просив від неї лише п'ять і вісім крон, і ні разу не гребував, коли йому дісталася оця невеличка сума, тому й Тоня не впадала у відчай. І наперекір тому, що він вже невдовзі після цього паплюжив усе, чим жив, але це вже було не те... Крім того, у всьому йому бракувало наполегливості, це означає, що й у лайці не був настійливим, не твердив наполегливо, що застрелиться, бо його давить огидна маса і не дозволить йому, щоб його дух зазнав розгону.

Лише сьогодні був завзятим.

Сьогодні собі усвідомив, що даремно з Яном сваритися, якась чутливість, до речі, кожна чутливість – дурниця, адже у Яна є краватки, які ніколи не зодягає. Яна ж змусила жінка, щоб навчився полуднувати, а до такої справи він міг би і призвичаїтись. У Яна б трохи поскромничав, і тоді відвідини не мусили б закінчитись так, як минулого року. Навіть кімната у Йозефа не є незручною. Високе вікно. Бо ж я дурень!

Так, так, коли чоловік собі усвідомить, що він дурень, тоді затнеться, і даремно, що у нього Тоня є сестрою, він стає зовсім немилосердним.

Сьогодні до неї навіть не промовив.

Зразу ж зранку почав шукати свої речі, хоча міг їх зібрати за десять хвилин, та він їх шукав півдня та й розклад поїздів виписав собі чітко на папір, щоб Тоні завдати ще більшого болю.

– Куди їдеш?

– Яке твоє діло!

Так їй сказав, і добре сказав. Сказав це з такою легкістю, зовсім легесенько, а не будь трудного запитання, звідки взяти гроші на поїзд і як їх попросити від Тоні, був би поїхав зразу ж зранку. Однак важко йому дізнаватись, чи Тоня могла б роздобути гроші, тому й відкладав свою поїздку, хоча вже остаточно вирішив їхати.

Але перед вечором зайшов туди Гусович, і це мало вирішальний вплив...
Справа в тому, що Гусович став тепер нестерпним, не позичав щиро, мабуть, і тому, щоб Тоня не заливалась рум'янцем, коли побачить, що Мар'ян знову собі поміг у Гусовича.

Напевно, через те.

Мар'ян глянув на нього скося зразу, як увійшов, і вже у нього було щось непристойне на язичку, але промовчав і накинув привітну усмішку.

Тоня це побачила, та даремно, Мар'ян так і знайшов нагоду таємно порозмовляти з Гусовичем.

Потім знову став грубіяном.

Хотів мститися за доброту Гусовича, він знав, що буде Гусовича найбільше злити, і почав сварити Тоню перед ним, щоб отого другого коханця заболіло.

Руку їй подав лише так, ніби випадково, і саме тоді запевняв Гусовича:

– За два-три дні гроші тобі поверну...

Тоня заливалась рум'янцем і після того, коли вже сидів біля неї один Гусович. Краще була б розплакалась, та не була впевненою, тому мовчала, мовчала, ніби слідувала за темрявою, яка насувалась у кімнату.

І коли все це тривало задовго, зразу зірвалась, вискочила, очі у неї наповнилися страхом.

– Самку!..

Гусович чекав.

– Самку, зачекай хвилину, – просила Тоня і навіть не зауважила, як поклала долоню на плече Гусовича.

Не теплу жіночу долоню!

Тільки залякану.

– Я зараз прийду! – обіцяла якось нервово і зникла.

А Гусович чекав. Чекав довго-довго, відчуваючи, що не може бути інакше, він мусить тут чекати, не роздумувати над цим, доглядати темряву і не вгадувати, куди ж вибралася Тоня, чому ще не повертається і не виконує обіцяне, що зразу ж повернеться. Дивився на лампу, яка тут висіла, мов розчавлена, ніби хотіла впасти. Він дивився і не хотів нічого бачити, тому нічого й не бачив. Постійно одне і те саме спадало на думку, що мав за нею побігти, схопити її за руку і наказати їй:

– Тоню, вже досить! Залишися!

Але тут же кивнув головою, ніби погоджувався з тим, що відпустив Тоню.

Куди йшла?

Не запитував. Сидів і роздумував, що краще про це не думати. Тільки чекати. Так, як і досі чекав... Коли б у Тоні були плечі й руки, коли б взагалі у неї щось було, міг би за нею гукнути. Але у кого нічого нема, того й ніщо не може боліти, треба лише чекати.

Тоня повернулася захекана і сумна.

– Самку, не гнівайся на мене... Я побачила, що він їх забув, тому й побігла на вокзал. В останню хвилину встигла...

Гусович так і не дізнався, що Мар'ян забув, та й ніколи не дізнався, що Тоня несла братові три комірчики у рушничку, і що Мар'ян викинув їх під лавку на вокзалі.

Він тільки відчув, що це був сумний шлях Тоні, але й оком не змигнув. Один раз, два рази спокійно глянув на її приховані сльози, потім схилив голову, щоб і йому було легше перенести те, чим же Ян, Йозеф і Мар'ян обікрали його і Тоню.

**Зі словацької переклав
Іван ЯЦКАНИН**

Степан КРУШКО

Доля одного знайомства

В 40-х роках минулого століття в Україні на селі отримати громадянський паспорт і переселитись до міста було майже неможливо. Тим більше переселенцям з Чехословаччини. Але особливо молоді люди не втрачали надії. Бо були і винятки з цього неписаного правила – поступити на навчання в «учнівку» – ФЗО, або записатись на вербовку – організований набір робочих сил.

Та дівчатам, яким вже минуло двадцять, поступати вчитись у ФЗО на ремесло муляр, штукатурник, слюсар чи електрик якось не хотілось.

Одного вечора, вертаючись з клубу, де на танцях були дівчата – переселенки, гуцулки, як їх тут називали, відокремились від гурту місцевих дівчат і присіли на перилах дерев'яного мосту.

– Дівчата, – почала старша з них Боженка, що говорила з шариським акцентом, бо її мама була шаришанка. – Я чула, же місцеві українки збираю ше записац на вербовку, аби могли достац паспорта. Може, бі зме ішли і ми?

– Та што єс зозаліла!? – вигукнула молодша з них – Зузка, котру батько послав у сусіднє село до школи, у дев'ятий клас середньої школи. Бо вдома дуже добре вчилась.

– Мову не знаме, в світі зме ніколи не були. А мене би мама ані не пустили, – продовжувала Зузка.

– Ми і на тяжку роботу звикли. На полю і в стайні...Знаме і дырва різати і нарубати, при млатячкі зме робили. А я і орати знаю.

– Гей, з коровами, – добавила з підсміхом дальша.

Довго ще зважували всі «за» і «проти», сперечались, доказували кожна свою думку і правду. Але так ні до чого не договорились. Одна Боженка твердо вирішила:

– Ви як хочете, але я наютре піду до міста на ВЛКСМ і подам жадость.

Довго Боженка не наважувалась сказати родичам про свій намір, особливо мамі. Стільки плачу-нарікання було цілий тиждень в хаті, до сварки доходило. Батько однозначно намір дочки схвалював:

– Повна хыжа нас. Єдно менше, як друге. Роботу не мам. Ніт де гріш заробити. Землі нам мало наділили. Та якби і було більше, то з чим ей будеме обробляти? З тима коровками і деревляним плугом? А ту нас іші колгозами страшат, та і тоту земельку нам возмуть. Лем ідь, дівко моя. А як ті не буде добрі, вернешся дому. А як ся ті буде дарити і дашто заробиш, та і нам пошлеш. Хоч лем на оболочіня про тоту дрібноту буде. Жеби до школи мали.

На «комсомольській путьовці», котру Боженці дали в райкомі, було написано її прізвище, ім'я та по батькові, рік народження, наводилась домашня адреса, день приходу на залізничну станцію та час відправлення поїзда. Мама наготувала доньці цілу заїду: одяг літній і тепліший, дві великі булки пшеничного хліба ще з словацької муки, молитовник, гребінь, дзеркальце, найкращу свою хустку-делільку, по куску копченого сала, шовдри, теж ще з дому, з Чертежа, свіжі і сушені яблука і грушки. А ще в «путьовці» було написано взяти з собою мисочку, горнятко, ложку і ніжик. На дворі розлучилась з братиком і сестрами, довго обнімались, цілувались з мамою. Прийшли попрощатись двоюрідні сестри, ровесники та сусіди... На станцію до міста відвіз її няньо на позиченому возі й кіньми. По дорозі до міста навіть слова не проговорили. Шкода йому було розставатись з такою розумною, роботячою найстаршою дочкою, яка була у них в домі найвеселішою і доброю помічницею, допомагала мамі, з молодшими готували домашні завдання до школи. І сама вчилась азбуки, мови і грамоти.

На станції було дуже багато молодих людей, більше хлопців. На вагонах і на тимчасовій трибуні були червоні транспаранти з гаслами «Первый хлеб урожая – государству!» і інші, зміст яких Божка не розуміла. Грала духовна музика, молодь співала, плакала, хтось грав на гармошці, прямо з пляшки пили гуртом самогонку. Раптом музика стихла, на трибуну вийшли мужчини, оркестр загравав державний гімн СРСР. До мікрофону підійшов старший з них, який виголосив промову про те, що молоді люди відкликнулись на заклик партії «по комсомольской путёвке» допомогти збирати урожай на сході України. Потім дав вказівки – дівчата до вагону номер 1 і 2, до останніх – хлопці. Всім підійти до вагонів, де буде зроблено перекличку. Чиє прізвище буде названо, треба відповісти: *Єсть* або *Здесь*.

Молоді люди востаннє попрощались, взяли на плечі свої клунки чи в руки чемодани, ящики, підійшли до «своїх» вагонів і чекали, коли пролунає їх прізвище. Входили у вагон і шукали вигідне місце – біля вікна, на нижчих полицях плацкартного вагона.

Прозвучав свисток диспетчера станції у червоній шапці, спереду долинув різкий гудок локомотиву, заграла музика й ешелон вирушив у довгу невідому дорогу. Був кінець липня 1948 року.

Ті, що вже їздили на вербовку, швидко зрозуміли, що вже давно минули край, який мав називатись «Підень України». Вже загубили рахувати дні і дати. Їх вагони на станціях або десь у полі (частіше вночі) перечіпляли до інших ешелонів. Вранці десь у тупику чи на запасній колії зупинялись, подорожнім видавали чай і булочку з маргарином або мармеладом. Якесь подорожня кухня подорожувала разом з ними. На обід поїзд зупинявся на станції у більшому місті, всі виходили з вагонів, заходили у їдальню на станції або на площі, де були розставлені столи та лавки. Тут їм давали в їхні мисочки суп з гречаною, пшоняною кашею, в якому траплявся інколи і кусок м'яса. На друге – помащену кашу, а деколи котлети і куски м'яса з картоплею і підливкою, яке

називали гуляшем. Але найчастіше давали риби, на які Божена ніяк не могла привикнути. По дорозі часто робили переключку, бо траплялись втечі, особливо хлопців.

Минули Житомир, Харків, потім Сталінград, Актюбінськ. Остання зупинка – Караганда у Казахстані. Тут ешелон розділили: чоловіків на будівництво та у шахти, дівчат – на жнива – «уборку урожая».

– Забирайте свої речі і вигружайтесь! – лунало на пероні залізничного вокзалу.

– Постройтесь в шеренги по чотирьох чоловіка. Отдельно жінки і окремо чоловіки! Сядьте на машини, які стоять поруч з вокзалом! – була дальша команда.

На площі перед вокзалом стояли накриті брезентом вантажні автомашини марки ГАЗ 2М та фронтів ЗИС 5. У кузові впоперек були дерев'яні лавки. Водії закрили задній борт машини і ті вирушили знову у далеку дорогу по польових дорогах в куряві пилу та піску. По дорозі знов зупинялись поїсти, розімнутись, помитись і знову далі та далі... Понад 100 кілометрів

Остання зупинка перед дерев'яною брамою з написом «Колхоз ПОБЕДА».

Вправо було видно великі військові намети-палатки, а біля них рядами стояли столи та лавки. Просто так під голим небом. Поруч під стрішкою велика плита, з комина якої валився густий сивий дим. «Кухня – значить», – відгадали жінки. За столами сиділи жінки різного віку. Замурзані від пилу, з втомленим обличчям, загорілі від сонця. Була десь 14-та година після обіду. Біля палаток з одного боку стояли великі дерев'яні жолоби-корита, над якими висіли умивальники. На другому боці – туалети.

Туди попрямувала більшість приїжджих. Хоч подібними вони користувались і по дорозі у цей далекий край, але ці сухі латрини – це була довга форшта без перегородок, у якій були вирізані діри, над якими навприсідки «сиділи» жінки. Деякі читали газети.

Неподалік рядами стояли скирти зерна, соломи, купи полови – виграбків. Вантажні автомашини підвозили скошене зерно і скидали біля молотарки, яку поганяв двигун-локомобіль на дрова з великою трубою-димарем. Біля молотарки працювало, може, і сто людей різного віку, статі та нації. Навіть не звернули уваги на новоприбулих. Напевно, це було частіше: одні приходили, інші – відходили. На другому боці площі для молотіння, яке тут називали током, біля машин, сидячи на землі, їли солдати у виляючих гімнастюрках, майках, на голові пілочки, взуті були у кірзових чоботях, але найчастіше були напіводягнені. Ці новоприбулих зразу запримітили і кивали їм на привітання руками та пілочками.

Після обіду приїжджі переодяглися до робочого одягу і їх розставили на різні робочі ділянки, де під цим степовим пекучим сонцем працювали до заходу сонця. Ввечері помились під тими умивальниками, переодягнулись у щось легше, з'їли свій «сухий пайок» – чвертку хліба-«кірпіча» та кусок копченої печеної ковбаси і пішли лягти у палатку на «ліжка» з навхрест розміщеними ніжками, між якими був натягнутий брезент. Під стріхою світили ліхтарі-«лампаши».

Ті, що сюди прибули на обід – українки з Волині, від втоми зразу заспали. Але старожили, які вже тут працювали довше, головне «русскоговорящие», витягли пляшку спиртного і передавали з ліжка на ліжко. Майже кожна «потягла» з пляшки декілька ковтків і передала далі. Появлялись нові повні пляшки, що «колували» від ліжка до ліжка. Але волинянки від цього відказувались. «Ничего, привыкнете», – говорили їм тутешні. Зразу у палатці загуло як у вулику: сміх, голосна розмова, вульгаризми, були спроби співати.

Раптом хтось погасив світло і... почалось. Солдати з військового табору вбігли у жіночу палатку і навпомацки пхались до дівчат під їх одіяла. Деякі втікали геть з палатки, ляялись, боронились, грубо «матюкались»... Таж вдома деякі мали чоловіка, дітей чи свого милого. Сюди приїхали заробити грошей, зерна. Головне з України, де був неврожайний рік внаслідок засухи.

На ліжко до Божени теж намагався влізти один із солдатів, який говорив з якимось неросійським акцентом, якого вона щосили вдарила по обличчі, той гепнув на землю і по-руськи «зайобкався». Більше свою спробу не повторив. Божена скоро заснула.

Під час обідньої перерви до Божени присів солдат. Чемно поздоровався: «Здравствуй, геройская девушка. Это ты мне в морду вчера дала?»

Дівчина злякалась, що прийшов помститись їй. Не відповіла.

«Молодец. И правильно сделала. Но говоришь ты как-то не по-нашески. Как моя мама. Она из Чехии. От города Сабинов. От 1932 года живет там. Йоланка её зовут», – продовжував.

– Гей. Я із Словенська. Я се там народіла. Моє ім'я Божена. А тут написали Женя. А твоє?

– Я – Мурат Юлдашев. З Узбекистану. Район Термер. А вечером можем встретиться?

– А ти не знаш говорити по-нашому, так як твоя мама? – запитала несміло.

– Не знаю. Дома говорим по-узбецки. Я в русскую школу ходил. А молимся в мечете. И мама перешла на нашу веру – мусульманскую. В Аллаха мы верим, – відповів.

По вечорах та в неділю на танцях регулярно зустрічались. Хоч Мурат не належав до красенів: був низького росту, мав звужені очі, виразні скули на лицах, темніший колір шкіри, та якимось до нього припало її серце. Його мова була сумішшю російської, узбецької, але інколи вживав слова - молоко, кінь, гунька, чижми. По поверненні додому листувались. Хоч мамі про знайомство призналась, але про його віру і національність помовчала.

– Вже якимось воно буде, – думала.

Коли надумали побратись, Мурат приїхав в Україну, де знайшов роботу муляра. Вінчались у православному храмі: вона – греко-католичка, він – мусульманин. А діти? Ті вирости без віросповідання і без визначеної національності, хоч імена їм дали узбецькі: Зумрад та Маліка.

По смерті чоловіка з дітьми і їх родинами поїхала до батьків на Волинь, а після чорнобильської аварії повернулась на рідну землю своїх батьків.

ПУБЛІЦИСТИКА

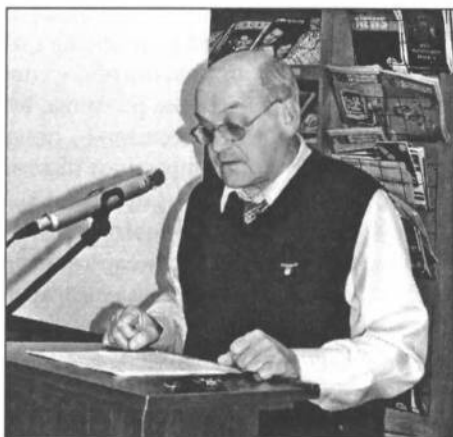
Іван ГВАТЬ

SAPERE AUDE!

(Іван Франко і наша сучасність)

*Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорозі,
Людським презирством, ніби струпом,
вкритий!*

*Твоїм будущим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізніх
Палитиме, заснути я не можу.*

Цими словами Іван Франко розпочинає свій пролог до поеми «Мойсей», який він написав протягом кількох годин однієї ночі – 20 липня 1905 року.

І нині не можна читати пролог, як, зрештою, і цілу геніальну поему без зворушення, бо це дійсно мистецький шедевр поетичного слова.

Насолоджуючись поетичністю шедевр у і, водночас, намагаючись стежити при читанні й за «другим планом», підтекстом поеми, читати її «політично», то виникає і якесь почуття гіркоти. Гіркота в тому, що візія-мрія Франка досі не здійснилася. Держава Україна ще не дійшла до своєї «Обіцяної Землі», не є ще повністю завершеним політичним (і соціально-економічним) суб'єктом в колі вільних і демократичних держав світу, чого так прагнув і для чого віддав весь свій талант, знання і здоров'я, словом – своє життя Іван Франко. Схоже, що найбільша проблема – психологічного порядку. На відміну від позитивного персонажу поеми пророка Мойсея, який здійснює договір із Богом; веде свій народ до Свободи, вчорашні раби в єгипетській неволі, а в дорозі ватажки юрби бунтують народ проти Мойсея, далі поклоняються вчорашнім ідолам, думають про земне, про голодні кози...

Видатний український літературознавець Ю. Шевельов якось зауважив, що поема «Мойсей», – це «другий заповіт української літератури». Першим був, розуміється, «Заповіт» Т. Шевченка.

Тому з нагоди 105 річниці написання «Прологу» до поеми «Мойсей», може, варто відсвіжити нам у пам'яті хоча б деякі, як на мене, проникливі думки Івана Франка, котрі перегукуються з нашим сьогоденням. Я маю на увазі насамперед його міркування, висловлені ним у деяких публіцистичних статтях, що їх за радянського режиму було зухвало покалічено, перекручено або просто замовчувано.

Коли мова у підзаголовку статті про «нашу сучасність», то в декого з читачів журналу «Дукля» може виникнути запитання: «наша» – то чия? Тих нас, що живемо споконвіку на землі предків на захід від Карпат – на Пряшівщині, чи мова про сьогодення наших єдинокровних братів і сестер, що є громадянами держави Україна? А є різниця? Ми ж усі несемо на собі відбиток спільного минулого. Межі українства (колишньої руськості)

визначають не сучасні кордони між державами. Українство – в душі людини. Або воно є, або його немає. Якщо людина почувається українцем/українкою, то й питання про «нашу – не нашу» сучасність стає зайвим, ба навіть недоречним.

Іван Франко писав для всіх – для галичан (гуцулів, бойків), для українців, що їх ми звикли називати східняками, чи пак – наддніпрянцями, писав він і для колишніх буковинських й угорських русинів і, звісно, – для лемків у межах тодішньої та й нинішньої Польщі, яких він також, як і руських на Пряшівщині та Буковині, однозначно – і не першим після П. Й. Шафарика – зарахував до українців. Франко вірив, що «Встане славна мати Україна, щаслива і вільна // Від Кубані аж до Сяну-річки одна нероздільна».

Розвиток історичних подій вніс деякі корективи до візії Франка, але від цього його спадщина для нас ні на йоту не знецінилася.

Весь літературний і науковий доробок І. Франка, включно з поемою «Мойсей», належить усім нам. Ба більше, він належить усьому світу. Про це свідчить хоча б те, що пролог до поеми «Мойсей» перекладено на понад тридцять мов світу. Саме тому, на мою думку, варто відсвіжити в нашій свідомості деякі його думки. Оцінити з відстані часу його погляди і переконалися, що вони не застаріли, що вони правильні та дуже актуальні. Залезить від кожного з нас, як до них поставимося і чи при цьому кожен з нас відчує в своїй душі і певний етичний обов'язок. Але спочатку дещо про обов'язок, як його розумів сам Каменяр.

Восени 1898 року, коли в Галичині відзначали 25-річчя літературної діяльності І. Франка, виступаючи на одному з таких свят у Львові, дякуючи за незліченні привітання, ювілянт сказав: «Як син селянина, вигодований твердим мужицьким хлібом, я почуваюся до обов'язку віддати працю свого життя простому народові. Вихований у твердій школі, я змалку засвоїв собі дві заповіді: перша – це власне почуття цього обов'язку, а друга – це потреба безперервної праці. Я бачив змалку, що нашому селянинові ніщо не приходить без важкої праці; пізніше я пізнав, що й нам усім, як нації, ніщо не прийде задармо, що нам ні від кого ніякої ласки не надіятися. Тільки те, що ми здобудемо своєю працею, те буде справді нашим надбанням, і тільки те, що ми з чужого культурного доробку присвоїмо собі також власною працею, стане нашим добром».

Це не красномовство великого вченого і літератора. До нас промовляє здоровий хлопський розум. А як важко реалізувати було (і є!) висловлене Франком.

Поему «Мойсей» Франко підніс усім українцям, за його ж словами, як «дар весільний», 1905 року. Під враженням тодішніх революційних подій у Петрограді, Франко сподівався на кардинальні зміни на краще також і, зокрема, для українського народу. Ось цікаво співставити сказане ним 1901 року і як писав Франко чотири роки пізніше. Виступаючи перед українцями в Перемишлі 1901 р., перефразовуючи старовинну (занотовану в наших літописах) притчу про закованих в горах людей, що просили заліза, він розповідав своїм слухачам таке: «Історія нашого українського національного руху нагадує нам образ того закованого народу, приневоленого пробивати велику віковичну скелю, що відмежує його від вільних, повноправних і цивілізованих націй, а при цьому позбавленого найважливішого знаряддя для цієї праці – заліза, тобто національної свідомості, почуття солідарності і невід'ємного від цього – почуття сили й віри в остаточний успіх. Скільки важких зусиль! Скільки душевних і фізичних мук! Скільки розбитих надій, розтоплених екзистенцій, загирених талантів, змарнованих сил і характерів! І як поволі, важко, майже мікроскопічними були перші кроки! І як малі й досі наші здобутки, досягнені нами результати у порівнянні до того, що за той час осягнули наші сусіди, в порівнянні до тієї конкуренції, що на кожному кроці загрожує нам із їхнього боку».

Вдумаймося над актуальністю слів Франка понад сторічної давності...

А ось його думки після петроградських заворушень. У квітні 1905 року на сторінках львівського «Літературно-наукового вісника» він друкує свій «Відкритий лист до галиць-

кої української молоді», в якому звертає увагу на нові завдання: «Дожили ми великих, переломних подій. Схід Європи, а в цьому контексті також наша Україна переживає тепер весняну добу», бо кане в небуття «доба абсолютизму та деспотизму, доктрина поневолювачів: «православ'я, самодержав'я і обрусіння», але ця доктрина, – остерігає Франко – може переродитися на ідею неподільності і єдності Росії, і «матимемо знов продовження дотеперішньої політики руйнування, визискування та оглуплювання окраїн для «добра» центра».

Для тих, які ознайомлені з тогочасною історією, не потрібно входити в деталі. При цьому варто лише нагадати його, схоже, ще й досі актуальний заклик: «творити з величезної етнічної маси українського народу – українську націю». В цьому полягав його «каменярьський» труд протягом усього життя..

«Ми мусимо навчитися почувати себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіційних кордонів.., щоб ми переживали кожен її локальний біль і радувалися кожним, хоч яким дрібним та частковим її успіхом, а головню, – щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді практично його частиною...Ми мусимо почувати себе не піонерами, а рядовими у великому ряді і не сміємо своїх дрібних, місцевих справ виставляти як справи всенародні, своїх дрібних персональних амбіцій висувати на першу лінію загального інтересу».

І. Франко дуже добре усвідомлював, що такий моральний ренесанс здійсниться не швидко, а щойно «в результаті праці поколінь». Тому у вірші «Каменярі» він пророче висловився:

*«Нехай прокляті ми і світом позабуті!
Ми ломимо скалу, рівняєм правді путі,
І щастя всіх прийде по наших аж кістках».*

Завершуючи свій «Відкритий лист», І. Франко закликав галицьку молодь: «Здобувайте знання, теоретичне і практичне, гартуйте волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і статочних мужів, повних любови до свого народу і здібних виявляти цю любов не потоками гучних фраз, а невтомною, тихою працею. Таких мужів потребує кожна нація і кожна історична доба, а подвійно сильніше потребуватиме її велика історична доба, коли всій нашій Україні вперше в її історичному житті всміхнеться хоча б трохи повна громадянська і політична свобода». (ЛНВ 1905, том XXX).

Не так сталося, як гадалося. Так звані російські ліберали після подій 1905 року в дечому й «ліберальничали», але в жодному разі не в питанні української державної незалежності. Іван Франко не дожив до бурхливих подій більшовицького перевороту в Петрограді 1917 року та їхніх наслідків для України.

Розвиток цих подій таки справді виявив величезні конкретні прагнення українців створити на руїнах імперії свою власну самостійну державу. Самостійна Україна від самого початку не входила в їхні плани. Як російські ліберали після 1905 року, так і більшовики після 1917 року довели на практиці, що їхній «лібералізм» закінчується, з їхньої точки бачення, на – проклятому «украинском вопросе». Перші відкидали «великі потрясіння» заради великої Росії (Століпін), другим йшлося про всевітнє більшовицьке захоплення влади, на що вони вказали навіть у гербі Радянського Союзу.

Франко враховував те, що російські «ліберали» всяке ще можуть затіяти, а до більшовицького перевороту не дожив. Однак, теоретичну основу більшовизму він аргументовано висвітлював у низці своїх статей, в котрих ґрунтовно з'ясував суть марксистської ідеології, яка згодом дістала офіційну назву – «марксистсько-ленінської», або – «наукового соціалізму».

Варто вказати хоча б на фрагменти критики Франка марксизму, бо ж про це в університетах від Владивостока аж до Берліна після 1945 року не розказували.

Брехали, що Каменяр пропагував соціалізм, бо переклав частину одного розділу «Капіталу» Маркса. Про те, що за життя він його не оприлюднив – мовчали. Але це створювало чудову нагоду твердити, мовляв, Франко – популяризатор ідей Маркса та «наукового світогляду»?

А виходить – було саме навпаки! У своїх працях він писав про тоталітарні тенденції «Комуністичного маніфесту» та антигуманні ідеї Маркса й Енгельса. Такі погляди він обстоював аж до своєї смерті.

Так, у статті «Соціалізм і соціал-демократизм» (1897), знайомлячи українського читача з найновішою на той час критикою марксизму на Заході, Франко підкреслив неоригінальність марксизму як науки і його шкідливість як релігії, точніше – псевдорелігії. Того ж року у передмові до збірки поезій «Мій Ізмарагд» він пише: «Жорстокі наші часи! Так багато недовір'я, ненависті, антагонізмів намножилось серед людей, що недовго ждати, і матимемо (власне вже маємо) формальну релігію, основувану на догмах ненависті та класової боротьби. Признаюся, я ніколи не належав до вірних тої релігії, і мав відвагу серед насміхів і наруги її adeptів нести сміло свій стяг старого щиролюдського соціалізму, опертого на етичнім, широко гуманним вихованню народних мас, на поступі й загальнім розповсюдженні освіти, науки, критики, індивідуальної та національної свободи, а не на партійнім догматизмі, не на деспотизмі провідників, не на бюрократичній регламентації всього людського майбутнього».

В іншій своїй статті з 1899 р. Франко дійшов висновку, що марксистські ідеї підпокришкою соціал-демократизму для українства гірші, ніж навіть російське самодержав'я, бо – «коли самодержавний тиск є тиском фізичної сили і, так сказати, в'яже руки, то соціал-демократизм краде душі, напоює їх пустими і фальшивими доктринами і відвертає їх від праці на рідному ґрунті». В таких інтернаціональних справах, як соціалізм, – писав Франко, – «здорові органічні парості можуть у кожному краю виростати тільки з виразного національного ґрунту». «А все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування однієї нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації».

І ще одна важлива думка Івана Франка в контексті критики марксизму-(ленінізму). Торкаючись програмних позицій Маркса й Енгельса, висловлених ними у «Комуністичному маніфесті», Франко стверджує, що «оброблена ними програма державного соціалізму аж надто часто пахне державним деспотизмом та уніформізмом, що, проведений справді у життя, міг би стати великим загальнім гальмом розвитку або джерелом нових революцій».

Що ж додати до цього після досвіду панування більшовиків-комуністів у «великій зоні» – СРСР та в країнах – його сателітів?

На цьому місці дозволь, шановний читачу, зробити маленький відступ, в якому мова йде про використання власного розуму, навіть і національного, якщо такий взагалі існує.

Свого часу (1784) видатний «калінінградський» філософ Еммануїл Кант пояснював, як розуміти важливі ідеї і зрушення епохи Просвітництва. Кант писав: «Просвітництво – це вихід людини зі стану свого неповноліття, в якому вона знаходиться з власної вини. Неповноліття є нездатністю користуватися своїм розумом без керівництва з боку когось іншого. Неповноліття своєю виною – це таке, причина якого полягає не в браку розуму, а в браку рішучості й мужності користуватися своїм розумом без керівництва з боку когось іншого. Sapere aude! – май мужність користуватися власним розумом! – таким є, отже, девіз Просвітництва».

Важливість цієї думки Канта полягає в тому, що просвітництво розглядається ним не як засіб формування свідомості чи, тим більше, маніпуляції свідомістю (чим так «просла-

вилися» згодом більшовики і їхні спадкоємці), а як засіб її прояснення і цим самим, за словами філософа, «визволення від чужого керівництва».

Не менш важливим є і висновок Канта про те, що «публіка (суспільство або громадськість – І. Г.) сама себе просвітить, якщо надати їй свободу».

Здавалося б, це вже пройдені етапи суспільного розвитку, але не всюди. Неповноліття, або інфантильність проявляється й нині, зокрема у державах, що виникли на посткомуністичному просторі. Процес звільнення з-під «чужого керівництва» ще триває і помітний він у способі мислення, у поведінці (наприклад, грабуй нагробоване) тощо. Складається враження, що ця поведінка закладена в ідею вірша І. Франка «На ріці вавилонській»:

*«Я хилиться привик від дитинячих літ
І всміхаться до тих, хто катують мій рід.
Мій учитель був пес, що на лапку стає
І що лиже ту руку, яка його б'є.*

*І хоч душу манить часом волі приваб,
Але кров моя – раб! Але мозок мій – раб!
Хоч я пут не ношу на руках, на ногах,
Але в нервах ношу все невольницький страх».*

Звідси витоки хвороби малоросійства, звідси з'явилися кріпкогнучкошиєнкові. А у нас, на Пряшівщині, в результаті незахищеності – комплекс неповноцінності. Як узагальнення всіх тих різних аномалій – «зневіра в народ і його сили, зневіра в можливість добитися власною силою кращого майбутнього – ось джерело всіх тих хитань, помилок і апостазій, яких повна наша історія», констатував І. Франко у статті «Між своїми» 1897 року.

Якщо в Галичині він мав на увазі москвофільство, то в наших краях за Карпатами йшлося про мадяронство серед священства та й серед світської інтелігенції.

Читачам журналу «Дукля» хотілося б пригадати, що Іван Франко жваво цікавився життям своїх співвітчизників за Карпатами. Це не лише його розвідка з приводу «Пісні про Стефана воеводу» (записана, до речі, в середині XVI ст. в селі Луків-Венеція на Бार्діїщині) і не лише прозово-поетичне оповідання «Захар Беркут» – картини громадського життя Карпатської Русі XIII століття. Найпомітнішим політичним проявом захисту русинів Закарпаття (в складі тодішньої Угорщини) є протест, підписаний Іваном Франком та Володимиром Гнатюком з нагоди святкування у червні 1896 року відкриття в Угорській академії наук в Будапешті кімнати видатного німецького (всеєвропейського значення) поета Йоганна Вольфганга Гете.

Мадяри просто хотіли представити себе, як про це заявив президент Академії граф Зічі, європейським цивілізованим народом, сподіваючись, що Європа перестане закидати мадярам «національну нетерпимість та шовінізм».

Франко та Гнатюк у відкритому листі «І ми в Європі» намагалися звернути увагу на театральність цього заходу, мовляв, Європа має виявити угорцям признання, що вони поступають великодушно, в дусі високогуманних ідеалів Гете.

Звернення графа Зічі стосується і нас – русько-українського народу, бо ми також в Європі, пишуть автори листа, тому «маємо право і обов'язок відповісти на нього» і це тим більше, що «наші брати, русини угорські не можуть підняти свого голосу з причин, які далі викладемо».

Слідє досить докладний виклад, чому 500 тисяч русинів та їхні представники в Угорщині, котрі є частиною «українсько-руського народу, що заселяє східну частину Галичини і полудневу частину Росії і в цілому нараховує сьогодні приблизно 25 мільйонів душ», мовчать.

Автори звертають увагу, наприклад, на те, що «мадяри забороняють угорським русинам відбирати руські часописи з Галичини», режим видав наказ перейменувати не лише

назви місцевостей, а й руські прізвища людей на мадярський лад тощо. Окремо дісталось тодішнім єпископам Греко-католицької церкви в Угорщині та священству, котрі «живучи працюю того люду, вони не тільки не знають мови того люду, але не хочуть її навчитися, а ще більше, бажали б її нівечити з лица землі – може єдиний в нинішнім цивілізованім світі приклад безмежного отупіння всякого морального почуття!».

Ми не вороги мадярської нації, зазначають автори листа-протесту «І ми в Європі», проте ми протестуємо проти брутального віднародовлення, економічного руйнування угро-руського народу. «Ми не маємо нічого проти того, щоби наші угро-руські брати були добрими угорськими патріотами», але «вони мають бути свідомими русинами, бути живою і діяльною чистиною тої нації, до котрої належать своїм походженням, своєю історичною і духовною традицією» (див. «Дукля», № 6, 1995).

Відкриття «кімнати» Й. В. Гете в Будапешті було спробою мадярського окупаційного Європи, адже брутальна мадяризація продовжувалася й далі. Її вершиною був наскрізь шовіністичний закон графа Аппонія 1907 року, мета якого була – суцільна мадяризація слов'янського населення Угорщини. Але це не є предметом цієї статті.

Спробуймо, отже, дійти висновку.

Відомий на всю Галичину москвофільський діяч о. Іван Наумович 1881 р. сказав, що в Галичині ніколи не настане час, коли скажуть: «я не русській, я українець», а ще більше, що на Закарпатті буде коли-небудь Україна.

Коментувати справді не потрібно.

Чотири роки пізніше визначний діяч Наддніпрянської України Олександр Кістяківський у своєму щоденнику (1885 р.) записав, що «українофільство має велике майбутнє» у Південній Росії, тобто – на Україні. Це українофільство, на думку Кістяківського, «так чи інакше стане суспільною силою, з якою будуть дуже рахуватися». Тут можна хіба що додати наступне:

Леся Українка в листі до свого дядька М. Драгоманова 1891 року написала вже таке: «ми відкинули назву «українофіли», а звемось просто українці, бо ми такими єсьмо, окрім всякого «фільства».

Зверніть увагу. Від невіри Наумовича до ствердження Л. Українки пройшло всього десять років. Здавалося б, процес формування з етнічної маси українського народу – українську націю можна б начебто пальцями «прощупати», так згущено в часі він проходив. Пройде ще 14 років. Іван Франко 1905 року звертатиметься відкритим листом до галицької української молоді, закликаючи її бути готовою «допомогти російській Україні в тяжких переломних хвилях і потім, у початках, у закладах великої праці – здвигнення нашої національної будови в усій її цілості. Перед вами стоїть задача й обов'язок – віддячитись російській Україні за все те духове й матеріальне добро, яке вона досі давала нам».

Визначний німецький філософ Фрідріх Ніцше, з якого німецькі націонал-соціалісти, а за ними й більшовики примітивним способом зробили одного з піонерів ідеології про німецьку «надлюдину» (Übermensch), зауважив: «Лише те, що завдає біль, залишається в пам'яті».

Що завдавало біль Іванові Франкові і не дозволяло йому «заснути», про це свідчать уже перші рядки прологу до поеми «Мойсей». Про це йдеться, доволі фрагментарно, також у статті, котру ви саме читаете.

А що завдає біль нам, спадкоємцям творчості Франка, коли мова про наше українство, українську націю, державу Україна? Відповідь на таке запитання повинен шукати у своєму сумлінні кожен окремо. Бо зі своїм сумлінням ми – кожен сам і наодинці. А якщо мова про історичну пам'ять, то вона функціонує лише завдяки колективу, лише завдяки спілкуванню, співпереживанню, солідарності й усвідомленню спільної мети. А як ви думаете – яка вона? Sapere aude!

Іван ДЗЮБА

Прокислі «щі» від Табачника

Дмитро Табачник відомий не лише як людина, яка багато років перебувала на високих державних посадах в Україні, а й як автор та співавтор низки довідників та книжок. Із-поміж них багатством матеріалу, ґрунтовністю й порівняною об'єктивністю (попри спірність оцінок деяких історичних ситуацій та окремих діячів) вирізняється «Історія української дипломатії» (Київ – Харків, 2009) – навчальний посібник для студентів вишів. На жаль, це виняток у творчому доробку Дмитра Табачника (про довідники та книжки, написані у співавторстві, я, природно, тут не говорю).

На посаді віце-прем'єр-міністра з гуманітарних питань Табачник не відзначався адекватним розумінням спектру проблем української культури. Втративши цю посаду, він у 2007 – 2009 роках занурюється в політичну сушту відомої якості, не шкодуючи часу й сил, виступає на різних телешоу як борець з «режимом» президента Ющенка та публікує численні статті в газетах «2000», «Киевский телеграф», «Сегодня» та ін. Ці статті й зібрані в названих вище книжках. Вони переходять з книжки в книжку, які своїм рівнем і войовничою тенденційністю разуче відрізняються від найвдалішої, на мій погляд, його праці – «Історії української дипломатії». Маю на увазі саме відмінності в якості, а не в жанрі. Особисто я, знаючи характер публіцистики Табачника, нічого нового від них не чекав і ними не цікавився, попри доволі скандальний «успіх» головної з них – «Утиный суп» по-українски».

Та ось Табачник знову повернувся до влади, заживши слави головного ерудита, головного ідеолога й мало не філософа. Призначення Табачника (який виразно виявив свою войовничість у ставленні до того, що він доволі часто називав українським націоналізмом, його, м'яко кажучи, вузький підхід до питань української культури, нетерпимість до інакодумців) керівником вирішального в гуманітарній сфері Міністерства освіти й науки викликало бурю протестів серед освітян і культурних діячів. Але Табачник стояв незламним перед шквалом дошкульних звинувачень, що виразно засвідчило: йому доручено важливу місію, і він її здійснюватиме за будь-яку ціну. Це вже серйозно (серйозно з погляду загрозовності цієї місії). Тому, на мій погляд, є необхідність звернутися до цих «знакових» Табачникових видань уже не як окремих реплік і відгуків, яких не бракувало, а під кутом зору «системи» його поглядів та способу їх висловлення. Здебільшого посилатимусь на 4-те видання «Утиного супа...», вказуючи лише сторінки, а в решті випадків – називатиму інше джерело.

«НОУ-ХАУ» ТАБАЧНИКА

Табачнику судилася роль «наступального» ідеолога, який готує ґрунт для політики партії (або запускає пробні повітряні кулі), а це стимулювало його до постійних відкриттів у сферах історії, політології, культурології, мовознавства. Ось лише деякі з них.

Чи знаєте ви, чому впала Російська імперія (царська)? Ви почнете пригадувати відоме: політична система прогнила, бо консервувала соціальну й національну несправедливість; суспільство вимагало демократичного ладу й свобод; робітництво й селянство, та й інтелігенція, і частина буржуазії були незадоволені своїм становищем; все це вилилось у революцію 1905 – 1907 років, яка підірвала віру в царя й легітимність царизму (згадаймо розстріл багатотисячної демонстрації робітників 5 січня 1905 року, згадаймо «распутинщину»); була поразка в російсько-японській війні й назрівала поразка в Першій світовій війні, солдати вже не хотіли воювати; криза набрала системного характеру... Ви ще хочете називати й називати причини й обставини?

Та не треба! Все це вигадки «твердолобих марксистів». Краще почитайте Табачника (також недавнього марксиста, але з деяких пір уже іншолобого). Зі сторінок «Утиного супа»... він вам пояснить: усе сталося через те, що «обществу внушили, что царь неспособен довести войну до победного конца, что Петроград находится на грани голода, что необходимо «правительство народного доверия» (с. 87 – 88). Державна дума (насамперед партії конституційних демократів – кадетів – і «октябристів» – прихильників царського Маніфесту 17 жовтня 1905 року) та ряд «изменивших присяге» генералів зрадили Миколу II, добилися його зречення. Так, з доброго дива, ні сіло, ні впало. А можна ж було простісінько «подавить бунт толпы и Государственной думы» – це вже не слова самого Табачника, а генерала Рузьського, одного із учасників «государственной измены», і ці слова Табачник цитує з явним задоволенням, солідарно (див. с. 89 – 90).

Я не буду говорити тут про те, як інтерпретували занепад царської Росії вітчизняна й світова історична та політична наука, як ставилася до революційних подій у Росії демократична російська інтелігенція. Не наводитиму й гірких оцінок багатьох мислителів навіть з білої еміграції. Але ось, для прикладу, думка дуже відомої людини з далеко не «лівого» табору – письменника й видатного релігійного філософа («реакціонера», за словами В. І. Леніна) Василя Розанова:

«Поляки, татары, армяне – со своим прошлым, со своими ожиданиями и воспоминаниями, со своей исключительнейшею историей, которая, казалось, никогда не касалась ничего всемирного, с той или иной стороны, открыто или затаенно, связались с русскою революцією и положили сюда же, в одно место, в сущности – в руки русских революционеров, свою «ставку». Таким образом замотался впервые в русской истории моток такой огромности и сложности, такой толщины и разноцветности, что, конечно, его нет никакой возможности отнести на лопате куда-нибудь в сторону и выбросить в нечистое место. Невозможно и залить его из пожарного рукава. Я говорю о надеждах администрации и правительства, об ожиданиях части прессы. Если она тянется от Хабаровска до Вислы, и от одиннадцатилетнего до семидесятилетнего возраста, то значит она охватила все, значит «загорелась» Россия, а не кое-что в России» (В. Розанов. Ослабнувший фетиш. (Психологические основы русской революции). С.-Петербург, 1906. С. 6-7).

Це – про революцію 1905 – 1906. У 1917 році становище було ще грізніше: фактично назрівала ще грандіозніша поразка, ніж у російсько-японській війні,

і вона виявила всі болячки режиму, трон геть захитався. А Табачник жалкує за варіантом царського генерала Рузьського, який думав, що можна було «подавити». І з цього злочинного «неподавления» Табачник виводить усе наступне. Отож далі сталося таке.

Оскільки генерали (деякі) та думці зрадили царя-батюшку, то солдати почали зраджувати їх. І от владу захопили «никому дотолі неизвестные эмигранты-большевики», які застосовували «самые недостойные методы для захвата и удержания власти» (с. 88) і створили країну, «законы которой пишутся торжествующим быдлом» (с. 167: он яке презирство барича до не-барів!). Спроба «образованного класа» повернути історію назад чомусь не вдалася, хоча «уже к середине 1918-го, 5/6 территории Российской империи было очищено от большевиков...» (с. 167). Для цілковитої ясності він ще повторить про «бидло» як рушія історії: саме «желание закомплексованного быдла посчитаться с бывшими господами» (с. 167 – 168) і було одним із двох вирішальних факторів перемоги більшовиків (другий фактор – неготовність кадетсько-есерівської влади до рішучих дій).

Щодо «быдла», то так про повсталий народ висловлювалися, крім «бывших господ», хіба що їхні лакеї та ще жандармські ротмістри, яких посилали придушувати «бунти» («патронов не жалеть!»), а тепер подібне можна чути й від різного «неоаристократичного» жлоб'я. Мабуть, його намножилося чимало, якщо Табачник дозволяє собі такий тон; є своя солідарна аудиторія, певно, з числа снівів, що підсипаються до «партий крупного капитала». (Його слова я цитую спеціально для політичних союзників Табачника – лідера КПУ Петра Миколайовича Симоненка та Георгія Корнійовича Крючкова, який у співавторстві з Табачником видав книжку «Фашизм в Украине: угроза или реальность?» Дивне співавторство: адже Г. К. Крючков своєю принциповістю в обстоюванні комуністичних поглядів заслужував поваги й далеких від нього людей. Чого не скажеш про Табачника. А такого роду, як вищезацитовані, його «мыслей» я міг би навести для читачів із КПУ чимало, – та хай самі читають свого колегу. Чи вони теж поділяють ненависть орди самопроголошених жлобствуючих «аристократів» і випірнулих із підпілля сумнівних «дворян» до «бидла»? А цікаво: на заводах і будовах у правлячих олігархів теж «бидло» працює? Чи їм усе-таки ця лексика не з руки?)

...Для чого ж знадобилася Табачнику ця убога, воістину карикатурна схема великих історичних процесів, про які написано стільки досліджень, стільки є творів літератури й мистецтва, видано томи документів і т.д.? А все пояснюється дуже просто. Табачнику треба було будь-що затаврувати ненависний йому «оранжевый мятеж», що на деякий час позбавив його влади, – от він і сконструював «історичну аналогію». Там зрадили царя-батюшку, а тут, мовляв, – Конституцію й демократію. Там «бидло» і тут «бидло». Там не вистачило патронів і волі поставити «бидло» на належне йому місце, і тут не вистачило духу. Не спрацювали «защищающие власть от произвола толпы барберы (будто Божье помазание или конституция)» (с. 92). Уявляєте: «Божье помазание» як захист від народу – в устах політичного мислителя ХХІ століття! Далі він ще досить прозоро дорікатиме президентові Кучмі за те, що той не вдався до збройної сили для придушення «оранжевого мятежа!» Оце істинний цивілізатор (слово цивілізація – улюблене в його лексиконі)! «Но почему политики, уничтожающие конституционные основы украинской государственности (!), считают, что они будут более удачливы и более изворотливы, чем царские генералы-изменники...» – запитує Табачник. Але це не запитання, а погроза: по-

гроза розплатою за «измену», погроза розколом України, погроза непослухом регіональних влад, непослухом підпорядкованої їм міліції, погроза паралічем армії, якій Табачник кидає зовсім уже нахабне звинувачення в «бесчестии»: «Украинская армия повторила путь российской имперской (яка зрадила помазанника Божого і не придушила народ! – І. Дз.), и после того, как в 1991 году командовавшие расквартированными в Украине частями советские генералы в карьерных интересах переприсягнули новой власти, деморализованное бесчестием (каковым является вторая присяга) (до речі, Табачник теж у деякому сенсі «переприсягнув»): був громадянином СРСР і механічно став громадянином України. – І. Дз.) войско наше готово только на безоговорочную капитуляцию» (с. 96). Чи не провокаційна заява?!

Думається, що тепер, коли міністром оборони стала своя партійна людина, Табачник змилюється й зніме анафему з української армії. Заспокойтеся, генерали, полковники, сержанти, рядові й відставники всіх родів військ і всіх звань!

І хай читач не подумає, що має справу з таким уже непоступливим моралістом-максималістом. Коли треба, Табачник що завгодно виправдає й обгрунтує.

Ось один із прикладів. На початку 1942 року гестапо в Києві заарештувало й розстріляло групу українських націоналістів, у тому числі керівництво колабораційної мережі. Про те, як описує Табачник діяльність цих націоналістів, хай судять історики. Я ж тут звертаю увагу на інше. «...Советской разведке удалось провести удачную оперативную комбинацию», – морально-елегантно пояснює він акцію гестапо (в ході якої, до речі, в Бабиному Яру розстріляно видатну українську поетесу Олену Телігу): «в гестапо была подброшена дезинформация о связи Багалия с резидентурой НКВД, во что немцы поверили». І після цього наша людина честі переходить до своєї улюбленої теми – «осанни» «помаранчевим» недолюдкам, методом специфічних «аналогій»: «Казнь других известных националистов объясняется конкуренцией различных группировок тогдашней «демократической коалиции», вожди которых писали друг на друга бесконечные доносы в Ровно и в Берлин, как сейчас они бегают в американское посольство для принесения ганнибаловых клятв верности Вашингтону и очернения конкурентов» (с. 291).

Про неукраїнців і, відповідно, ненаціоналістів Табачник пише набагато спокійніше, але теж морально-елегантно.

«Британский премьер Уинстон Черчилль за свою политическую карьеру дважды перебежал из партийных окопов: от тори к вигам и обратно. При этом он одинаково уютно чувствовал себя и в рядах консерваторов, и среди либералов, да и товарищи по партии не слишком сурово судили его за его поступок...» (с. 110). Потім ще про лейбориста Тоні Блера, «формально левого», чия політика «была не менее жесткой и агрессивной, чем политика «железной леди» – консерваторки Маргарет Тетчер; про альянс у ФРН соціал-демократів і право-консервативних ХДС – ХСС...

До чого б це? – подумає читач. На виправдання партперебіжчиків і власної політичної «уютности»? Та ні, тут стратегічніший підхід. Читаємо далі.

«Дело в том, что современная демократия – это государство крупного капитала, созданное крупным капиталом в интересах крупного капитала. Поэтому партии, сменяющие друг друга в современном демократическом государстве, являются партиями крупного капитала. Другие политические силы по определению не могут собрать достаточно средств на активную политическую де-

тельность» (с. 111). Зрозуміло: гроші – влада – гроші... Демократія – не результат століть розвитку людської думки й суспільної боротьби, а витвір «крупного капітала в інтересах крупного капітала» (мали рацію нині зневажені Табачником «твердолобые марксисты», що говорили про фальш «буржуазної демократії!»). Тепер і «нашим бизнесменам нужна поддержка сильного государства». Теж зрозуміло... Отже, іншого шляху, як жити під благословенною владою «партий крупного капитала» (Партії регіонів, скажімо), історія нам не залишила, треба змиритися. Але саме в цьому ж і наше щастя! Бо, виявляється, якраз партії великого капіталу (в тому числі ПР, звісно) дбають про інтереси ВСІХ (щоправда, «в той или иной мере»), будучи здатними «выступать в качестве общенациональной политической силы». А далі взагалі політологічний шедевр: «Ведь миллиардер и рабочий с его завода в равной степени (!!!) заинтересованы в сильном государстве, способном отстоять их интересы за рубежом. Когда США, Британия или Россия отправляют военные корабли и самолеты спасать своих граждан в горячих точках, спасаемые, как правило, самые что ни на есть рядовые граждане. Когда же военная сила (или угроза ее применения) используется для установления контроля над источниками энергоносителей или путями их доставки, для получения льготных условий на иностранных рынках и т.д., то речь идет уже об интересах крупных корпораций, тогда свою долю – в виде дешевых электроэнергии, газа, бензина, сельскохозяйственных продуктов, рабочих мест – может получить и получает каждый гражданин» (с. 111).

«Умри, Денис, лучше не скажешь!» – вигукнув колись класик. Одвертішої апології імперіалістичних хижаків, зі спробою поставити благополуччя «каждого гражданина» в прямий зв'язок із їхніми грабунками, здебільше кривавими, й міжнародним бандитизмом, – такого «історіософського» цинізму ще пошукати!

Табачник назвав три країни, які застосовують військову силу «для установлення контролю», «получения льготных условий» і т.д. А як же решта людства? Ті, над ким «устанавливают контроль» і в кого здобувають «льготные условия»? А як ті, хто не використовує військової сили для «контроля» і т.д. – скажімо, Швеція, Фінляндія, Данія, Австрія, Швейцарія, власне, всі, за винятком отих кількох могутніх і агресивних? Як живе там «каждый гражданин», не дістаючи своєї законної крихти з імперського розбою? І чому профспілки в усіх європейських і не тільки європейських країнах не вважають владу «партий крупного капитала» благодаттю для трудящих, чому скрізь і всюди відбуваються страйки і демонстрації проти того, що ці партії свою владу рятують, перекладаючи труднощі на плечі трудового люду? Для чого ж Табачникові знадобилися ці «теоретичні» хитрощі? А для того, щоб виправдати політичний союз Партії регіонів – партії великого капіталу – з симоненківською КПУ, яка все ще називає себе партією трудящих. Йї і прийшов на допомогу колишній комуніст, але цікаво, чи задоволена вона такою досить пікантною (за характером аргументації) допомогою? (Хай не подумає читач, що я сподіваюся розсварити Табачника з керівництвом симоненківської КПУ. Їх ніхто й ніщо не розсварить, бо те, що їх об'єднує, сильніше за те, що могло б їх роз'єднати.)

ЛЮБОВ ТАБАЧНИКА ДО ЦАРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА ДО ЦАРІВ

Якщо вірити Табачнику (а як йому не вірити!), Російська імперія була справжнім раєм для народів. Щодо росіян, українців і білорусів – це саме собою зрозуміло. Але «інородцям» було ще краще: «...Ограничения, накладывавшиеся на имперских «иностранцев» (неправославных), имели скорее характер преференций. Так, их не призывали в армию, вместо налогов они платили якак натурой

(преимущественно пушниной), ими управляли их собственные «князья», одновременно получающие и российское дворянство и т.д.» (с. 162 – 163).

Читаєш і очам своїм не віриш: невже можна так писати, зневаживши всякий самоконтроль думки, так вважати за дурнів і невігласів усіх своїх читачів? Невже не існує величезної літератури – джерельної, науково-дослідної, мемуарної, зрештою белетристики, – про райське життя в царській імперії і «инородцев», і «единокровных»? Причому літератури не лише радянських часів, якій екс-комуніст, природно, не вірить, а й значною мірою російської дореволюційної?

А гімни російським царям! Що не цар, то не тільки помазаник Божий, а й казковий подарунок людству! Ну, Петро Великий – це зрозуміло. Катерина Велика, крім усього, «создала комиссию по разработке конституции» (с. 81), але чим скінчився цей маневр, Табачник воліє не згадувати. Натомість жалкує, що російська традиція виявилася скупкою щодо возвеличення, великими можна було б назвати й інших, підстава дуже поважна: «Александр Благословенный и Александр Освободитель присоединили к империи никак не меньшие территории». Отже, «Александр Благословенный», «Александр Освободитель» (з власної доброти визволив християнські душі з рабства у християнських поміщиків «раньше, чем получили свободу негры в США и разноцветные рабы в Бразилии» (с. 81): ви бачите, як далеко довелось шукати історичного прецедента і якого – чого б це?!), «Александр Миротворец» («...он умел не только обеспечить России мир на внешних рубежах в течение всего своего правления, но и быстро и эффективно разгромил тогдашних «передовых демократов» – революционеров-народовольцев...» (с. 101). Це ж треба як зневажити всю російську визвольну традицію, від Герцена до Кропоткіна, щоб отак у XXI столітті писати про царів мовою придворних поетів далекого минулого (не Пушкіна і не Блока!) і кидати вірнопідданчим брудом у світлу пам'ять Лизогубів, Кибальничів, Желябових і Перовських, перед якими навіть дехто з їхніх вимуваних суддів схилився шанобливо!

Зате які гімни Потьомкіну! «К моменту его смерти провинции, за два десятка лет бывшие Диким полем, процветали. Потемкин, между прочим, имел состояние, которое, в пересчете на нынешние деньги, превышало состояния всех нынешних украинских олигархов, вместе взятых, и мог жить в Таврическом дворце в свое удовольствие, а захотел бы поработать, ему б и в Петербурге место нашлось» (с. 142).

Щодо «процветающих провинций» – це окрема розмова, а от конкретніше питання: з яких небес Потьомкіну раптом упало багатоолігархічне «состояние». Може, пояснить Табачник? А заодно й таке пояснить: чому це «нейметься» деяким його колегам по партії, які теж мають немале «состояние» і могли б спокійнісінько його проїдати, а натомість ідуть на тяжку й невдячну працю задля щастя народу?

Не буду коментувати Табачникові «восторги» надзвичайною етичною висотою російських царів та панівної еліти взагалі – про це є достатньо свідчень їхніх сучасників. Пропоную інше: хай Табачник та інші залюблені в царську імперію уявлять собі, що вони живуть у ній – у XVIII, XIX столітті чи на початку XX. Чому вони думають, що неодмінно були б дворянами або флігель-ад'ютантами височеств, або й самими височествами? Ану випало б бути кантоністом у аракеєвських поселеннях або кріпаком у якої-небудь Салтичихи, або «преференційованим» «инородцем» у «черте оседлости» (чи в пограбованій Башкирії або «Казахії», або в Сибіру чи Приамур'ї, платячи «ясак пушниной», і не тіль-

ки ясак – збуваючись усього добра за пляшку «горючої води» російським купцем: Табачник цього не знає?), або й робітником якогось Санкт-Петербурзького заводу, який 5 січня 1905 року в багатотисячному натовпі під проводом попа Гапона пішов просити в царя кращого життя й потрапив під кулі й нагайки... Може, тоді б «восторгів» поменшало, подивилися б на благословенну імперію з іншого боку, а то й, дивись, дехто б приєднався до того «закомплексованого быдла», яке повставало проти «господ» і зрештою розвалило імперію не за німецькі гроші...

«С УЧЕНЫМ ВИДОМ ЗНАТОКА»

Ми вже бачили несхитність Табачника у доведенні того, що йому треба довести. Аргументів йому ніколи не бракує, бо він їх не потребує. Сказати б, «не вживає». Зате добре демонструє комп'ютерну «ерудицію», що має підмінити аналіз конкретної ситуації. Ось, скажімо, його стаття «Созидание государства». Починає він із обивательської легенди про те, що «современное украинское государство – во многом историческая случайность, рожденная разломом цивилизаций, противоборством сверхдержав и экономических систем, сытым отупением советской безвольной номенклатуры. Судьба независимости решалась не упорной борьбой народа (кровавой, как в Ирландии, или ненасильственной, как в Индии под предводительством великого Ганди), но дворцовыми играми в Кремле и вокруг него, усилиями Вашингтона и европейских столиц» (с. 35).

Отже, немає потреби читати наукові дослідження про національний рух кінця XIX – початку XX століть, про національні вимоги українців у революції 1905 – 1907 років, про гасла РУПу (Революційної української партії); про національну революцію 1918 – 1920 років та УНР, про Західно-Українську Народну Республіку. Не треба задумуватися над тим, чому царський уряд увесь час борювався не лише з українською мовою та культурою, а й із сепаратизмом та «мазепинством» (і жодні анафеми не допомагали), а більшовики – з «українським буржуазним націоналізмом», «петлюрівщиною», «укапізмом», «націонал-ухильництвом» у лавах КП(б)У тощо – без кінця. Це давнє? Ну, яке ж давнє, коли й Табачник тієї самої співає: зрада...Мазепа, Петлюра, Хвильовий, Скрипник... Націоналізм...Американська рука... Ще чиясь... (Цьому, певно, ніколи не буде кінця – доки хоч один українець живе на планеті Земля.) А хочете ближче – поцікавтеся, який процент українців був у сталінсько-беріївських концтаборах. Або: ось недавно СБУ розсекретило документи спецоперації КГБ під кодовою назвою «БЛОК» – там сотні й сотні документів про національний рух в Україні 60–80-х років. Масштаби його приховувалися від публіки, але історик і політичний мислитель мав би це уявляти. Я вже не нагадую про Народний Рух України, який мав широку електоральну базу й позиція якого швидко еволюціонувала від підтримки перебудови до вимоги незалежності. Це звичайна еволюція політичних рухів, які виходять із реальних обставин, тому фальшиві й фарисейські оті закиди, що, скажімо, Центральна Рада не зразу стала на позицію державної незалежності. А хіба зовсім уже забулося, що Західна Європа і США, дбаючи понад усе про «стабільність», «не радили» Україні поспішати з виходом зі складу СРСР, хіба забулися поради Маргарет Тетчер або виступи президента США в Києві?

Табачник не хоче знати нічого з реальної історії України. Вдавано «дивується», наприклад, із того, що УНР проти наступу червоних військ Муравйова під Крути могла послати лише 300 студентів та учнів. А де ж, мовляв, українізовані дивізії царської армії? Розбіглися: мовляв, непотрібна їм була та незалежність.

Так, безмежно вимордувані чотирирічною кривавою війною солдати – селяни й робітники – кидали армію та поспішали додому, до своїх сімей. Щоб прогнати поміщиків і брати землю. І уряд УНР, залежний від селянства, намагався наперед розв'язати земельне питання (хоч і дуже мляво та суперечливо) – і не готувався до війни з братньою Росією. Але сталося не так, як бажалося. В усякому разі, тлумачити цю ситуацію в контексті нинішньої політичної кон'юнктури, коли одні шукають брак патріотизму, а інші йому радіють, – принаймні недоречно.

Так само довільно інтерпретує Табачник і ближчі до нас пізньорадянські часи. Із задоволенням нагадує «забытое определение Украины как заповедника застоя» (с. 37), замовчуючи або не розуміючи, хто і чому той заповідник утримував і що в цьому заповіднику квасили. Табачник мислить «вибірково». Тож неважко уявити, яке «государство» він буде «созидать»...

Зате він пропонує «с ученым видом знатока» еkleктичний набір відомостей з давньоримської історії, з французького та іспанського середньовіччя тощо. Розповідає про Швейцарію та Бельгію як про «современные империи» (с. 41). І потроху розмиває поняття імперії. Неспроста. Виходить, що імперії не конче плід завоювань чи колонізації, а й просто співіснування кількох народів в одній державі, все одно, що федерація чи конфедерація. (Класичну бінарну опозицію: метрополія – колонія, видно, вже скасовано.) Мовляв, від великої Римської імперії відколювалися або відкраювалися міні-імперії «не по етническому, а по территориальному признаку». (А які імперії створювано за етнічною ознакою?) Так і з Україною. «Отколовшись от империи, украинская часть имперской нации не утратила своей имперскости» (с. 39). Отже: не було й немає української нації, а є «украинская часть имперской нации»! Говорить про «народы, составляющие лоскутную имперскую нацию» – нашу (с. 45). Які це «народы» і скільки їх – не пояснює. Бо багатонаціональний склад населення якоїсь держави – це не те, що держава кількох народів, «багатонародна». Щоб бути «багатонародною», держава має включати до свого складу повністю відповідні народи або, принаймні, основну їхню масу і серцевину їхньої території. В Україні це кримсько-татарський народ та ще караїми. Всі інші національності є частиною народів, які мають свої держави поруч із Україною. Але як громадяни України вони є чи можуть бути складниками української політичної нації, її чинниками. Особисто і як національні групи чи меншості, чи більшості, чи як тільки хочете, – але не як «народи». Бо «російський народ України», як і «угорський народ України», «польський народ України» тощо – це вже нонсенс. Бо народ – ціле, а не фрагмент.

Вершиною Табачникового суемудрія є формула про «имперскость украинского народного сознания» (с. 40). Що сіє означає? Якщо те, що в Україні живуть люди різних національностей, і український народ має досвід позитивного співжиття з ними, – так до чого тут «имперскость»? Якщо говорити про мозаїку традицій, мов, культур, етнічних груп, конфесій – є поняття політичної нації, загальноприйняте, на відміну від «імперії» – це поняття в Україні, хоче чи не хоче Табачник, тягне за собою далеко не позитивні спогади й асоціюється з двома імперіями, які її гнобили (дарма, що в одну з цих імперій Табачник сліпо залюблений). У сьогоднішній Росії поняття «імперія» глорифікується і підсолоджується на «ліберальний» манер, Табачник не пасе задніх, але кривавого кольору імперії і він не змис.

Та головне, зрештою, не в цьому. Головне в тому, що Табачник послідовно прагне розчинити українську національність у «полиэтничности и поликон-

фессиональности». Це нібито тому, щоб застерегти від «подавления и ассимиляции», оскільки жодна з «етноконфессиональных групп не может претендовать на то, что ее взгляды, язык, идеология станут господствующими» (с. 40). Наче й правильно. Але неважко здогадатися, що Табачник має на увазі, нібито в Україні всьому населенню нав'язується українська мова та українська культура, українські цінності взагалі. Про це він говорить постійно й прямо, здебільшого не так закрутисто. І як завжди, все ставить із ніг на голову: досить подивитися на реальне життя, і побачимо, що життєвий простір української культури звужується, як шагренева шкіра, що українська культура й мова – у стані глухої оборони від мовнокультурної експансії сильнішої держави, саме імперської. Експансії – а не співпраці, взаємообміну, взаємозбагачення, які, звичайно ж, культурам не шкодили б.

Окремо – про улюблений аргумент відомого роду політиків, яким оперує і Табачник. Швейцарія. Так, там три державні мови. Але там німці, французи й італійці (та ще ретроромани) споконвіку живуть кожен на своїй території, не асимілювали й не асимілюють одні одних, не нав'язували одні одним своїх мов, не забороняли мову сусіда, ніхто нікого не затискав у братні обійми. Чи не правда: дуже схоже на українську ситуацію?! І Швейцарія – не спільна держава французького, німецького та італійського народів, а держава швейцарців. Швейцарія.

Що ж до Бельгії, то останні події показують, яка там іділія в мовній сфері...

Є у Табачника одна цікава думка, яка, на мій погляд, могла б бути плідною, якби не підпорядковувалася його непозбутній пристрасі – м'яко кажучи, нігілістичному запереченню українства. (Доводилося чути, що поняття «українство» вигадали сучасні націоналісти на подив усьому світові, бо аналогічного не знає жоден народ і жодна мова. Це ще один вияв невігластва українофобів. Термін «українство» існує із середини XIX століття. В Німеччині з XVIII століття існує термін *Deutschtum* – дослівно «німецтво», у сербів – «србство», у чехів – «чехизна», у поляків – «польщизна», у росіян – «русскость». Терміни ці виникли в період європейського романтизму й національних відроджень, фіксували національні ознаки відповідного народу, активно вживаються вони й нині – почитайте, наприклад, російську публіцистику.)

Це думка про те, що державотворчими чинниками в Україні є або мають стати всі етноконфесійні групи, і жодна з них «не может претендовать на то, что ее взгляды, язык, идеология станут господствующими» (с. 40). Залишаю тут осторонь ту обставину, що Україна живе не ізольовано, а в оточенні сусідів, і деякі з цих сусідів досить потужно і цілеспрямовано впливають на «взгляды, язык, идеологию» українського суспільства – кому, як не Табачнику, це знати. Але хочу сказати про інше. Оті «государствообразующие» чинники – на якому фундаменті будуть «образовывать государство»? На порожньому місці, на піску, в риторичному повітрі – чи, може, все-таки на фундаменті історичного життя українського народу? Коли так, то ставімося з повагою, інтересом до цього життя в усіх його виявах – політичному, господарському, громадському, релігійному, звичаєвому, культурному, мовному. Поки що цього не видно ні з боку Табачника, ні з боку його однодумців. Може, їм вистачає бути «частью русского мира», «миниимперией» – уламком «большой империи», в якій владарі прокидаються з незмінною думкою: «Что ты сегодня сделал для Украины?»

Зрештою, в питання про те, яку Україну він має намір «созидать», він сам не раз вносить цілковиту ясність. «В России, до 1917 года, русские, украинцы

и белоруссы считались единым православным народом, что было тем более верно, что этнографические отличия между Минском, Полтавой и Москвой значительно менее заметны, чем между Архангельском и Астраханью» (с. 162). Залишається тільки розвести руками. Справді, «считались». Але ким? Царською владою, офіційною церквою і адептами «єдиної і неделимой». Від цього «считання» давним-давно нічого не лишилося, і тільки тепер новітні московські єдинонеделімці знову беруться за старе, не шкодуючи сил. А про «етнографические отличия» – що полемізувати з людиною, яка пише так, наче не читала (чи вдає, що не читала?) ні М. Костомарова («Две русские народности»), ні М. Максимовича, ні І. Прижова, ні М. Маркевича, ні М. Драгоманова, ні Ф. Вовка, ні О. Потебні, ні М. Грушевського, ні Б. Грінченка, ні М. Сумцова, ні... ні... ні – навіть дорожніх нотаток російських літераторів та вчених, які мандрували Україною наприкінці XVIII – на початку XIX століть: В. Ізмайлова, О. Левшина, В. Зуєва, К. Шалікова та ін. (не кажучи вже про мандрівників-чужоземців). Звичайно, цієї літератури, і старої, і нової, стільки, що не гріх її і не знати, – але гріх, не знаючи, робити категоричні висновки та ще з такою далекосяжною метою.

ТАБАЧНИК У РОЛІ КУЛЬТУРТРЕГЕРА

Як тільки Табачнику треба щось сказати про українську культуру, так у нього зразу гримаса сноба, а на вустах одне й те ж саме: «шароварщина». Особливо гірко йому за донецького «шахтера» – просить принаймні не «принуждать» його «млеть от вышиванки и шаровар». А таким «принуждением» тільки й займався «оранжевий» режим, нав'язуючи бідолашньому шахтареві «в качестве обязательных и общегосударственных этнографические особенности отдельного, маленького, культурно и исторически чуждого ему региона». А це, грізно застерігає Табачник, «прямой путь к развалу государства» (с. 46). Справді, шаровари й вишиванка допікають «шахтеру» гірше гіркої редьки та багатомісячних невиплат заробітної плати й постійних трагічних аварій у регіоні, економічно, політично й адміністративно підвладному політичним друзям Табачника. А якщо той шахтар і аплодує, скажімо, виступу якогось українського ансамблю з «чуждого ему региона», так це хіба тому, що й сам він або його предки часто-густо родом із того «чуждого». Щоправда, нагоду виявити таку безпринципність «шахтеру» дають не щедро – частують його іншим продуктом. Та й не тільки «шахтеру». По всій Україні «править бал» на естраді російська попса (не культура – попса часто сумнівного гатунку). Українські ж естрадні колективи (яскраві з них) гастрюють більше в Росії, ніж в Україні. Здавалося б, так безпечніше для КОЛЕКТИВНОГО ТАБАЧНИКА. Але конкретний Табачник і тут бачить небезпеку. Закликає російську владу покласти край цьому неподобству, як і публікації в Росії перекладів творів невгодних йому українських письменників тощо. «Достаточно было бы России, которую представители украинской «творческой элиты» и так беспрерывно обвиняют в создании препон на пути развития украинской культуры, просто прекратить издавать книги украинских авторов, отметившихся русофобскими «трусами», прекратить снимать в своих фильмах русофобствующих украинских актеров, блокировать гастроль в России «этнически озабоченных» украинских попсовиков, и, как минимум, половина «оранжевых» властителей дум исчезла бы с медиа-горизонта, поскольку именно они получают в России свои основные дивиденды и основной, если не единственный, доход, а вторая половина хорошо бы думала, прежде чем говорить» (с. 372). Ну невичерпні чесноти в людини честі! Що тут скажеш... Хіба

одне: любить Табачник історичні аналогії, особливо дуже віддалені, то ось йому одна, пушкінська:

«ДОНОС НА ГЕТМАНА-ЗЛОДЕЯ ЦАРЮ ПЕТРУ ОТ КОЧУБЕЯ»

Поки що реакції на приватне кочубейство Табачника з боку російських фінансових органів не було. Але тепер Табачник може звернутися як міністр українського уряду, уже офіційно, попередньо давши доручення відповідним спецслужбам навести довідки щодо бюджету тих самих «этнически озбоченных»...

А чи є в українській культурі ще щось, крім попси, шароварів і вишиванок? Важко сказати. Раз чи два мелькнуло в його текстах прізвище Шевченка, але це для ерудиції, один раз Франка – не без іронії. Принагідно назвав кілька прізвищ класиків радянської доби – тих, хто пережив сталінський терор. Хто не пережив – не варті згадки. І на тім спасибі. Втім, є ще (чи справді є?) «трипільська культура». Вона так надокучила Табачнику (а отже, й українському народові), – ще більше, ніж шаровари й вишиванки, – що він сформулював свого роду «Декларацію прав людини і громадянина», з якою я особисто цілком погоджуюсь: «Любой гражданин Украины имеет право не носить вышиванки и шаровары и не впадать в экстаз от трипольской культуры» (с. 158); Це трохи нагадує укази щедрінських градоначальників: «Каждый обыватель да будет...». Досі таке право людини й громадянина, як і інші права за диктатури «оранжевых», було хіба що віртуальним, але тепер, за нової влади, воно, як і всі інші права, нарешті стане реальністю. «Над страной весенний ветер веет, с каждым днем все радостнее жить... Я другой такой страны не знаю, где так вольно дышит человек...» – це пісня недалекого майбутнього. У Табачниковій Декларації прав людини і громадянина є ще один важливий і безсумнівний пункт (щедрінськоградоначальницький): «Каждый, кто хочет на свои деньги, уплаченные в виде налогов, читать Марину Цветаеву (в оригинале, разумеется), должен иметь такое право, как не должно ущемляться и право на знакомство с творчеством любимой поэтессы Олены Пчилки» (с. 158). Когось може здивувати така альтернатива (і чому альтернатива взагалі?): Марина Цветаєва або Олена Пчілка. Чому не Леся Українка, Ліна Костенко чи, скажімо, Ірина Жиленко, Наталія Лівицька-Холодна, Марта Тарнавська, Емма Андіївська, Лада Могилянська або Олена Теліга? Градоначальницьке? «Маленькие хитрости»? Ні, це підсвідомо: ну не може чоловік слівця сказати, щоб не «в'істи» остогидле йому «українство», хоча б дрібненькою каверзою. Що ж, мовляв, «ви» можете протиставити «нам»? А чому «ми» зобов'язані щось протиставляти «вам»? «Ми» читаємо і Марину Цветаєву та Анну Ахматову (і багатьох інших, уявіть – в оригіналі), і Олену Пчілку, і Лесю Українку, і Ліну Костенко, і Олену Телігу і всіх названих вище та неназваних (теж в оригіналі). На відміну від «вас».

Не вірите, що цей Табачників казус – на рівні його щедріноградоначальницького рефлексу любові до української літератури? Ось ще приклад: «Если жителям юго-востока не мешать читать и чтить Пушкина и Булгакова, то им не будет дела до того, что львовяне будут зачитываться Лубкивским или дневниками Леся Танюка в восьми томах» (с. 149). Ну, нарешті з весни 2010 року «жители юго-востока» зможуть цілком легально «читать и чтить» Пушкіна і Булгакова, ніхто не заважатиме. А «вони» не заважатимуть львів'янам «зачитываться» не лише Лубківським і Танюком, а й Шевченком, Франком, Коцюбинським, Стефаніком та іншими (див. шкільний курс історії української літератури). От тільки як бути з монополією «юго-востока» на Пушкіна й Булгакова, яких і за

помаранчевої диктатури незаконно читали культурні львів'яни, наражаючись на небезпеку репресій?

А як вам подобається таке означення: «...претендовавшие на интеллектуализм и либеральные взгляды Владимир Винниченко и Михаил Грушевский» (с. 296). Ви уявляєте: він, Табачник, – інтелектуал і ліберал, а вони, Винниченко і Грушевський, – тільки «претендовавшие»!

І як по-езуїтському викручується він, щоб принизити нашу культуру, нашу мову. Ось, скажімо, є дві безсумнівні обставини, одна з яких відома з часів класиків української літератури ХІХ ст., а особливо виявилася в урбанізаційних процесах ХХ ст., друга – з нашого нинішнього суспільного життя. Перша – багато сільських мешканців-українців, переселяючись у русифіковані міста, страждали від мовної дискримінації, відчували свою вторинність і поспішали пристосуватися до панівної мови. Плодом цього пристосування ставав так званий суржик (залишаю тут осторонь інший бік цього процесу – природне змішування лексики при спілкуванні людей різної мовної приналежності та практики). Обставина друга – багато хто із сучасних українських політиків далекий від досконалого володіння українською мовою. По-своєму описавши ці обставини і по-своєму їх зіставивши, Табачник робить висновок: «Теперь этот накопленный годами комплекс неполноценности выливается в агрессию: «Мы учили «москальську мову», теперь вы учите наш суржик» (с. 166). Ви коли-небудь, де-небудь від кого-небудь таке чули? А підтекст ясний: У «нас» є «великий и могучий русский язык», а у «вас» – суржик. Але ж крім суржика є українська мова – високорозвинена й шанована в культурному світі мова народу з великою історією, багатою культурою. Чому б не знати її тим, хто живе в Україні, вважає себе її громадянином, а тим більше – ще й коли бажає урядувати в ній?

ТАБАЧНИК ЛЮТУЄ

Мені трохи ніяково за таке означення, але навіть воно не відповідає мірі насиченості табачникових текстів ненависницькою лексикою. У кожного, звісно, може бути емоційний зрив, але тут – якийсь постійний стан скаламученого кипіння. Особливість публіцистичного жанру? Ні, справжня публіцистика передбачає і аналіз явищ, і широку стилістичну палітру, і багатство лексики, і спектр барв та інтонацій. А тут – одноманітне довбання застрашливими термінами. Посудіть самі. «Пещерный национализм», «пещерная идеология», «пещерные представления», «дикари», «лживые подлецы», «торжествующее быдло», «оранжевые монголы», «оранжевый мятеж», «организованный иностранными спецслужбами мятеж», «государственный переворот», «майданные властители», «назначенные США демократы», «свезенные в столицу погромщики», «героическое вырезание москалей», «националистическая диктатура», «патологическая русофобия», «националистический тоталитаризм», «националистический «оранжизм» і т.д. і т.п. – і відповідно «все более явная фашизация государства» – і це без кінця. Так характеризує Табачник своїх політичних опонентів, а втім – вони для нього не політичні опоненти, а «закомплексованное быдло» (див. с. 168 «Утиного супа...»), іншим разом – «вражеская армия». Не дуже винахідливо, але дуже хитро – можна не полемізувати, а просто «інтелектуально» матюкатися. Що доктор наук і робить. Дарма ви шукатимете в нього хоч який розгляд питання по суті. Наприклад: що таке націоналізм і чим печерний націоналізм відрізняється від непечерного (скажімо, від того, яким Путін похвалив Медведєва, благословляючи його на посаду президента Росії: «Он такой же националист, как и я» – знамениті слова, що обійшли увесь світ; про них

Табачник не згадує, натомість, навпаки, пише про «борьбу русского правительства с русским национализмом и чеченским сепаратизмом»; останню порівнює з «борьбой китайского правительства с уйгурским и тибетским сепаратизмами» (с. 73) – симпатичне порівняння!); які реальні ознаки націоналістичної диктатури в Україні; який є соціологічний аналіз складу і поглядів учасників «оранжевого мятежа» та які погроми вчинили «свезенные в столицу погромщики» на очах паралізованих їхньою нахабністю киян. І так далі – по всіх пунктах. Можливо, через кілька десятків років ТАБАЧНИКИ так облагородять національну пам'ять, що майбутнім поколінням жодних доказів не треба буде... можливо. Але нині ще живі не лише свідки, а й учасники тих подій. І самою лайкою та образами Табачник не обійдеться. Потрібна думка, потрібні докази, хоча б цитати з якихось документів, з політичних програм, з урядових постанов тощо. Хто конкретно з відомих політичних або громадських діячів, з діячів української культури висловлював погляди, які дають підставу говорити про «пещерную идеологию», «пещерный национализм» «оранжевого мятежа»? Прочитуйте! Може, ми з вами й погодимося. Але прочитуйте дослівно, а не як заманеться. Які закони приймала Верховна Рада України задля встановлення фашистського режиму? Прочитуйте! Як «оранжевые монголы» монополізували засоби масової інформації, припинивши передачі любих Табачникові олігархічних телеканалів та випуск відповідних газет (назвіть їх, заборонених: «Сегодня», «2000», «Киевский Телеграф», телеканал «Інтер» чи ще щось?), бо який же без цього фашизм чи націоналістичний тоталітаризм? Мовчить глухий Табачник. Зате без кінця повторює якусь фольклорну версію про «безграмотных политиков», які нібито стверджують, «что украинской государственности 140 000 лет (то есть Украина появилась раньше, чем homo sapiens)» (с. 177). Табачнику, назвіть, будь ласка, цих політиків поіменно – ми їх висміємо і навіть затавруємо разом із вами як носіїв нестерпної безглуздості.

Назвіть і «историков «трипольсько-голодоморской школы» (це ж треба так паскудно висловитися!). Назвіть і тих, кому належить «версия о том, что Иисус Христос говорил по-украински...» (с. 191). Є такі маргінали, що компрометують своєю примітивністю саме ім'я українське (є подібні в кожному народі). Тож назвіть їх або до них адресуйтеся, а не змішуйте все до купи, не кидайте брудом в усе «українство», в усю українську інтелігенцію. Вона сьогодні, коли говорити лише про гуманітарну сферу, – це Сергій Кримський, Мирослав Попович, Ліна Костенко, В'ячеслав Брюховецький, Валерій Шевчук, Богдан Ступка, Ярослав Ісаєвич, Євген Сверстюк, Юрій Щербак, Мирослав Маринович, Григорій Гусейнов, Ада Роговцева, Оксана Пахльовська, Володимир Базилевський, Оксана Забужко, Ярослав Грицак, Наталя Яковенко й багато-багато інших. Ви чули від них щось подібне до того, що ви закидаєте всій українській інтелігенції? То про кого ж ви говорите, не називаючи прізвищ і не цитуючи? Узагальнюєте з чуток?

До речі, дуже давно, задовго до Табачника мені траплялося розглядати такі версії про Ісуса Христа як одну із компенсацій комплексу національної меншовартості – ці версії траплялися в історії багатьох народів, вони мають навіть свою літературу. Але є й інший її аспект, метафоричний, а саме: Христос говорив мовою всіх народів, бо адресував своє вчення всім народам, і апостоли, як відомо, спілкувалися мовою тих народів, до яких вони йшли. На відміну від деяких пізніших церков.

Усе сіяння адекватності табачникового мислення, а водночас і палахкотіння його інтелектуальної та моральної безстрашності можна побачити на прикладі його викриттів президента Ющенка. Зразу скажу: я не належав і не належу до

безумовних прихильників Віктора Андрійовича в усьому. Бачу багато доброго в його діях. І багато не дуже доброго. Найгірше: він не виконав найважливіших зі своїх передвиборних обіцянок і тим об'єктивно сприяв компрометації України та української ідеї взагалі. Патріотичні проповіді не змогли замінити соціально-економічних реформ, яких чекало суспільство. За час його президентства впала до нуля виконавча дисципліна, і суспільство ще більше, ніж будь-коли, звикло до того, що ні укази, ні постанови, ні розпорядження не виконувалися, – ото ж і виникла в багатьох туга за «сильною рукою». Звичайно ж, не тільки сам він у цьому винен. Та то окрема розмова. А от у чому він сам, особисто, винен і чому немає виправдання, так це те, що, зазнавши приголомшливої поразки в першому турі виборів, він не зробив висновків і, благословивши «противсіхство», схилив терези майже врівноважених вагів на користь КОЛЕКТИВНОГО ТАБАЧНИКА – нинішньої правлячої більшості. КОЛЕКТИВНИЙ ТАБАЧНИК, напевне ж, оцінить немало послугу. Але конкретний Табачник писав свої вчені агітки в 2008 – 2009 роках, коли на порядку денному була боротьба з Ющенком. І він боровся як міг. Як саме? Пригадайте його виступи на телешоу. Читайте чудово видані книжки. Основний (і, власне, єдиний) спосіб компрометації тоді ще діючого Президента – риторика фальшивих історичних аналогій. Які це аналогії? Кого без кінця згадує він у контексті паплюження Ющенка? Гітлер, Гімлер, Розенберг, Борман, Гейдріх, Кох... Нормального читача може знудити від такого цинізму. Доводиться тільки дивуватися: як це сам Табачник не подумав про те, де б він опинився, якби Ющенко справді був «фюрер України» (с. 293). І що б він пописував, якби не та, хоч і відносна, свобода слова, яка запанувала в часи президентства Ющенка і яку тепер доводиться, не без проблем, укорочувати КОЛЕКТИВНОМУ ТАБАЧНИКУ. «Изымите мои книги из библиотек!» – волає Табачник в «Утином супе...». Але хитрі фашисти не «изымают» – маскують свою фашистську сутність. А так йому хотілося, щоб його книжки спалювали...

У 2007 році экс-віце-прем'єр Табачник лякав нас тим, що нам доведеться «голосовать в условиях чрезвычайного положения на выборах в парламент, который ничего не решает без воли «его милости Гетмана Всея Украины» (с. 144). Тепер 2010-й, відбулися й парламентські, й президентські вибори. І можна належно оцінити міру адекватності оцінок Табачника і ціну його кривослов'я.

Єдина реальна політична обставина з усього, що накидає Табачник Ющенку, – це, мовляв, реабілітація ОУН-УПА та присвоєння звання Героя України спочатку Роману Шухевичу, а потім Степанові Бандері. Але й тут Табачник усього лиш розкошує в своїй політичній тріскотні, не виходячи за межі пропагандистських стереотипів радянського часу. Чи варто нагадувати йому, що ОУН, УПА і «СС – Галичина» – це все-таки різні явища; що 1920 – 1950-ті роки в історії Західної України – надто трагічні сторінки, щоб збуватися їх кількома стереотипами; що політичне життя в Галичині 1920–1930-х років було дуже різнобарвним, а націоналістична ідеологія здобула великий шанс тільки після того, як Сталін за допомогою Комінтерну підірвав, а потім і зовсім ліквідував Комуністичну партію Західної України – складову частину Комуністичної партії Польщі – і тим самим знищив надзвичайно сильний до 1930-х років комуністичний і робсельськооперативний рух у Західній Україні (зламними моментами стали, до речі, сталінський Голодомор 1932 – 1933 років в Україні та політичні репресії, які поклали край ілюзіям тих, хто був «зачарований на Схід», – чи знає Табачник про ЦЮ Галичину?); що після «золотого вересня» 1939 року арештовано й депортовано тисячі людей, розгромлено господарську й культурну інфраструктуру Західної України, а при відступі 1941 року НКВС розстріляв прямо на подвір'ях тюрем

ще тисячі людей (чи це «фашистська провокація», як і Катинь?); що не можна називати зрадниками тих, хто фактично й не був радянським громадянином, не можна оголошувати бандитами й різунами десятки тисяч людей, які здебільшого до бандитизму й різанини, що супроводжують війни, відношення не мали, а з ідейних мотивів жертвували своїм життям, протистоячи неймовірній силі радянської армії та спецслужб, – навіть якщо деякі керівники руху були пов'язані спершу з німецькою, а потім з англійською та американською розвідками. Все це має бути предметом серйозних і багатобічних досліджень, а не конфронтації гасел. Тим більше, що жорстокості й дурості було достатньо з обох боків, і могутня держава не виявила більшої мудрості й розбірливості в засобах боротьби. Якщо Табачник нічого цього не знає, можна подати йому відповідні джерела й документи, в тому числі й радянського ж походження. Але він знає, проте йому не вигідно знати.

Що ж до власне Бандери, то, звичайно, акт президента Ющенка, проголошений вже після того, як український народ на виборах висловив йому недовіру, викликає багато запитань. По-перше, чи можна йти на такі кроки, маючи за собою п'ять відсотків виборців? Щоб залишити наступникам головокрутну задачу? Чому не зробити було це, мавши принаймні п'ятдесят процентів довіри і хоч якось підготувавши громадську думку? По-друге, постать Бандери навіть самих націоналістів не об'єднувала, а роз'єднувала – і в самій Галичині, і на еміграції. Принаймні коли не більшість, то значна частина української інтелігенції і в Галичині 1930-х років, і на еміграції після Другої світової війни пеанів йому не складала. Але сталося так, що для багатьох українців саме він став символом боротьби за національну незалежність, і з цим доводиться рахуватися й новій владі. Мені ж особисто здається, що краще було б, якби не стільки про Бандеру говорили (чи не тільки про нього), як досліджували долі тих тисяч молодих хлопців та дівчат, які в неймовірно важких умовах, живучи в лісових кривках, роками, в зиму, холод й безхліб'я, помираючи від ран без елементарної медичної допомоги, протистояли величезній і добре навченій силі НКВС з усією його підступністю – НКВС, який Табачник тут глумиться, а проклинає в інших випадках, коли йому вигідно («По стандартным обвинениям», у співавторстві, К., 1990). Але ж державний терор і державні тортури – завжди терор і тортури, чи стосуються вони маршала Тухачевського, чи хлопця-вівчаря з полонин (втім, люди «з полонин» – це для Табачника нижча раса, про це ще буде мова далі). Їх виправдати не можна, як не можна виправдати і жорстокостей упівської Служби безпеки, і справді бандитських убивств голів колгоспів та вчительок, – «патріотичне» замовчування цього теж до істини не веде. Потрібна правда і про одне, і про друге. Правда фактів, не підпорядкована політичній кон'юктурі.

Але вернімося до табачникової «ющенкіани». Він, звичайно ж, не міг не присмачити свою малоїстинну, хоч і брутальну, політичну жуйку особливими спеціями – «пікантними» натяками на обставини родинного життя президента. І, звичайно ж, натяки ці відгонять специфічним табачниківським запахом: тут, мовляв, не обійшлося без ЦРУ. Згадує навіть Єву Браун у недвозначному контексті... Ось така мораль самопроголошеного аристократа духу, знавця рицарсько-дворянсько-імперсько-самурайської етики (про це його хобі буде далі)!

МАЛЕНЬКІ Й ВЕЛИКІ «НЕТОЧНОСТІ»

...Читаємо: з приходом до влади Віктора Ющенка «на государственном уровне возобладали пещерно-националистические концепции «украинской Украины» и «Украины для украинцев». Вместо строительства государства, в

котором, по словам первого президента Украины Леонида Кравчука, «русскому должно было быть лучше, чем в России, а еврею лучше, чем в Израиле», нас стали призывать «думать по-украински», а для тех, кто откликался на призыв недостаточно быстро, вводились ограничения на русскую печатную продукцию, запреты на фильмы на русском языке» (с. 163).

Почнемо з того, що гасло про Україну, в якій росіянам має житися краще, ніж у Росії, а євреям – ніж у Ізраїлі, висунув на з'їзді РУХу тодішній «печерний» націоналюга й пізніший «оранжевіст» поет Іван Драч. Помилка «маленька», але знаменна, суто табачниківська. А маленькі помилки дають йому можливість плавно і красиво переходити до великих і дуже потрібних. Що злочинного у формулі «думати по-українському»? Якщо це означає думати про інтереси свого народу, своєї держави, то це принцип, якого дотримуються всі політичні лідери в світі, його і партія регіонів декларує. А якщо це щось інше, то мав би Табачник розкрити приховану злочинність формули. Заборона російськомовних фільмів? Де, коли, яка? Наведіть хоч один приклад. Навіть на українських кіностудіях майже всі фільми знімаються російською мовою. Дубляж (дуже зрідка), субтитри – це і є заборона? Чи українець не має навіть права хоч інколи почути в кінотеатрі свою мову або почитати дрібненьким шрифтом приторочені діалоги? (Чи стане вчитуватися і чи не є це профанація «державності мови» – то вже інше питання, не про це тут річ, а про «запрети на filmy на русском языке», від Табачника.) Обмеження на російську друковану продукцію... Знову: де, коли, які? Дайте факти. Або загляньте на книжкові ринки, в книгарні, підійдіть до газетних кіосків (хоча б у Києві, я вже не кажу в Донецьку, Одесі, Харкові, Луганську, Криму і т.д.). Чи «права людини» на україномовних українців не поширюються, і то нормально, що вони не знайдуть української газети чи журналу, або не побачать українських телепрограм? Так у Табачника маленькі «помилки» постійно перетікають у, скажемо, чималенькі – і не те щоб зовсім-таки «помилки»...

Тепер прошу читача помітити «помилки» в такому ось пасажі:

«Если мы хотим, чтобы Украина пережила века и в четвертом тысячелетии государство с таким названием все еще присутствовало на политической карте, нам следует помнить, что неумеренные амбиции, враждебность по отношению к соседям, претензии на собственную исключительность, попытки «гордиться» только тем, что «родился украинцем», ведут к национальной катастрофе, подобной той, которую пережили Польша и Прибалтика в 1939-1940 годах и которые они же переживали ранее» (Дмитрий Табачник «Мир без Украины?» Харьков, «Фолио», 2009, с. 21. Той самий автор «Утиный суп» по-українски. Харьков, «Фолио», 2009, с. 74).

Доктор історичних наук «забув», що названі ним країни пережили трагедію 1939 – 1940 (і пізніших!) років через таємну угоду Гітлера й Сталіна, який допоміг зруйнувати Польщу, а в 1944 році з його волі радянська армія мовчки стояла на правому березі Вісли, ждучи, поки гітлерівці придушуть повстання у Варшаві; ця ж таємна угода віддала Литву, Латвію та Естонію під радянську окупацію – з масовими депортаціями населення в 1940, 1944 та наступних роках. Ось такі невеличкі табачниківські неточності. Після цього вже не дуже й хочеться просити його уточнити, про які й чий непомірні амбіції, про яку і до яких сусідів ворожість він говорить тощо. А гордиться тим, що народився українцем, – це, може, й дурне діло (і не кожному воно личить, тим більше – гордиться «тільки» цим: це вже, мабуть, полемічний прийом Табачника), але ж і не злочин, хіба що може бути комічною зарозумілістю. Чи це тільки росіянин, хоч який би він був, може гордиться тим, що він росіянин – гордиться скрізь

і всюди? Зрештою, це справа індивідуальна, а щоб уся нація – українська або російська – мала такого роду гордість, цього, здається, ніхто з нас не бачив, і Табачник цього не доведе.

Але читаємо продовження тиради.

«Можно быть «маленькими, но гордыми» (нагадує: йшлося про «Польщу та Прибалтику». – І. Д.) и некоторое непродолжительное время дергать за усы соседних тигров, но в конце концов «маленькими, но гордыми» тигры обедают, а именно выигравший, выживший, уцелевший напишет историю, из которой «правду» узнают и наши потомки в том числе. Как пел Высоцкий: «И кто кого переживет, тот и расскажет, кто был прав...» (там само).

Дуже цікаве уявлення про історію – не так про історію, як про її написання. Це правда, що історію пишуть та переписують усе нові й нові переможці. Ось і зараз не хто інший, як Табачник, заходився переписувати нам нашу історію з позицій тимчасового переможця. Скільки тих переможців уже було й скільки ще буде! Але є такі дрібнички, як фонд пам'яті реальної історії та сумління істориків, – тож справа не така безнадійна. (Вальтер Бенджамін: «Історія досі писалася з позицій переможця, і має бути написана з позицій переможеного».) І з маленькими та гордими не все так безнадійно: вже не один сусідній тигр ними подавився. Це ми бачимо на прикладі тих же нелюбих Табачнику Польщі, Литви, Латвії, Естонії, Грузії (ну, не милує він їх, особливо тих «маленьких, но гордых производителей шпотов») а не ядерних бомб, усіляких «восточноевропейских лимитрофов», – «Утиный суп...», с. 71, – які, незважаючи на тигряче ревісько, існують собі поруч із тиграми, живуть краще за нас із вами і навіть вступають до ЄС). А от з немалими і негордими справа гірша: це ми бачимо на власному прикладі.

Коли ж говорити про четверте тисячоліття, в яке зопалу зазирнув Табачник, то там уже історію писатимуть інші, ніж досі, й зовсім... ну, зовсім іншою, далекою мовою. Так що можна заспокоїтися. Ні тобі «пещерного націоналізму», ні націоналізму сакрального, монорелігійного, ні піднебесного регіоналізму чи, пак, грабіоналізму... Буде інше. З інших довгот і широт. І це інше не чекатиме четвертого тисячоліття...

Тим часом мене хвилює ось що. Як Табачник уклонятиметься президентові Грузії Михаїлу Саакашвілі під час його майбутнього візиту до Києва чи під час візиту Президента України Віктора Януковича до Тбілісі (Табачник же має бути в складі урядової делегації). А чому цікавить? Загляньте на сторінки 134, 141, 143, 252, 388 «Утиного супа...» – там дізнаєтеся багато чого про «Мишу Саакашвили», «Михо». Виявляється, «по своим взглядам и методам государственного управления Саакашвили ближе даже не к Пиночету, а к Гитлеру», режим його – «издыхающий» (як і режим Ющенко). «Грузинскому диктатору» наш знавець аристократичних етикетів нагадує, що «в Китае и Японии государственный деятель или просто человек, уважающий себя, совершив (даже вынужденно) неблагоприятный поступок, немедленно кончал с собой». Розумієте, не собі нагадує, а президентові Грузії! (Що робили в таких випадках політичні фарисеї – не каже.) Але на такому розв'язанні грузинської проблеми Табачник, слава Богу, не наполягає. «Сомневаюсь, что Саакашвили сможет совершить сепуку, даже если император Акихито пришлет ему вакидзаси». Тепер ви розумієте, чому я з нетерпінням чекаю зустрічі президента Грузії – «взбесившейся марионетки» (див. стор. 388 «Утиного супа...») з нашим суворим міністром, взірцем адекватного мислення й аристократичних манер? Адже не так давно, у листопаді 2007-го, він зі сторінок «Киевского телеграфа» пропо-

нував нам: «...Попытайтесь с двух раз угадать, многие ли украинские политики после преступления против собственного народа, совершенного режимом кавказского наполеончика, откажутся ходить на приемы в грузинское посольство, от визитов в Тбилиси, от переписки с грузинским диктатором, который за четыре года создал из революционной страны полицейское государство?» (с. 143). Тепер угадаймо з одного разу: як поведеться Табачник після того, як Президент Янукович поставив за мету зміцнення відносин України з Грузією? Коли допустять до зустрічі, то і вклониться, і сфотографується на пам'ять (з ким тільки не фотографувався – див. той же «Утиный суп...»). Хіба що президент Грузії, дізнавшись, що то за пташка Табачник, попросить порятувати його від честі спілкування з ним...

Не менше, ніж Грузію (звісно, Грузію «Михо»), не любить Табачник і всіх східноєвропейських «сателитів США» (пам'ятає чесну лексику добрих старих часів!) – «новобранцев ЄС і НАТО» (с. 29). От тільки не каже, чому всі ці новобранці – не лише Польща й країни Балтії, а й Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія – так просилися під крило ЄС і НАТО. Досить над цим трохи задуматися, й стане зрозумілим, чому Табачник не жаліє чорних фарб і ритуальних проклять на адресу ЄС і НАТО, надолужуючи ними брак аргументів.

За доброю старою традицією (зрозуміло чією) Табачник особливо симпатизує Польщі. То нас залякує поляками, то поляків нами, то Польщу і країни Балтії тим, що в разі чого (чого – зрозуміло) їм і НАТО не допоможе: «Далеко не факт, що в случае нападения ядерной сверхдержавы (це якої, питається? Наймиролюбнішої в світі? – І. Д.) на Польшу или Эстонию США или Англия рискнут подставить свои города под ракетный удар» (с. 70). Такі от версії гуманітарія. І принагідно робить одне із своїх численних історичних відкриттів (про які ще будемо говорити далі). А саме: виявляється, це Польща спровокувала Другу світову війну. Не вірите? Послухайте. «...Катастрофа 1939 года была вызвана откровенным желанием польского руководства ввязаться в войну, в которой Варшава необоснованно рассчитывала на быструю победу при помощи западных союзников и соответствующие территориальные приобретения» (с. 69).

А тепер вдумайтеся ще і в такий пасаж: «Находясь в составе СССР, который подписал в августе 1939 г. договоры «О ненападении», а также «О дружбе и границах» и секретные протоколы к ним, Украина на первом этапе войны оказалась невоюющей союзницей Германии» (с. 64–65). Це ж треба так казуїстично написати! Договір уклав СРСР, а союзницею Німеччини була Україна. Самостійна держава? Суб'єкт міжнародної політики і мілітарних дій?

Але читаємо далі, там само. «Более того, из всех республик Советского Союза именно Украина получила от данной ситуации наибольшие дивиденды (...) В результате раздела Польши между СССР и Германией к Украине были присоединены земли западнее Збруча, сегодняшняя электоральная база профессиональных «патриотов». Ви відчуваєте ставлення до людності «земель западнее Збруча»? Чії то землі, й звідки там узялися кілька мільйонів «профессиональных «патриотов»? НАТОвський десант? Чи, може, це етнічні українські землі? Може, це на них утворилася Західноукраїнська Народна Республіка, що об'єдналася з Українською Народною Республікою – за 20 років до пакту Молотов – Ріббентроп і до «золотого вересня»? Тож дарма Табачник шантажує нас тим, що «Польша вполне может потребовать возвращения своих восточных территорий» (с. 67). І нібито «на востоке» України є така думка: хай би Польща «потребовала». Такі от братерські поради полякам, та й своїм.

Але польські відповідальні політики знають те, чого не хоче знати Табачник, і шантажем не займаються. І їх зовсім не пече табачників клопіт з нелюбою йому «електоральною базою». Потаємне бажання позбутися її прокопалося в Табачника й іншого разу: «Не исключено, что если бы независимость в 1991 году получили только области западнее украинской границы 1939 года, их население сравнительно легко и бесконфликтно построило бы небольшое моноэтническое европейское государство, сопоставимое с Бельгией, Хорватией или Словакией. Они имели для этого все составляющие: единство языка, религии, культуры и идеологию украинского национализма в качестве государствообразующей идеи» (с. 38–39).

Може б воно й так, коли б не багатівкова етнічна єдність українського народу, коли б не глибоко закорінене тяжіння українців з «областей западнее» штучної «границы 1939 года» (тобто до 1939-го) до Великої України. Табачник десь уживає цей вираз «Велика Україна», але чи знає, як хвилююче він звучав не лише для галицького інтелігента, а й для галицького селянина, який відвідував читальню так само часто, як і церкву? Що ж до мови й культури, то... «От берегов тихого Дона до кремнистых берегов быстротекущего Днестра – одна почва земли, одна речь, один быт, одна физиономия народа; даже и песни одни и те же.» Це – Шевченко, «Прогулка с удовольствием и не без морали». Але таке говорять і всі серйозні історики та етнографи, відзначаючи, звичайно, й особливе в кожній українській землі. Тож, навіряд чи вдасться комусь відлучити галичан, чи буковинців, чи гуцулів, чи волинян, чи закарпатців, чи ще когось від великого українського роду.

ТАБАЧНИК ПОГРОЖУЄ І ПРОВОКУЄ

Табачнику нічого не варто написати, наприклад, таке: «Политики высшего ранга без тени сомнения утверждают, что если мы все переоденемся в «вышиванки», полюбим УПА и признаем Мазепу национальным героем, все реки в стране немедленно потекут медом и молоком» (с. 123). За добрим звичаєм адекватного мислителя він розраховує на того читача, який повірить йому на слово. Тому марно закликати його триматися ближче до реальності. Краще подамо продовження цієї тиради – якраз у ньому перчинка (або, як тепер запозвалися говорити й писати в ЗМІ, «родзинка»). Отже: «В ответ на востоке приобретает популярность лозунг возвращения границы по Збручу, «денонсации» пакта Молотова – Риббентропа и «восстановления исторической справедливости» путем возвращения западных областей Польше» (там само).

Дозвольте назвати цю нафантазовану тираду гідним іменем: ПРОВОКАЦІЯ!

Але це провокація, так би мовити, назовні, міжнародна. А ось провокація для внутрішнього споживання: у 2004 році «на волне протистояння, піднятої президентськими виборами, внаслідок чого західні області відмовилися підкоритися законній владі в Києві (насправді на той момент виборчий процес ще не був закінчений, і йшлося не про непокору законній владі, а про невизнання фальсифікації, пізніше підтвердженої в судовому розгляді. – І. Д.), фактично створив сепаратистське квазігосударство (!), управляемое с Майдана, КОТОРЫЙ ВПОЛНЕ МОГ ПЕРЕРАСТИ В УЧРЕДИТЕЛЬНОЕ СОБРАНИЕ НЕЗАВИСИМОЙ ВОСТОЧНОЙ УКРАИНЫ» (с. 123; виділення моє. – І. Д.). Ви бачите, як порівнюються зовсім непорівнянні речі: реакція на фальсифікацію підрахунку голосів – і зазіхання на територіальну цілісність держави.

Або ось ще один зразок суто провокаційної логіки. «Шухевич не считал Советскую Украину своей страной. А все ли граждане Украины считают своей Украину Ющенко – Украину Шухевича и Мазепы?» (с. 185). Пробачте: Шухевич ніколи не жив у Радянській Україні, не те що не був її громадянином. Тому можете говорити про нього що завгодно, про будь-які його справжні чи йому приписувані злочини, тільки не про «предательство и переход на службу к агрессору». Це по-перше. А по-друге, хоч би як хто в Україні ставився до Мазепи чи Шухевича, вона не зробилася від того «Украиной Шухевича и Мазепы», так само, як ніколи не стане й Україною Табачника, хоч би які посади він обіймав і хоч би як переписував історію України. Україна є Україна і з ніякими смертними особами не ідентифікується. Тому верхом блюзнірства є наступні фрази цієї Табачникової тиради: «Насколько боеспособной окажется украинская армия, если ее личный состав будет с детства воспитан в убеждении, что несогласие с политикой действующего законного правительства своей страны оправдывает предательство и переход на службу к агрессору? Знают ли националисты, чьи войска перейдут границу Украины в будущем, и как к ним отнесется население приграничных районов? А вдруг как к освободителям. А если примеру Шухевича захотят последовать миллионы?» (там само).

Ні, таки правда, що ненависть засліплює... Це ж треба – з ненависті до «оранжевых» спокійнісінько (щоб не сказати солідарно) припускати такий розвиток подій! Навіть мазнути дьогтем наймиролюбнішу в світі країну – братню Росію (див. також с. 70)! І при цьому проголошувати: «Мы – патриоты Украины». Не «вони» – «ми». А хіба це не провокація: як відповідь на «оранжевую» дебілізацію «...впервые за все время украинской независимости на юго-востоке воспринимает киевское правительство как оккупационную власть. Партизанские отряды пока не создают, но уже поговаривают о необходимости на силу отвечать силой» (с. 164). Або таке: «...Если идеи националистов настолько «святы», что позволяют предавать Родину, садистски убивать невинных детей или взрослых представителей «не той» национальности (...), то почему в иных условиях борцы за иные идеи не могут той же мерой измерить Ющенко, Тарасюка, Кириленко или Драча, Павлычко, Жулинского? Только потому, что они украинцы, и значит: «Тю, куме, а нас за що?» (с. 303).

Дарма питати в Табачника, яке відношення всі названі мають до «предательства», садизму та інших жажів, – тільки мірою Табачникової ненависті до них? І ненависть ця є достатньою підставою для того, щоб накликати на них «ту же меру»? Хай буде це на совісті (?) Табачника. Я лиш хочу звернути увагу на те стилізоване «тю, куме» – скільки в ньому отого «аристократично»-злосбського уявлення про те, що всякий українець – це, мовляв, придуркуватий Стецько...

Не раз і не два Табачник доходить просто до маячні. Ось приклади. «...Захватившие власть многократные путчисты» готують Україні «роль собаки-минера, готовой по команде натовского дрессировщика броситься с миной под российский танк» (с. 305). Це що – сценарій майбутніх далеко не зоряних воєн?

Або інше: «правлящая галичанская элита», запевняє Табачник, «отдает ОБЯЗАТЕЛЬНЫЕ К ИСПОЛНЕНИЮ ПРИКАЗЫ (виділення моє. – І. Д.) – какой язык родной, в какую церковь ходит, кого считать национальными героями и как пламенно любит НАТО» (с. 334).

Он як ми живемо під галичанськими шпіцрутенами...

Втім, фатальна любов Табачника до Галичини – це окрема велика тема, до неї звернемося в окремій статті...

УКРАЇНА – БАТЬКІВЩИНА ГІТЛЕРА?

Таке враження складається з бурхливих Табачникових інвектив. Ну, якщо не особисто Адольфа Шикльгрубера, то гітлеризму. Почалося, звісно, з «предателя Мазепи», про якого Табачник пише в такому ж «ключі», як і про Гітлера. Богдана Хмельницького, всупереч відомій «українофільській» традиції з нього починали світову юдофобію, – він оминув: бо ж той показує булавою в бік Москви, та й є всесоюзний орден Богдана Хмельницького. Зате вже Петлюра – не просто попередник, а й учитель Гітлера, зокрема і в «политике уничтожения традиционной церкви» (с. 270); «действия Директории повторил Гитлер» (там само); нацисти, виявляється, використали досвід УНР і в оскверненні святинь (с. 266). Але не тільки все це стало «образцом для подражания будущих фашистских режимов», а «стал объектом изучения гитлеровских специалистов по «окончательному решению еврейского вопроса» и погромный опыт Директории» (с. 262).

Читач уже, сподіваюся, розуміє, що дарма допитуватися в Табачника, коли і як гітлерівці вивчали досвід Директорії. І чи не було в них ближчих «досвідів». Ну, хоча б «досвіду» Лютера з його заклик до нещадної релігійної війни з євреями (а Лютера ерудит Табачник називає серед світочів німецької культури, поряд з Гете й іншими гуманістами). Або «досвід» німецьких теоретиків антисемітизму XIX століття (і першої, і другої половини). Або досвід французького антисемітизму (вельми інтелектуального!) кінця XIX початку XX ст. Або досвід – величезний досвід! – чорносотенного «Союза русского народа», який організовував криваві єврейські погроми на початку XX століття в Кишиневі, Києві, Білостоку, Могильові, Вільно та інших містах Російської імперії, про що Табачник міг би прочитати, наприклад, у протоколах засідань I, II та інших Державних дум та в численних історичних дослідженнях. Або досвід знущання над євреями в царській армії під час Першої світової війни, про що є стільки документальних свідчень, у тому числі й видатних людей російської культури. Або погромний досвід любої Табачнику білої гвардії, тих же денікінців. Або й Червоної армії часів громадянської війни. Я міг би підказати джерельну літературу. Але хай підкаже Табачнику його апарат. Що ж до Петлюри, то не був він погромником. Є думки про нього євреїв-міністрів в урядах УНР, розробників закону про єврейську культурну автономію, самого Володимира Жаботинського. Ніхто з них його в антисемітизмі й не підозрював. Він як міг боровся з погромниками – видавав накази по армії, організовував антипогромницьку пропаганду; на його прямих замовлення видатний український письменник Степан Васильченко написав зворушливе оповідання «Про жидка Марчика, бідного кравчика», яке спеціально поширювали, щоб викликати співчуття і симпатію до єврейської бідноти.

Але за умов деморалізації воєнних і повоєнних часів, розгулу отаманщини і бандитизму Петлюрі не вдалося зупинити стихію, й вина за все впала на нього. Хоч цю вину з ним могли би поділити багато хто – з різних протиборних таборів.

Але, зрештою, й не Петлюра сам собою важливий для Табачника. Він йому потрібен для того, щоб провести пряму лінію: Петлюра – Гітлер – Ющенко (і «оранжевые» взагалі). І в цій тріаді Табачник віддає перевагу Гітлеру. Читайте і не кажіть, що ви не читали! «...От украинского вождя фюрер германский отличался тем, что вместо сбора горшков строил автобаны, поднял из руин промышленность, ликвидировал безработицу, заставил богатых поделиться с бедными на деле, а не на словах». А принагідно винищив суперників, і не тільки

комуністів. І голокост придумав принагідно, між іншим. І між іншим, жартома розпочав Другу світову війну. Прямо вірець для внутрішньої політики, а відтак і для зовнішньої: «Наверное, поэтому у Гитлера в прихлебателях состояло практически все сегодняшнее НАТО, а Ющенко сам никак не может набиться в натовские прихлебатели» (с. 304). Хоч і домагається з усіх своїх «оранжевих» сил «окончательного превращения Украины в спутниковое образование заокеанского геополитического преемника рейха» (с. 323). (Пікантна подробиця: як запобігливо вітає Табачник президента країни – «заокеанського геополитического преемника рейха» – Білла Клінтона в Києві: хто зможе, подивіться фото на вклейці між сторінками 224 і 225.)

Тут уже, як кажуть, слів немає. Тобто вони є, але хай їх сам читач подумки промовить.

ТАБАЧНИК ПОВЧАЄ

Повчає Європу – вона не так ставиться до фашистських режимів в Україні й Грузії, як йому хотілося б. Повчає власну партію, докоряє їй за «склонність к компроміссу» і вимагає «радикалізувати позицію» (с. 124). Помітивши за «оранжевими» звичку кожного разу, коли їм не сподобається «результат волеизъявления граждан», «проводить государственный переворот, переписывать Конституцию, разгонять парламент», він подає рецепт: «Если вражеская армия перешла границу – надо не апеллировать к вечным ценностям, а воевать. На войне же – как на войне, и вы никогда не остановите танки врага, если выступите против них со сводом норм международного права. Силе можно противопоставить только силу» (с. 199). Або ще: «Хватит обманывать самих себя и бессмысленными заклинаниями о «единстве Украины», для разрушения которого сам националистический режим сделал все возможное и невозможное» (с. 208).

Тонем «яструба»-новобранця в своїй партії він звертається й до її лідера, намагається тиснути на нього: «Если Виктор Янукович окажется недостаточно твердым лидером или Партия регионов будет недостаточно активно и последовательно отстаивать интересы своих избирателей на юго-востоке – появятся другие партии и другие лидеры. Кушнарев убит, но идеи его востребованы» (с. 168). До речі, ким і як «убит» Кушнарєв? Зі снайперської гвинтівки – натовськими найманцями «оранжевими»? Чи, може, все-таки загинув на полюванні, від своїх? Навіть у таких делікатних моментах не може Табачник стриматися від невинного пересмикування – такий уже нестримний потік гнівного слововиверження.

«ФЕДЕРАЛИЗМ – МЕЧТА ЛУЧШИХ ИЗ НАС»

Так зветься стаття Табачника, опублікована в газеті «2000» 18 – 24.01. 2008 р. й передрукована в «Утином супе...» Зверніть увагу, як ненав'язливо-граціозно вкарбував себе Табачник у бестіарій «лучших». Це було 2008 року. Тепер «лучшие из нас» (тобто «из них») при владі. Будуть здійснювати «мечту»? Є деякі сумніви. Певно, доведеться модифікувати «мечту», бо ж доведеться підпорядковувати «федералізм» волі «сильного президента». Унітарна федерація?

ГОЛОВНИЙ ПРАВОСЛАВНИЙ УКРАЇНИ?

З усіх українських політиків Табачник чи не найбільше бідкається про «веру наших предков», про православ'є як духовний фундамент відомої триєдності. Так і ждеш – ось-ось вигукне: «Вперед! За Святу Русь!»

Воно і зрозуміло: комуністичні ідеї втратили колишню владу над мільйонами людей; «партии большого капитала» продукують не ідеї, а щось інше. Яка сила може повернути Табачникову «міні-імперію» в лоно справжньої, «великої імперії»? Треба «уніфікувати» православ'є, погасити «єресі», збудувати в Києві Кафедральний собор Московського патріарха і рухатися далі.

Але є невеличка «заковика». В Україні живуть не тільки православні Московського патріархату (та й вони не всі змішують віру з політикою). Є православні Київського патріархату (і будуть, скільки б не кричали про «розкольників» політруки в рясах). Є вірні різних реформістських течій. Є греко-католики, є католики римського обряду. Є мусульмани, є іудеї, навіть буддисти є. І є – який жаж! – індивідуалісти до релігії або й атеїсти, стихійні чи переконані. І їх досі не поставлено поза законом! Всі вони – громадяни України. України, а не вашої, Табачнику, «мини-империи», «отколовшейся» від «великої імперії». Так що віруйте, як вам вірується, але не нав'язуйте свої віри всім нам, громадянам України.

ТАБАЧНИК «ХОХМИТЬ»

«Хохма» – це щось причетне до гумористичного жанру. Як ви розумієте, людина, яка постійно перебуває в стані ненависницького екстазу, на почуття гумору не страждає. Але ненависництво саме собою, через свою очевидну надмірність, може мимовільно обернатися хохмацтвом. Ось кілька прикладів, без коментарів.

«...Сегодня практически запрещено изучение украинской истории последних трехсот лет» (с. 193); «избирателям «оранжевые» не дают читать книги, смотреть фильмы и получают образование на русском языке» (с. 201); «запреты на инакомыслие» (с. 153); «...наши оппоненты прикладывают огромные усилия по проведению насильственной украинизации юго-востока, по вытеснению русского языка не только из политики, административной сферы, судопроизводства, но и из области культуры и быта» (с. 190 – 191); «им крайне важно уничтожить даже память о русском языке как части единой двуязычной культуры Украины» (с. 210); «на удивление хорошо усвоены традиции Ежова и Берии» (в СБУ) (с. 205); «бандеровские нацисты, запрещающие русский язык» (с. 385); «негласные указания органа власти комплектовать аппарат «идеологически выдержанными» кадрами из Галиции и не принимать на работу ненадежных выходцев с юго-востока» (с. 214); «без завоевания его (Києва. – І. Д.) невозможно окончательно завоевать Украину, сделать ее протекторатом нового заокеанского рейха» (с. 281); «намерение ввести уголовную ответственность даже за выражение собственной позиции в научной дискуссии весьма показательно» (с. 216); «...зачем людям государство, в котором заправляют псевдоинтеллигенты и сервильные псевдоинтеллектуалы, до 1991 года стукавшие в КГБ на «буржуазных националистов», а ныне публично, в прессе, требующие от СБУ пересажать по тюремам всех, кто не разделяет заплесневевшие воззрения Донцова и не считает героями ни эсэсовских убийц из «Галичины», ни их сегодняшних последователей» (с. 149). До останнього: не маю статистики «пересаженных», але, видно, дехто лишився на свободі. Зокрема, й Табачникові пощастило...

ФОКУСИ: З НИГ НА ГОЛОВУ

Табачник увесь час кричить про злобу й ненависництво «оранжевых», не навівши на підтвердження жодної дослівної цитати з їхніх «трудів», як він іроніч-

но висловлюється, чи статей або промов. Яким стилем володіє він сам і якою лексикою оперує – це видно з безлічі цитат, які я наводив (а це лише незначна частина, бо Табачник під цим оглядом невичерпний і незглибимий).

Певна річ, у будь-якому політичному таборі вистачить людей зі словарним запасом Елочки-людожерки і могутнім рефлексом лайливості. Та чи вони виражають суть ідеї, яку ти хочеш спростувати? І чи варто з ними змагатися?

Табачник кричить про репресії, які нібито запровадили «оранжевые», натомість сам погрожує їм мало не новим Нюрнберзьким процесом.

Дорікає розколом України, тоді як насправді сам увесь час послідовно й настирливо протиставляє схід заходу, «шахтера» – пастуху з «полонин».

«Национализм не может существовать без врага» (с. 130) – це пише людина, яка скрізь і всюди шукає, знаходить і громить «врагов», від Галичини до США, від Польщі до Грузії, – й лише один відомий геополітичний напрям устеляє трояндами любові й відданості.

Говорить про «ампутацию исторической памяти» «оранжевыми националистами», тоді як сам ампутує Україну до уламка Російської імперії.

Звинувачує Україну «оранжевых» у втручанні у внутрішні справи Росії – це у зв'язку зі слабенькими спробами обговорити питання про україномовні школи для дітей української діаспори в Росії!

Говорить про повагу до релігії, але, видно, тільки до однієї відомої конфесії, бо називає «чорними мессами» спільні богослужіння представників усіх наявних в Україні конфесій у Софії Київській (правда, прямо про богослужіння не наважується так висловитися, а нібито про президентські прийоми).

Але вершиною цинічного фокусництва є проголошення себе істинним патріотом України, який героїчно протистоїть «оранжевым» ворогам, зрадникам, агентам і т. д., мета яких – запродати і знищити Україну. «...Курс Ющенко – Тимошенко – это построение Украины без Украины» (с. 279). Це пише Табачник! Табачник! Табачник!

ЕФЕКТ БУМЕРАНГА

Не так і давно, 20 січня 2009 року, в газеті «2000» з'явилася стаття під промо-вистою назвою «Право на бесчестие». В назві цій оптимально закладено енергію й маршрут бумеранга: він, як побачить читач, невблаганно сягає її автора.

Ось він проголошує, що за Катерини II «украинские земли достигли экономического и культурного расцвета» – це мова про ту імператрицю, яка остаточно заярмила Україну, ліквідувавши українське шкільництво, знищивши Запорозьку Січ, закріпачивши і «подарувавши» своїм фаворитам українських селян сотнями тисяч; імператрицю, яку народ проклинав у пісні: «Катерино, вража бабо, що ти наробила – степ широкий, край веселий ти занапастила»; імператрицю, яка, словами Шевченка, «доконала» Україну; імператрицю, про лицемірство й розпусту якої так багато сказано в російській літературі та історіографії?!

А ось він, ні сіло, ні впало, називає один із кращих університетів України – Львівський – «разваленным», маючи для цього лише один аргумент – ненависть до його ректора, видатного українського вченого Івана Олексійовича Вакарчука, який на короткий час став міністром науки й освіти й, за голосливим, знову-таки без жодного доказу, твердженням його ненависника, «своей главной задачей сделал тотальную националистическую пропаганду», – з тим, щоб «окончательно уничтожить качественное и неидеологизированное образование» шляхом «полного запрета русского языка в высших учебных заведе-

нях». Що тут скажеш? Хіба: «МЕЛИ, ЕМЕЛЯ, ТВОЯ НЕДЕЛЯ», – так ні ж, після лютого 2010 року його «неделя» розганяється на роки...

Але поки стежимо далі за летом бумеранга... «Приказы Минобразования и Минздрава о полном переходе медиков на украинский язык обучения заставляют уходить лучших преподавателей, отсекают студентов от русскоязычной научной литературы и десятилетиями разрабатывавшейся терминологии, делают главным критерием профессионализма владение галичанским диалектом». Фу, жах який...

Але стійте, стійте... Наведіть факти: де, коли і скільки «лучших преподавателей» змушені були «уйти» – і чому? І де критерій їхньої «лучшести»? Тільки небажання викладати українською? (Підміна поняття «українська мова» політиканською придумкою «галичанский диалект» – дрібне шахраювання.) І наскільки зменшилися замовлення на російськомовну наукову літературу в наукових бібліотеках? Яким чином навчання українською мовою (коли б навіть воно було сповна введене) «отсекало студентов от русскоязычной научной литературы» – що, наказом двох міністерств їм силоміць паралізовано мовний апарат? І з якого часу традиційно латиномовні медична термінологія й номенклатура стали російськомовними і недоступними при гіпотетичному навчанні українською мовою? Але високоповажний Табачник уже так розігнався, що йде далі без усялякого стриму: «современная пародия на Третий рейх» (це про Україну тих кількох років, коли незмінний можновладець Табачник не був – о горе! – при владі: за два чи три роки вона, тількино Табачник її не допильнував, устигла обернутися «пародией на Третий рейх»!); «оранжевые» руководствуются установками Петра Верховенского, чьи слова можно считать программой «оранжевого» Минобразования: «Не надо образования, довольно науки...»; «последователь геббельсовской педагогики», «министр дебилизации» (це про того ж шанованого в наукових колах І. Вакарчука – тут уже навіть не лютий хрип безчестя, а жовта слина «оголтелости»). Я маю право назвати речі своїми іменами, тому що, на відміну від голослівного Табачника, достатньо продемонстрував предмет оцінки в усій його красі.

Зрозуміло, що після цієї шокової звукової атаки вже не потрібні жодні докази ні для чого, і можна сміливо писати, ніби «Вакарчук своей главной задачей сделал тотальную националистическую пропаганду», а «окончательно уничтожит качественное и неидеологизированное образование должен полный запрет русского языка в высших учебных заведениях». Зрозуміла річ: оскільки мрія націоналістів – геть знищити якісну освіту, то без цілковитої заборони російської мови їм не обійтися. Українська ж мова освіти – це й є спосіб її нищення. «Методика уже апробирована на медицинских вузах...» Біда, треба рятувати Україну, усунувши український мовний атавізм. Гадаємо, нове міністерство на чолі з паном Табачником це зробить.

А поки що маємо в Україні «пародию на Третий рейх» (тобто – мали, поки не повернувся Табачник).

Унаслідок геббельсизації України «русская литература сразу после «май-дана» оказалась под запретом, только самые бесстрашные директора осмелились сохранить (пусть и в самом урезанном виде) ее преподавание». Але Табачник – щоб ви думали! – співчуває й українській літературі: «...и украинская литература преподается так, чтобы вырастить близких по духу «оранжевых» невежд».

Звичайно, вивчення літератури – й української, й російської, й інших наро-

дів – потребує поліпшення, як і гуманітарних дисциплін загалом. На них відводиться неприпустимо мало часу. Узгодження шкільних програм із вивчення літератур, мов, природничих і точних наук, оптимальний розподіл бюджету шкільного часу між ними – це не проста проблема. Але змінити справу на краще можуть тільки люди компетентні, а не ті, які, маючи дуже приблизне уявлення про неї, зате безмежний апломб і чітку настанову, збираються власноруч цензурувати підручники, для роботи над якими існують авторські й педагогічні колективи. Проекти підручників, скажімо, з української літератури обговорювалися в Інституті літератури ім. Т. Шевченка Національної академії наук України. Українські історики нещодавно провели широку наукову дискусію, вимогливу й неупереджену, щодо підручників з історії. Це, мабуть, кращий шлях, ніж ідеологічний нагляд «политически озабоченого» міністра.

Але особливої доказовості сягає Табачник, зазираючи в історію, а робить це часто – доктор же історії. Так, Миколу Скрипника він запросто називає «одним из самых страшных палачей советского периода», «патологическим садистом с Лубянки», «убийцей». Певно, Табачник напише ще в такому ж дусі про Держинського, Менжинського, Воровського, Троцького, Балицького, Постишева, зрештою про Бухаріна та Леніна (в яких є, зокрема, немало цікавих теоретичних установак на тему розстрілів). Та навряд чи напише (про декого писав як про «видатних діячів партії» – про Менжинського, Архарова, Лаціса – див.: Дмитро Табачник, Олександр Сидоренко. За стандартними звинуваченнями. К. , 1990. С. 254), бо не вони ж були «отцами политики украинизации», а в цьому й уся сіль. (До речі, в «Історії української дипломатії» Табачник пише про Скрипника набагато спокійніше, навіть відзначає його заслуги в боротьбі з криміналом.)

На тему українізації є дуже багато літератури – і радянських часів, і післярадянських, і зарубіжної. І не диво – це був історично зумовлений соціально-культурний процес емансипації віками пригнічуваної української мови, який дав мільйонам українців можливість освіти рідною мовою, заспокоїв національні пристрасті, якоюсь мірою, бодай тимчасово, розкував творчі сили народу, сприяв піднесенню української культури, що в 1920-ті роки породила високі явища літератури, музики, живопису, театру.

Політика українізації (ширше – коренізації – в інших республіках) була вимушеним стратегічним ходом більшовиків, які таким чином опановували стихію національних рухів. Серед більшовицьких лідерів було (хоч, певно, і не в усіх) розуміння масштабів кривд, яких царська імперія завдала народам Росії, і розуміння необхідності подолати наслідки колонізації. Почитайте матеріали партійних з'їздів початку 1920-х років – нинішнім апологетам «ліберальної імперії», як і керівникам КПУ, мало б стати соромно...

Як доктор історичних наук Табачник мав би це знати. Але навіщо? Йому хочеться бачити в діяльності Скрипника на посаді наркома освіти «гуманитарное ГПУ», головним завданням якого було «уничтожение» російської культури і мови, рідної «десяткам миллионов жителей Украины» (вже в 1920-ті роки, виявляється, рахунок ішов на десятки мільйонів тих, кому рідною була не українська, а російська мова!). Як «доказ» – цитата: «Для того чтобы осуществить свои классовые, пролетарские, коммунистические задачи, рабочему классу на Украине нужно, обязательно нужно, не отождествлять себя с русским языком и русской культурой». Невже докторові історичних наук справді незрозуміло, що йдеться не про заборону чи «уничтожение» російської куль-

тури й мови, а про життєву необхідність для більшовицької влади виглядати як влада «своя», а не окупаційна (це тепер можна про це не дбати, а за тих умов – пригадуєте? – В. Ленін вимагав, щоб «червоні» війська, що йдуть в Україну, по можливості користувалися українською мовою і мали деяку українську атрибутику – «червоне козацтво»). А вже в часи «будівництва соціалізму» треба було зближувати робітництво (здебільше русифіковане) з україномовним селянством. Не забуваймо, що Більшовицька партія – це все-таки не Партія регіонів, і керувалася не «поняттями» на щодень, а націленою в майбутнє стратегією, хоч нею невдовзі й пожертвували заради злочинної практики. Але це вже інше питання.

Дісталось від Табачника й Миколі Хвильовому. Втім, від кого тільки йому не діставалося! І від Сталіна та інших борців з українським буржуазним націоналізмом – для них він прямо фашист. (До речі, постійна боротьба партії, в тому числі й того ж таки Скрипника, з українським буржуазним націоналізмом зайвий раз показує злісну надуманість твердження про спрямованість українізації проти російської культури, яку наша інтелігенція завжди знала й високо цінувала.) І від української націоналістичної еміграції – він і чекіст, і один із «гробокопателів України» – підпомагачів більшовиків. Нині про Хвильового є велика наукова та фактографічна література, використано матеріали з архівів ЧК-ГПУ.

Якими ж даними може Табачник підтвердити «палаческое прошлое» Хвильового, який, мовляв, «являясь во время гражданской войны зампреда председателя Богодуховской уездной ЧК», «занимался массовыми казнями заложников и проведением в жизнь политики красного террора». Хвильовий був у антигетьманських загонах та в загонах радянських, до Богодухова повернувся всього на кілька місяців. «Палаческое прошлое»? Дайте докази, покажіть документи. Вибачайте, Табачнику, Хвильовий не вашого масштабу постать, не така величина в українській історії та літературі, щоб можна було так простісінько плести про нього що завгодно. Навіть у публіцистиці голослівні звинувачення неприпустимі, тим більше такі. Подавайте докази, ваше благородіє...

Маленький відступ. Напевно, наш ім'ярек знає про видатного російського письменника Ісаака Бабеля. Відомо, що він служив не лише в Конармії. Ось що писав про це близький до нього сучасник, авторитетний літературний критик, – писав не з почуття ненависті, а як об'єктивний дослідник, писав не з чуток і здогадів, а знаючи справу: «Бабель работал не только в Конной. Он работал в Чеке. Его жадность к крови, к смерти, к убийствам, ко всему страшному, его почти садистическая страсть к страданиям – ограничила его материал.

Он присутствовал при смертных казнях, он наблюдал расстрелы, он собрал огромный материал о жестокости революции. Слезы и кровь – вот его материал. Он не может работать на обычном материале. Ему нужен особый, острый, пряный, смертельный. Ведь вся «Конармия» такова. А все, что у него есть теперь, – это, вероятно, про Чека» (Вячеслав Полонский. Моя борьба на литературном фронте. Дневник. Май 1920 – январь 1932. – «Новый мир», 2008, № 3, с. 147).

Попри все, Ісаак Бабель увійшов в історію російської літератури як один із найяскравіших її представників ранньорадянської доби, який залишив унікальні художні свідчення про цю добу. І ніхто в Росії не дозволяє собі перекреслювати його і говорити про нього в такому тоні, як оце Табачник про Хвильового. Легенда про Хвильового як нібито професійного чекіста виникла

з поверхового прочитання новели «Я (Романтика)» й ототожнення оповідача з автором (що злостиво використовувала проти нього частина націоналістичної еміграції). А до персонажів із чекістським минулим і взагалі до теми чекізму він звертався через надзвичайну концентрацію навколо неї ідеологічних, етичних, психологічних комплексів. Він ішов у напрямку розвінчання «романтики» чекізму й революційного терору. Але йшов як художник, а не так, як це бачиться тепер запізнілим дипломованим «антирадянщикам». І він сам собі, можна сказати, «зашкодив» тим, що в неймовірної емоційної сили новелі «Я (Романтика)» створив, у абсолюті саморозкриття, такий трагічний образ героя-оповідача, який важко було відокремити від автора. Хоч відокремити треба – таких колізій в історії світової літератури багато. Насправді ця новела – «великоформатна» метафора, в якій закодовано вибір, що невблаганно поставав перед кожним українським комуністом, – вибір між вірністю фанатичній догмі та синівською любов'ю до матері, яку догма вимагає власноруч убити, – до матері-України...

...Із галичанобобії почавши, Табачник нею ж і закінчує свою статтю. Виявляється, вже намічено «точную дату искоренения русского языка в высшем образовании – до начала 2012 года. Для этого решено использовать галичанских ландскнехтов. Предлагается в западноукраинские вузы посылать стажироваться преподавателей и студентов юго-востока, а на юго-восток – «пьемонтских» проверяющих». Уявляєте, який жах! Це ж тобі не обмін досвідом між педагогами України й Росії, не лужковська ідея створення філіалів російських університетів в Україні. Тепер зрозуміло, чому галицькі націоналістичні монстри заохочували до поїздок дітей зі Східної України в табори відпочинку в Карпати: щоб викоринити російську мову в Україні! З цією ж метою вони пропонують активізувати і так званий зелений туризм (насправді – «оранжевий»). А прикриваються ідеєю взаємоознайомлення, зближення різних регіонів України. Яка підступність! Адже відомо, що є лише один спосіб єднати Україну: всюди насаджувати чиновників з Партії регіонів і послідовно викоринювати створений австріяками, поляками і німцями штучний «галичанский диалект», хибно іменованій «українською мовою».

За відомими законами риторики і поезики Табачник закінчує свій гнівний монолог на найвищій ноті. Він закликає «проявить решимость и твердость» в «изгнании «бесов националистической ненависти» – певно, з чималою частини української людності. Про яку людність ідеться – неважко здогадатися. Не лише про «галичанских ландскнехтов». На «історичному» засіданні Верховної Ради з ратифікації «харківських угод» союзниця регіоналів комуністка Алла Александровская пішла ще далі, заявивши, що в Україні не місце бютівцям, нашоукраїнцям та іншим націоналістам. Тільки регіоналам та комуністам? Справді, час уже. Відповідні посади – в потрібних руках.

Але рік тому, пишучи свій полум'яний маніфест, Табачник ще не мав влади і мусив задовольнитися віртуальним «изганием бесов». А ще вимагав запровадити «неподавание руки» своїм опонентам.

Пропоную читачеві, врахувавши сказане вище, вирішити, хто кому має не подавати руки. І в кого вселився «легион бесов», вигнати яких і переселити в свиней сам Ісус Христос, мабуть, не спромігся б. А може, просто пожалів би невинних свиней.

Тепер повернімося до назви статті Табачника «Право на бесчестие». Чи не є це мужнє маніфестування його власного принципу?

(газета «День», № 114, 116, 119/ 2010)

Каріатида українства в еміграції 20-40 років ХХ століття

(Початок див. «Дукля», 2009, № 5)

Вибрані твори Оксани Лятуринської виходили в Мюнхені та Вінніпезі (1971), Торонто (1983), а писанки і поезії О. Лятуринської «Великодній передзвін» вийшли в 1986 році завдяки відділу Організації українців Канади в Торонто.¹

«Гіркий хліб вигнання» у чужій хаті, за словами Л. Мосендза, прийшлося скуштувати й Ірині Сачавець-Наріжній – українській дитячій письменниці в еміграції. Вона – дружина проф. С. Наріжного, лектора УВПІ ім. М. Драгоманова (а потім викладача УВУ на кафедрі України і Східної Європи, працівника і захисника Музею визвольної боротьби України в Празі, автора феноменальної праці «Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами» (Прага, 1942).

Симон та Ірина походили з Полтавщини, обидва в 1918 році навчалися на історико-філологічному факультеті Полтавського державного університету. У 1921 році одружилися, а через рік їм народилася донька Наталія.

Події в Україні розгортались так, що родина Наріжних з трьохмісячного донечкою змушена була втікати з рідного краю, рятуючи життя від більшовицьких банд. Разом із ними в еміграцію подалися сестра Ірини та брат Симона, Олександр. Всі вони опинились у Празі. Ірина та Симон продовжили навчання на філософському факультеті УВУ.

Як поет Ірина Наріжна почала друкуватися на сторінках «Пробоем» та в галицькій пресі.

Кінцем 30-х років Ірина Наріжна видала збірку поезій «Настрої», яка була пронизана ностальгічною тугою за рідним краєм.

Рецензент збірки Галини Мазуренко «Снігоцвіті» д-р О. Грицай згадав й Ірину Наріжну поряд з О. Лятуринською, Н. Лівичською-Холодною, О. Телігою, зарахувавши поетесу «до позитивних проявів української лірики останніх років».

Зовсім інший погляд на збірку І. Наріжної мав М. Неврлий, який у вступі «Празька поетична школа» до книги «Муза любові й боротьби» вважав, що «вона була художньо невибагливою, загрузла в народницькій поетиці, схилилась до спізнитого символізму. Переважаючими її мотивами була ностальгія, самотність, а деколи й радість з поєднанням небожливості жіночої душі, яка так сильно тужить за природою рідного краю».²

М. Неврлий вважав Ірину «донькою історика Симона Наріжного», що не відповідає правді. Факт залишається фактом, що Ірина Наріжна була поетесою, хоч і належала до празької поетичної школи – цього унікального прояву української культури в чужині, хоч М. Неврлий її там згадає.

У 1940 року Олена Теліга уклала антологію «Буде буря!», до якої залучила 65 поезій, а серед них одну поезію Ірини Наріжної.

Значно кращий відгук здобули віршовані казки для дітей І. Наріжної. Вийшло всього п'ять книжечок у серії бібліотеки для дітей «МОЯ книжечка», яка виходила у Кракові – Львові у 1941-1942 роках. Були це: «Як Панас на узліссі кізку пас», «І цареві треба вміти на хліб заробляти», «Як зла цариця предоброю стала», «Казка про князенків і крилатого

¹ Докладніше див.: Голенда Й.: Дажбожа внучка, «Дукля», р. в. 44, Пряшів, 1995, стор. 32–44.

² «Муза любові й боротьби», стор. 18.

змія». Назва останньої казки невідома. Слід підкреслити, що ілюстрації та художнє оформлення книжок зробили такі знавці своєї справи, як Е. Козак та С. Гординський.

Доля до родини Наріжних була, як і до сотні тисяч інших українців, невблаганна. Старша донька Наталія закінчила Українську реальну гімназію у Модржанах і поступила на УВУ, який успішно закінчила. Вийшла заміж і ще до війни виїхала до Австралії. Молодша донька Марія, яка народилася в 1937 році, разом з батьками у 1950 році вдруге емігрували до Австралії, де Симон та Ірина померли й поховані.

«Лицарем між українськими поетесами», за словами М. Неврлого, була Олена Шовгенів-Теліга – одна із найвиразніших жіночих представників празької, а потім і варшавської поетичної школи, запалений публіцист, редактор київського тижневика «Літаври» (1941-1942), голова Спілки українських письменників у Києві, український патріот

Батьки Олени були українцями. Батько Іван Шовгенів, відомий український гідротехнік, походив з Харківщини, а мати – з Поділля, але в родині, яка довгий час жила в Петербурзі, розмовляли по-російськи. Хрещеною матір'ю Олени була російська поетеса Зінаїда Гіпіус.

Під час революції Іван Шовгенів з сім'єю переїхав з Петербурга до Києва, де став професором Київської політехніки, а потім був в уряді УНР як міністр. З вступом більшовицьких військ евакуювався з урядом до Вінниці, Рівного, Кам'янець-Подільського, Станіславова. Старший брат Олени Андрій під впливом української революції пішов у лави української армії. Батько з сином зустрілись в польському Тарнові в 1921 році, звідки переїхали до Подєбрад (ЧСР).

Олена й молодший брат Сергій навчались у київських школах. Олена – у гімназії Дучинської.

Щоб уникнути «червоного терору» за батька-націоналіста, у 1923 році пані Шовгенівій з двома дітьми вдалось пробратись з Києва аж на польський кордон і нелегально перейти його. З Польщі вона дісталася до Подєбрад, де вже знаходилися її чоловік і старший син.

В Олени, що з дитячих літ формувалася у російськомовному середовищі, виникає нове невпізнане досі почуття.

Російське середовище, яке також знаходилось у Подєбрадах, з презирством ставилось до українців, їх мови, називаючи її «собачою мовою». Олена з обуренням відповідала їм: «Та собача мова – моя мова! Мова мого батька і моєї матері! І я більше не хочу вас знати!» З цього часу вона почала розмовляти виключно українською мовою.

Немалу роль у її національному формуванні зіграв батько, який підкреслював їй: яку мову дала тобі мати, з тією треба пройти життєву дорогу.

У Подєбрадах Олена поступає на натуральні курси, закінчує їх, отримує атестат зрілості і в 1925 році поступила на історико-філологічний факультет Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова. Подєбради та Прага стали для майбутньої поетеси великою школою. У Подєбрадах зустріла свого майбутнього чоловіка Михайла Телігу, студента лісового відділу УГА, ректором якого був її батько. М. Теліга походив з Кубані, був старшиною Української армії, його знали як бандуриста та співака. Через нього Олена познайомилась з Василем Куриленком, Леонідом Мосендзом, який давав їй уроки української мови, з Євгеном Маланюком, Юрієм Дараганом, Миколою Чирським – середовищем, що кувало новий світогляд української духовності.

У Празі її вчителями були професори С. Русова, Л. Білецький, Д. Дорошенко, Д. Антонович, В. Сімович, С. Сірополко, Л. Шульгина та багато інших.

Олена поринула в широко розгалужене українське еміграційне життя. Її оточення творили поети і мислителі, які шукали відповіді на хвилюючі питання, пошуки засобів боротьби, шляхів вияву людини, її стосунків зі світом. Молоде покоління поетів відмов-

лялось шукати красу в слові, оспівувати тільки природу, корпатись в інтимних почуттях. Вони прагли дії. Недарма О. Ольжич, «добрий, розумний», категорично закликав до діла, бо «Міцніша віра і дзвінкіший чин За словоблудів і за тимпани!». О. Теліга погоджувалася з О. Ольжичем, що «не треба слів!», але не слід забувати про «душу» й «тіло», які повинні бути в «святім союзі»: з ніжністю, сміливістю, відвагою, непохитністю:

*Не лічу слів. Даю без міри ніжність.
А може, в цьому й є моя сміливість:
Палити серце – в хуртовині сніжній,
Купати душу у холодній зливі, –*

писала поетеса у вірші «Сучасникам». І вона, як і її поетичні побратими, таврувала пасивність, компроміси, вітаючи конкретну справу, дію, волю, боротьбу за найкращі ідеали – визволення України.

У Празі Олена подружилася з Наталією Лівичською-Холодною, Галиною Мазуренко, Оксаною Лятуринською, Олегом Ольжичем, Тетяною Пироговою та іншими спорідненими душами.

У цьому національно усвідомленому колі формувався новий образ української духовності, новий погляд на націоналістичний рух, душею якого були О. Ольжич, Д. Донцов.

У 1929 році Олена Теліга закінчила навчання і разом із чоловіком переїхала до Варшави, куди вже раніше переселились її батьки. У той же рік помирає її мати, що було значним душевним ударом для доньки. У Варшаві почалися важкі життєві випробування. Не було чим платити за помешкання, не було часто що обідати, неможливо було знайти будь-яку працю. З великими труднощами знайшла місце в українській школі ім. Лесі Українки, поза школою працює манекенницею. Український світ серед ворожої чужини значно звузився. Залишилися батько та чоловік. А душа боліла мрією, тугою за рідним краєм. Так постає у її поезії глибока життєва філософія на вічну тему – роль чоловіка й жінки. Пише поезії «П'ятий поверх», «Мужчинам», «Відповідь», «Моя душа» та інші. В них поетеса твердила:

*... Бо ми лише жінки. У нас душа – криниця,
З якої ви н'єте: змагайся і кріпись! ...
... Все, що дає життя, іскристе і багате,
Мов медоносний сік – збираємо для вас...
... По ваших же слідах підемо хоч на смерть!*

У Варшаві Олена Теліга входила до складу літературної групи «Танк», яку заснував Ю. Липа, український письменник, публіцист, лікар за фахом. Однак тоді її ще не приваблювала політична боротьба. Аж в 30-х роках вона захопилася націоналістичною програмою Дмитра Донцова – визначного українського публіциста, політика, літературного критика, ідеолога українського націоналізму, автора праць «Українська державна думка і Європа», «Націоналізм», «Де шукати наших традицій» та ін. Саме Д. Донцов привів її до тісної співпраці з «ЛНВ». Особисте знайомство відбулося у Ворохті в 1935 році. О. Теліга присвятила йому дві поезії («Без назви» та «Незнаний нам початок і кінець»).

З 1933 року Д. Донцов редагує «ЛНВ» під назвою «Вістник». Олена Теліга стає членом «Вістниківської квадриги», до якої, крім неї, входили Є. Маланюк, Л. Мосендз, Ю. Клен (Освальд Бурггардт) та О. Ольжич.

Емігрантські злидні не забороняють їй працювати в політичному й громадському житті української колонії у Варшаві. Вона була частим гостем студентської громади, жодна лекція, святкування, концерт, дискусія не відбувається без її участі. Вона запалено

закликає молодь до праці, будить її, захоплює, поширює ідеї українського націоналізму. Олена Теліга стала борцем української революції, бо свідомо вийшла на тернистий шлях боротьби за високі людські ідеали, за незалежну Україну. Вона розуміла, що поезія народжується з великого болю і великої любові. Олена Теліга була велика поетеса, бо її поезія не так патріотична, як національна, як її народ.

Горіння вірою у вогненне випробовування сил української революції захопили її у зв'язку з подіями на Карпатській Україні. Було щось святе у тому українському відродженні, але від самого початку було зрозуміло, що цей спалах українства у такому ворожому оточенні чекає трагічна доля Крут.

Березнева трагедія 1939 року заповнювала думки Олени Теліги, бо там знаходились її побратими по перу, по боротьбі – О. Ольжич, М. Чирський, У. Самчук, І. Ірлявський, О. Лашенко, М. Мухин та інші

Та цілий світ був вагітний світовою війною. Зброя брязкотіла на Заході і на Сході. У Варшаві пройшли арешти, почались цькування українців, навіть небезпечно було розмовляти на вулиці по-українськи.

Першого вересня 1939 року мільйонна, до зубів озброєна німецька армія напала на Польщу, бомбардувала Варшаву. За 27 днів Польща капітулювала. Почалась офіційно Друга світова війна – іспит для народів і для одиниць. Насувалась скрізь жорстока, безмежна, безвихідна й гірка, як полин, біда.

Олена Теліга довідалась, що до Кракова прибув О. Ольжич, член Проводу українських націоналістів. Організація українських націоналістів (ОУН) – підпільна організація, яка боролась за самостійну Українську державу – виникла у 1929 році у Відні, потім переселилась до Праги, де виходив її орган – «Розбудова нації». На чолі ОУН стояв полковник Є. Коновалець, якого у 1938 році у Роттердамі вбили більшовицькі найманці. У 1939 році у Римі відбулася зустріч головних представників ОУН, де вирішувалась доля організації, яка опинилась без голови і з двома течіями – бандерівців та мельниківців. О. Ольжич як далекоглядний стратег підтримав мельниківців.

У половині грудня 1939 року у залі краківської кавярні «Фенікс» зустрілись дві великі особистості: О. Ольжич – діяч Проводу українських націоналістів, та Олена Теліга – блискучий публіцист, людина великої цивільної відваги, відомий поет.

Улас Самчук, згадуючи цю зустріч у своєму творі «На білому коні», писав: «Елегантна пані років тридцяти, з прекрасним, темнобронзовим волоссям, злегка кирпатим, кокетливим носиком і виразними зеленкавими очима». Залишив нам портрет поетеси.

До Проводу українських націоналістів О. Ольжич залучив своїх відданих друзів: Михайла та Олену Телігів, У. Самчука, І. Ірлявського, М. Чирського. Олена Теліга приступила до праці на культурній діяльності, ставши головою мистецького товариства «Зарево».

У кінці 1940 року О. Теліга укладає антологію української лірики під символічною назвою «Буде буря». До антології ввійшли поезії 34 українських поетів різних епох (Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, Б. Грінченко, Г. Чупринка, М. Вороний, О. Влизько, В. Пачовський, Зореслав, І. Ірлявський, І. Колос, О. Олесь, Ю. Дараган, Є. Маланюк, Л. Мосендз, О. Ольжич, О. Лятуринська, О. Стефанович, О. Теліга та інші). Готовий рукопис вона надіслала до Праги, вважаючи, що там значно кращі умови для друку. Однак німецькі окупанти і тут робили свої «порядки», закривали чеські вищі школи, видавництва, часописи, театри, ув'язнювали, розстрілювали, відсилали у концтраційні табори. Вихід антології був заборонений цензурою.

Олена Теліга, яка друкувалася на сторінках «ЛНВ», «Студентському віснику», «Пробоем», «Самостійної думки», «Наступі», «Українського вісника», вдається до писання рецензій, статей. Пише рецензію «3 нових книжок» для одного краківського журналу, та рецензію не опублікували. Тоді пише статтю «Книжка – духовна зброя», в якій підкреслює найбільше завдання слова: стояти близько зброї. Це слово має бути та-

ким палким, як у Т. Шевченка, І. Франка чи Лесі Українки, яке б кликало до боротьби за батьківщину, яке б вказувало шлях боротьби.

У липні того ж 1940 року в Криниці читає лекцію на святковій академії, присвяченій гетьманові І. Мазепі. На думку О. Теліги, гетьман Лівобережної України І. Мазепа – історична особа, яка піднесла «велику ідею незалежності української держави» до дії, він хотів об'єднати «націю, натхнути її ... дати їй одну спільну душу». Олена Теліга вважала І. Мазепу «найвищим символом змагань української нації за свою державну незалежність». Ці слова вона виголосила тоді, коли на батьківщині його ім'я було заборонене згадувати, звинувачуючи його в зраді. Згадка про нього для українців була актуальна й була спрямована проти російських фальсифікаторів української історії.

Під весну 1941 року в краківській «Просвіті» О. Теліга прочитала реферат «Партачі життя». На цей раз авторка зосередила свою увагу на проблему цивільної відваги, яка в той час була особливо важлива. «Партачами життя», на думку О. Теліги, були ті, хто не стояв на боці правди; хто не бажав ризикувати своїм життям; хто мовчав, коли бачив несправедливість, зло, вважаючи, що тоді краще його «тактовно обминати», лишити цю справу на інших; хто тремтів за свій спокій, за свій добробут; хто хилився, як соняшник, до тих, від яких міг мати користь для себе; хто байдужий до навколишнього середовища. «Великим партизанином» вона вважала В. Винниченка – «партизанином життя», політики, душ молоді, бо винниченківщина штовхала молодь «на бездорожжя аморальності, безхребетності та цинізму». Авторка приходить висновку, що цивільна відвага означає: «вміти сказати Ні, коли від тебе вимагають сказати Так, що вона необхідна:

по-перше, для триумфу будь-якої ідеї,

по-друге, вмінь бути з собою і перед людьми відвертим і одверто маніфестувати і боронити свої власні переконання, людей, думки,

по-третє, вмінь сказати в очі гірку правду,

по-четверте, вмінь підтримати людей, яких шануємо, ризикуючи неприємностями.

Великими взірцями цивільної відваги були – Т. Шевченко, О. Пчілка, Леся Українка, В. Стефаник, М. Міхновський, Д. Донцов, М. Хвильовий.

Людиною великої цивільної відваги була й сама Олена Теліга, в якій слова ніколи не розходилися з ділом чи вчинком.

Стаття «Партачі життя» під криптонімом О. Т. була надрукована на сторінках пражського часопису «Пробоем» (№ 6, 1942). У тому ж році вона написала ще дві статті – «Братерство в народі» та «Прапори духа», надруковані у рівненській «Волині», яку видавав Улас Самчук, та в київських «Літаврах».

На думку авторки, «Україну може врятувати новий тип українця, який би вмів жити, творити і вмерти для своєї батьківщини».

З початком війни Німеччини з СРСР «до Кракова, як на Клондайк під час золотої гарячки, потягнулись з всіх кінців Європи втомлені чужиною люди, які хочуть вернутися туди, звідки походять їх батьки, діди і прадіди, де вони хотіли б закінчити дні свого життя, – згадував пізніше Улас Самчук. – Були тут бувші міністри, генерали, інженери, артисти, люди без титулів, які хотіли там бути і щось робити...»

Почали організовувати похідні групи, які через Львів, Житомир прямували на Київ. Йшли серед ночі, «зеленим кордоном» убрід, в дощ і вітер, аби пробудити заспану українську самосвідомість. Серед них були: М. Сціборський, О. Сенік-Грибовський, які загинули в Житомирі; М. Ковальський, полковник А. Мельник, сотник Гнатишин, К. Мельник, Панченко-Юревич, Р. Сушко, М. Капустянський, З. Книш, О. Штуль, Олена Теліга, Михайло Теліга, І. Рогач з сестрою Анною, Я. Оршан-Чемеринський з дружиною Дарією Гузар, І. Ірлявський, Тамара Фростель, Тетяна Прахова, Віра Шеккер та її чоловік Іван Шеккер, О. Ольжич, П. Олійник, І. Кавалерідзе, Улас Самчук, А. Демо-Довгопільський, О. Оглоблин, С. Скрипник з сином Ярославом та багато інших.

Деякі дійшли до Рівного і там розгорнули свою діяльність. Улас Самчук, А. Демодовгопільський видавали газету «Волинь». М. Чирський дійшов до Кам'янця-Подільського й дома помер. Інші подалися до «трагічного» Києва, де у жовтні 1941 року створили Українську Національну Раду; Спілку українських письменників, головою якої стала Олена Теліга; почали видавати український щоденник «Українське слово», редакторами якого була І. Рогач, О. Лашенко, Т. Гайовий, Я. Оршан-Чемеринський, П. Олійник, О. Штуль; почали видавати мистецький журнал «Літаври» – під символічною назвою, оскільки це був давній український козацький ударний музичний інструмент, який особливо вживався під час важливих подій. У «Літаврах», які редагували І. Ірлявський, О. Теліга, О. Штуль, друкувались заборонених радянськими властями твори М. Хвильового, Г. Косинки, Д. Фальківського, Є. Плужника, О. Влизька, а також О. Олеса, Є. Маланюка, О. Лятуринської, О. Теліги, знайомлячи читачів з доробком української літературної еміграції. Окрім того, для молоді заснували товариство «Січ».

У Києві закипіло життя, не дивлячись на холод, голод, саботажі московських агентів і провокаторів та, нарешті, гестапо, яке не могло терпіти існування і діяльність київських ентузіастів. Почалися арешти. Олені Телізі запропонували виїхати з Києва, але вона відповіла: «Якщо ми, поети, пишемо про відвагу, стійкість, шляхетність, посвяту і цим запалюємо і шлемо на небезпеку інших, то як можемо самі цього не робити? Як же я зможу піти проти своєї власної позиції? Якщо я загину, то знатиму і другим покажу, що жила так, як повинна була жити. Коли ж я житиму в безпечному місці, це буде зрада себе самої».

9 лютого 1942 року гестапо заарештувало Олену з чоловіком, друзями та однодумцями, розстрілявши понад 200 осіб у Бабиному Яру. Врятуватись вдалось небагатьом.

Олена Теліга – вольова цілісна натура, яка свідомо вийшла на тернистий шлях боротьби за високі людські ідеали, за незалежну Україну. І, як сама собі заповідала, дістала:

*І в павутинні перехресних барв
Я палко мрію до самого рання,
Щоб Бог зіслав мені найбільший дар:
Гарячу смерть – не зимне умирання, -*

писала у поезії «Лист», присвяченому Л. Мосендзові.

Разом із Оленою Телігою загинули жінки: Анна Рогач, Тамара Фростель, Віра Шекер, Докія Гузар, які віддали своє життя за Україну.

Літературна спадщина Олені Теліги скромна. Дві невеличкі збірки з'явилися по-смертно. Перша – «Душа на сторожі» побачила світ в 1946 році. Друга – вийшла під назвою «Прапори духа» і впорядкував її О. Жданович (власним прізвищем Олег Штуль). Збірка вийшла з нагоди п'ятиліття героїської смерті поетеси-революціонерки.

У підзаголовку збірки стоїть: Життя і творчість О. Теліги. Видало видавництво «Сурма» на чужині у 1947 році.

Збірка «Прапори духа» складається з чотирьох частин: «Поезії» (32 поезії), «Про за», до цієї частини входять: «Або-або» – ранній прозовий твір, статті «Якими нас прегнете», «Братерство в народі», «Прапори духа», «Книжка духовна зброя», реферати «Сліпа вулиця» (Огляд жіночої преси), «Партачі життя»; рецензії «З нових книжок»; «Вступне слово на академії в честь гетьмана Івана Мазепи», «Відозва Краєвої Екзекутиви ОУН на ЗУЗ», «Останній лист» до О. Л. в Празі.

У частині «Біографічні матеріали» опубліковані матеріали до життєпису «Олена Теліга (1907 – 1942)» Михайла Мухина, який вжив свій псевдонім К. Гридень: «На зов Києва» О. Ждановича (О. Штуля), «Зустрічі з Михайлом Телігою» С. Литвиненко.

У частині «Світлина» подані фотографії О. Теліги, проф. І. Шовгеніва, матері Олени, батька й матері М. Теліги, Михайла в старшинському однострої, в студентські роки, Олена в 30-х роках у Варшаві, Олена з Михайлом у Кракові, Олена й Д. Донцов у Ворохті, Олена Теліга й Улас Самчук, Олена й Оршан-Чемеринський у Львові (1941) та інші.

На закінчення про Олену Телігу хочеться пригадати поетичні рядки О. Олеся, як підсумок життя та творчості великої поетеси:

*Єсть душі прекрасні, єсть душі святі,
Єсть душі прозорі, як дні золоті...
Вони не вмирають, вони, як чайка,
Літають, плачуть і світять віки.*

Окрім вище наведених визначних жінок-поетів, літературно активними були ще: Наталія Дорошенко, Катерина Білецька, Ніна Михалевич, Людмила Красковська, Надія Іванюк-Ружицька, Ганна Соваченко, Оксана Косач-Шимановська, Зінаїда Мирна, Ганна Наконечна, Марія Омельченко, Галина Лашенко та багато інших.

Наталія Дорошенко, артистка, режисер, засновник драматичних колективів на сторінках львівського журналу «Шлях виховання і навчання» у 1936 році опублікувала статтю «Софія Русова як педагог».

Катерина Білецька, донька Надії та Леоніда Білецьких, дружина О. Ольжича, уклала й видавала книги для дитячого читання «Садок» для дошкільного віку (уклала у співавторстві з Л. Манжулою, Л. Устіянович); «Сонечко» – для дітей молодшого шкільного віку: «Свято весни» (у співавторстві з Л. Устіянович та Н. Михалевич): «Читанку декламатора» – для дітей старшого віку. Книжково видала їх Секція митців, письменників та журналістів УНО у Празі в 1940 році.

Крім того, Катерина Білецька публікувалась на сторінках часопису «Пробоем» – «Свято української Деметри» (№ 9, 1940) про український обжинковий обряд. Вона пробувала своє перо і в прозі – «Чотири Броди» та «Подзвонной, подзвонной, коню, своїми уздельцями золотими» на сторінках «Пробоем» (№ 2 та 6 за 1941 рік).

Ніна Вербицька-Михалевич, внучка С. Русової, намагалась йти стежкою своєї бабусі, надрукувавши статтю «Виховання дитини» («Пробоем», № 9, 1940).

Асистентка української історії мистецтва на УВПІ ім. М. Драгоманова, д-р Людмила Красковська опублікувала цікаву статтю «Західні впливи в українській архітектурі Х-ХІІІ ст.», а Ганна Наконечна – статтю «Мовознавча україніка в німецьких журналах за останнє п'ятиліття (1935-1940)». Обидві на сторінках «Пробоем» (№ 9, 1940).

До ролі української родини, зокрема в еміграції, звернулась Надія Іванюк-Ружицька – «Українська родина» («Пробоем», № 10, 1941), яка підкреслила значення рідної мови в родині, збереження народних звичаїв та обрядів, прищеплення змалку дітям любові до України.

Українські жінки-емігрантки зробили значний вклад у перекладну літературу. Українські художні твори перекладались на чеську, французьку, німецьку, або з російської, чеської, французької, болгарської, сербської, словінської перекладались на українську. Серед цих перекладачів були відомі Ганна Чикаленко-Келлер, В. О'Коннор-Вілінська, Ганна Совачева, завдяки її перекладам поширився репертуар Руського театру «Просвіти» в Ужгороді; з італійської мови на українську перекладала Оксана Косач-Шимановська, сестра Лесі Українки, яка певний час жила й працювала у Празі.

Значних успіхів досягла Марія Мірчук, дружина Івана Мірчука, асистента економії та правознавства та секретаря сенату УВПІ, яка перекладала з української мови на німецьку. У берлінській газеті «Локаль Анцайгер» опублікувала переклад оповідання В. Стефаника «Нужда» та М. Черемшини «Святий Миколай у гарті».

У 1942 році у Лейпцигу видала збірник українських оповідань під назвою «Рілля» (*Scholle*). У нього ввійшли кращі твори Івана Франка, Архипа Тесленка, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Богдана Лепкого, Григорія Косинки, Михайла Хвильового та Юрія Косача.

Огляда української літератури у кінці збірника належить перу Івана Мірчука. Збірник став свідком взаємозбагачення двох літератур. Українська художня література невеличкими кроками йшла до Європи, не дивлячись на тогочасну політичну ситуацію.

(Далі буде)

ПОЕТИЧНЕ ОБЛИЧЧЯ МІЛАНА БОБАКА

Щоб встановити поетичне обличчя Мілана Бобака, треба не тільки прочитати, але уважно й вдумливо прочитувати його вірші, бо він весь у віршах загадковий. Там пульсує його селянське серце:

*Втечу від смутку з брудних міст
у царство струмків і беріз.
Там я ріс.*

Там живе чуйна до болю й радості його душа. Такі вже ми, що вийшли з села у незвіданий світ, але душею ми зістали десь там. При наших частих зустрічах ласкавий погляд карих очей поета прозирає навіть крізь окуляри безмірну доброту. При тому він цілеспрямовано принциповий, часом прискіпливий та акуратно точний. Він відвертий у своїх поглядах. Я часто ловлю себе на думці: а може, все у поета далеко складніше і виявити всю глибину його доброти нам не під силу? Тільки сам поет знає, що у нього у захваті й не захваті на дні душі лежить і коли воно викличе імпульс, що писати та як реагувати на навколишній світ. Я не націлений лізти у його душу, я тільки висловлю декілька своїх і чужих спостережень про поета та його поезію, а він, прочитавши все, нехай думає своє...

Почнемо наші роздуми над проблемою смутку в творчості поета. Критик Юрій Бача в рецензії «В обіймах поезії», надрукованої у журналі «Дукля» за 2005 рік, № 1, висловив, між іншим, і такий свій погляд на смуток Мілана Бобака у вірші:

*Я й сам – не сам:
є трохи смутку ще зі мною.
В моїй душі від нього шрам,
і з ним я завжди у двобою.*

*Просив я ніч узяти в мене смуток –
вона ж ховає смуток цей.*

*Та я – мов снів зів'ялих жмуток, –
нових чекаю я ночей!*

«Як на мене, - пише критик, - від смутку в поета не тільки шрам на душі; він весь проіннятий смутком... Веселим я його ще ніколи не бачив». Очевидно, що Юрію Бачі не пощастило бачити поета у веселому та радісному настрої. Далі автор рецензії цього вірша наводить «також (слова рецензента) з метою показати, що й Бобаку не завжди вдається оригінальні поетичні думки викласти у досконалий форму». Шкода, що автор не доводить, у чому полягає, за його естетичними критеріями, недосконалість вірша, коли ця лірична сповідь написана у вільному ямбі з римами та ще й з таким прекрасним порівнянням: «Та я – мов снів зів'ялих жмуток, – / нових чекаю я ночей!»

Журналістка Леся Кешеля у газеті «Ужгород», №22 за 2004 р. наводить такі враження від зустрічі з поетом з нагоди презентації його книжки «Під сьомим небом» у замітці «Печаль Мілана Бобака»: «Мілан Бобак у житті – мовчазний поет. Зате в книжці – дуже багатослівний. І ті, хто прийшов на зустріч, не знаючи його творчості, побачили тиху сумну людину. А прочитавши ввечері його нові поезії, уже знали доброго, дуже проникливого поета, котрий уміє сказати не тільки ліричне, а й гостре слово».

Як же нам бути з печаллю поета, коли земля наша для радості мало обладнана?

Радуються і веселяться лише верхи, тобто еліта нашого та й світового суспільства. Але, як не парадоксально, і багаті часто плачуть. Я не повірю, що світосприймання Мілана Бобака пройняте безнадією, зневірою у краще майбутнє, бо печаль його кришталево світла, бо вся його творча енергія спрямована на те, щоб у цьому складному, суперечливому світі настала гармонія та запанувала краса, яка колись та й повинна спасти світ. Він флегматик? Флегматики бувають різної гами відтінків. Скажімо, поет Лермонтов в натурі своїй був флегматиком, а які поетичні шедеври залишив світові! Поет Мілан Бобак, яким він би не був, зберіг свою внутрішню свободу і розпоряджається нею і своїми чуттями, як йому спаде на думку, несучи до читача своє відверте щире слово, яке він владно загнуздав і осідлав, і впевненим вершником ним керує, мов чародій, щоб впливати на читача перш за все своєю магічністю, щоб у ньому хоч на мить проснулась душа поета. На мою думку, печаль Мілана Бобака – це результат життєвого досвіду від 1965 року, коли на сторінках газети «Нове життя» появилася «Літературний ярмарок» групи досить досвідчених поетів. Серед них діяв разом з Йосифом Шелепцем і Мілан Бобак, який заявив, що «ми – творці життя / й будівники нового». Вони були хоч і не дуже гучним, але все ж рупором часу, мов «Стурм унд Дранг» («Буря й натиск») у нашому літературному русі доти, поки нові суспільні й політичні обставини не втихомирили цю «бурю й натиск». Я внутрішнє переконаний, що Мілан Бобак, як справжній поет Божої милості, вже тоді був і зістав у опозиції до синдрому порочних влад. Він знаходився й знаходиться у напружених відносинах до своєї доби, тому що реальне життя зрідка коли відповідає його уяві. У той час він добре знав про долю поетів «розстріляного відродження» та долю інших поетів, що загинули в таборах, він відчував і відчуває зневажливе відношення нашого суспільства до поета, як до лермонтовського «Пророка»:

*Провозглашать я стал любви
И правды чистые ученья:
В меня все ближние мои
Бросали бешено камень.*

Мілан Бобак добре знав тоді та знає про долю Івана Хрестителя, що поплатився головою за правду, кинену прямо в обличчя розпусникам Іроду й Іродіяді. Мілан Бобак добре знав і знає про долю міфічного Орфея, якого за одною з версій вбив Діоніс за те, що той став служити Аполлону, знав про віковічне відношення натовпу до пророків-поетів, про яке сказано у Пушкіна:

*И толковала чернь тупая:
«Зачем так звучно он поет?
Напрасно ухо поражая,
К какой он цели нас ведет?
О чем бренчит? чему нас учит?»*

І ця «чернь тупая» колись давно на хрест послала не злочинця Варавву, але Христа.

Мілан Бобак був настільки розумним, що порозумів: «З царем марно сперечатися» (Пушкін) і краще прийняти на час Тютчеву категоричну раду:

*Мовчи, ховайся і таї
Чуття і помисли свої –
Нехай в душевній глибині*

*Встають і забуваються вони
Безмовно, як зорі уночі, –
Кохайся ними, і мовчи!*

(Silentium! Вільний переклад: І. Г.)

Від того часу поет Мілан Бобак, дозволу собі використати слова Валерія Шевчука, «плив за хвилями вічної ріки, намагаючись не поставати супроти течії і ... на тій річці утриматися».

Поет мовчав, але водночас, як нагадує у своїй рецензії Наталія Вигодованець: «Все, як на початку» («Дукля», 2004, № 6, с.65): «Поет пише про себе і, зрештою, для себе (додамо – у шухлядку), щоб потім у збірці поезій «Судний час» (1996), а згодом у «Під сьомим небом» (2004) піти своєю стежкою у світ художнього слова і стати щирим сам із собою і відвертим перед світом і людьми», і відобразити катаклізмами нашої доби. Щоб прийти до такого підсумку, треба знов повернутися до поетичних початків поета.

Свого часу Зіна Генік-Березовська, оцінюючи поетичну продукцію у «Літературному ярмарку» за 1965 рік, висказала думку, що «це ще не справжня поезія, лише її пошуки, намацування ґрунту, початок якогось шляху». Я більше схильний до погляду Дмитра Федаки, який у передньому слові до підбору поезії Мілана Бобака в антології «Під синіми Бескидами» навів, що у колективному збірнику «Пригорщі весни» (1966) поет «задекларував свою художню і моральну максиму, яку сповідує досі, – «міряти усе системою Мілана Бобака», людиною окремої святої історії, здібної бачити та оцінювати світ своїми моральними та естетичними критеріями, бо він сам по собі неповторний, генетично обґрунтований поетичний стиль.

Мені не раз доводилось констатувати, що поет Мілан Бобак має свою неповторну інтонацію, і тематично, і чуттєво, і у формальних пошуках віршування динамічний від «Живоцвіту» до «Судного часу» та «Під сьомим небом». Він любить філософськи узагальнювати, безпосередньо передати окремий настрій, картину природи, щиро і відверто, максимально стисло у міцній завантаженості поетичного слова, коли вже, здається, не можна додати до вірша зайвого слова, передати свій смуток і радість, своє сприйняття навколишнього світу.

Юрій Бача у наведеній вище рецензії написав, що вірші Мілана Бобака «художньо досконалі, багаті життєвим змістом, актуальні... і красиві». Це суцзя правда, бо ми оцінюємо написане, як кажуть – «що написано пером, того не витягнеш волом». Але Мілан Бобак як справжній художник і сьгодні готовий повертатись до написаного і шліфувати, і удосконалювати його. Юрій Бача з погляду красивості подає своє емоційне тлумачення віршів поета: «Переді мною – прекрасна книжечка гарних поезій. Така прекрасна, що аж хочеться позавидувати її авторові. Така прекрасна, що аж самому хочеться мати подібну». З цього погляду він підтверджує доброзичливе вступне слово до книжки «Під сьомим небом» Надії Панчук «З римами і без рим», де підкреслено стисло, що «для когось відкриття поетичної ниви Мілана Бобака почнеться з романтичного... когось зупинить зболене... ще комусь припадуть до душі рядки, позначені самоіронією... А шанувальникам філософічності в поезії, напевно, запам'ятається, що «Ми / на шляху / до природи / спізнаємось / все життя». До всього Юрій Бача порівнює поезію Мілана Бобака з поезією Степана Гостиняка, Йосифа Збігеля та Марусі Няхай, як він пише, «для виявлення особливостей поезії Мілана Бобака».

Михайло Роман у рецензії «Своєрідне вибране Мілана Бобака» («Дукля», 2005,

№ 1, с.90) говорить, що «автор не вживає зайвих слів-образів, намагається висловити свою думку чи почуття якнайстишше, найконденсованіше», що у нього «спостережене, прожите і відчуте, часто таке, що наше нормальне око не побачить і наше серце не відчує». В цьому й полягає вся таїна поезії, побудованій на асоціаціях, на метафорах, які здібні здивувати читача своєю незвичайністю. «Поет ловить хвилини, щоб їх міг переплавити в образи, які зберігатимуться в нашій пам'яті... Іноді ці хвилини приходять самі невідступні й настирливі, самі шукають і знаходять слова для свого прояву», – так пише відомий словацький поет і перекладач Ладіслав Шімон у післямові до збірки поезій Мілана Бобака у перекладі Юрая Андричка на словацьку мову. (*Básnikove sondy do hlbín rodnej zeme. Okamih dojatia. Z ukrajinského originálu Pod sjomym nebom. Mystecka linija. Užhorod, 2004*).

Найбільш об'ємисту характеристику поетичної творчості Мілана Бобака нам подав Василь Хома в аналізі «Філософський розмір буття людини в поезії Мілана Бобака» (кн.: «Розвиток русинської поезії в Словаччині від 20-х до 90-х років ХХ століття». Вид. ССП, Братислава, 2000 р., с. 278-288). Аналізуючи окремі вірші з боку їх змісту і форми, він приходить до висновку, що модерний тип поезії Мілана Бобака не тільки у формі вільного вірша, але й у самій його концепції, де «сюжет дії» розвивається не послідовно, але одну за одною нанизують інформації, думки й образи не за логічними принципами, але по асоціативній близькості і тому кожний вірш потенційно містить у собі різні варіанти інтерпретації. Це вірно, тому що енергія художнього слова багатовимірне. Вона випромінюється різними векторами у різних напрямках, доходючи суб'єктивно до серця й свідомості людини.

У позитивному руслі попередніх рецензентів аналізує поезію Мілана Бобака і згадувана вище Наталія Вигодованець, яка, крім іншого, підкреслює в поезії «образ світу, поза яким поет не мислить свого буття і взагалі Буття як такого – один із наскрізних у збірці». Це світ, на її думку, реальний, це світ добірного, талановитого, відшліфованого слова як у поетовому сюрреалізмі, так романтизмі чи реалізмі, світ казки і віщих снів. Для нього, пише вона далі, «сон – це спосіб прориву у глибини підсвідомого, це форма реалізації добре знаних йому... фрейдівських принципів «вільних асоціацій свідомості». Заодно вона доводить, що «Мілан Бобак – сучасний поет-екзистенціаліст, який знає, що має пливати на галері сучасності». Оригінальний погляд. Жаль тільки, що він не знайшов свого більш детального підтвердження на конкретних віршах поета.

Закінчуючи поетичне обличчя Мілана Бобака, хочеться навести слова вже вищезгаданого Дмитра Федаки: «Його поетичні мініатюри – це спалах дум-почувань зболеного серця, що живе тривогами часу, горить любов'ю до рідних овидів і материнського слова, палає зневагою до будь-якої олжі. Твори ці афористичні, закроені на асоціаціях, густій образності, використанні повторів-анафор та описових фігур-парафраз. Мають чисту ритмомелодіку, часто із глибоким римуванням і акцентованим інтонуванням поетичної фрази. Зрідка написані вільним віршем. Мініатюри Мілана Бобака, сповнені загальнолюдським змістом, морально-етичною проблематикою, громадською пристрасною, часто набувають філософського звучання. Його художній світ – справді «свій», гріє – облагороджує душу вдумливого читача». Я ще додам: поезія Мілана Бобака – це проривання чистої води з джерела крізь щілини скель чи каміння, що намагається змити всю нечисть з людської діяльності.

Ілля ГАЛАЙДА

Сломи про інститут, викладачів і однокурсників

(До 50-річчя закінчення педінституту)

Наприкінці цього навчального року минає п'ятдесят років від закінчення Київського державного педагогічного інституту ім. М. Горького групою студентів-стипендіатів Пряшівщини, направлених у серпні 1955 р. Міністерством освіти Чехословацької Республіки на навчання в Радянський Союз, у столицю України – Київ.

З того часу багато чого змінилось у житті України: в 1991 р. вона здобула незалежність, намагаючись сьогодні долучитись до європейських структур, а Київ із затишного і багатого на зелень столичного міста з півтора мільйонним населенням перетворився у великий промисловий і культурний центр України, який за офіційними даними від 1.02.2010 р. нараховує 2 785 289 мільйонів жителів. За півстоліття місто розрослося у ширину і довжину, було зведено багато житлових і адміністративних будинків, пам'ятників, з руїн піднято Михайлівський Золотоверхий та Свято-Успенський собори, до невпізнання реконструйовано Майдан Незалежності, площу, де в наш час відбуваються всі визначні політичні і культурні події. Від 1960 р. в місті побудовано три лінії метрополітену загальною довжиною 59,9 км, що налічують 46 станцій. Великих організаційних та інституціональних змін зазнав також Київський педагогічний інститут ім. М. Горького, який у 1991 р. був перетворений у Державний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова та якому в 1997 р. було надано статус Національного університету. У цьому навчальному році університет має 17 факультетів, одним з яких є також факультет української філології, наступник мовно-літературного факультету, на якому ми навчались на протязі 1955-1960 років по спеціальності українська мова і література та вихователь школи-інтернату протя-

На першотравневій маніфестації (зліва): Й. Сірка, М. Барновський, С. Мурґа, В. Коваль, Ю. Кундрат у товаристві українських студенток.

гом п'яти років (1955-1960). До речі, ми були другим випуском з цієї спеціальності та з п'ятирічним строком навчання.

Повертаючись п'ятдесят років тому, я пригадую серпень 1955 р., коли ми з групою випускників середніх шкіл нашого регіону після кількаденного зосередження в Празі їхали швидким поїздом «Прага – Москва» на навчання в Радянський Союз. Насамперед їхали в Москву, звідки нас, майбутніх вчителів української мови і літератури, у складі Оля Гелетка, Петро Гула, Віктор Коваль, Марія Кремпа, Юрій Кундрат, Стефан Мурґа, Вільям Ондо, Ян Приганц, Йосиф Сірка і Гелена Тишко направили вчитися на мовно-літературний факультет Київського державного педагогічного інституту імені М. Горького. Разом з нами на історичному факультеті цього інституту почав навчатися також Михайло Барновський, але на другому курсі його разом з факультетом перевели в Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, який він закінчив у тому самому році, як і ми. В історії цього інституту ми були першими й, мабуть, останніми чехословацькими студентами-стипендіатами, що навчалися в цьому вузі на підставі міждержавної угоди, укладеної між урядами Чехословаччини та Радянського Союзу.

На курсі нас було 59 студентів, переважно дівчат, а в групі – 27 (21 дівчина і 6 хлопців). Старостою нашої групи був однокурсник Анрі Прокопенко, який після закінчення інституту довгі роки працював на посаді директора однієї з київських шкіл, але, на превеликий жаль, не дожив до цього ювілею. Більшість наших українських однокурсників, як і ми, була селянського походження, жили та одягались дуже скромно, тому з перших днів ми знайшли спільну мову й нав'язали дружні стосунки, які тривали на протязі всього п'ятирічного навчання. Правда, як призналась Р. Первак, прочитавши мою автобіографію з подарованої їй брошурки «З хроніки мого життя», наші однокурсники думали, що ми діти заможних родин, бо добре одягались та отримували досить велику стипендію. З деякими з наших однокурсників (А. Прокопенком, К. Очеретною, К. Голик, Р. Первак та ін.) я мав можливість зустрітись кілька разів під час перебування в Києві, а Катя Голик два рази приїздила в Пряшів у гості до М. Кремпи. Було б інтересно зустрітись після п'ятдесяти років і довідатись, як склалася доля наших однокурсників, хто ще є серед нас, а хто відійшов у вічність, але, на жаль, нема кому організувати таку зустріч. Крім однокурсників, ми дружили також із студентами інших факультетів інституту та мали багато знайомих. З останніх мені хочеться згадати зокрема С. Рочиня, вчителя музики, чоловіка відомої дитячої поетеси Т. Коломієць. Маючи родичів у Великих Капушанах, він з великою приязню ставився до мене та В. Коваля і під час наших дружніх зустрічей розповідав про свої митарства, пов'язані з політичними репресіями та ув'язненням. Через кілька років, бажачучи зустрітись з ним, я відвідав його дружину Тамару в київському Будинку письменників, від якої довідався, що він раптово помер на лавочці в парку рідного міста в Західній Україні.

Вчилися ми в головному корпусі інституту, розташованому на Бульварі Шевченка поруч з Володимирським собором, де знаходилась інститутська бібліотека, читальний зал та їдальня. Нині в цьому корпусі знаходиться ректорат університету та факультети природознавчих та інших наук, а факультет української філології розміщений у новому корпусі на вул. Тургенєвській, 8/14. Через нестачу аудиторій спочатку навчання на мовно-літературному факультеті відбувалось в післяобідню пору і тривало, як правило, від вересня до кінця грудня – в зимовому семестрі та від лютого до кінця травня – в літньому семестрі. Складовою частиною навчання була педагогічна і виховна практика в київських і позакиївських школах-інтернатах і дитячих будинках. Один з таких будинків знаходився в містечку Боярці, де ми відбували виховну практику під час літніх канікул. У будинку жили переважно діти-сироти, які вдень під час літніх канікул займались присадибним господарством, а увечері ходи-

Наша студентська група під час заняття на пришкольній ділянці з викладачем Приходьком.

ли купатися в ставок, розташований в недалекому лісі. Було вже темно, дітей ми не бачили, а лише чули великий гамір у ставку, надіючись тільки на те, що всі вони повилізять з води й повернуться в дитячий будинок. Тому з нетерпінням чекали ранку, щоб дізнатися, чи хтось не втопився.

Як правило, на лекції в інститут і назад в гуртожиток добирались пішки. Ідучи вулицями міста, ми привертали увагу перехожих своїм одягом, зокрема вузькими штанами, які не відповідали тодішнім загальноприйнятним нормам. Тому не раз вслід за нами можна було почути докір - «стиляги». Інакше жителі Києва ставились до нас дружельюбно і толерантно, а декотрі з них, особливо літні чоловіки, зупиняли нас і запитували, звідки ми. Довідавшись, що ми з Чехословаччини, зразу запрошували на «сто грам», а ті, які брали участь у визволенні нашої країни під час Другої світової війни, почали розповідати про бойові дії на території нашої республіки, про свої враження від зустрічі з населенням Словаччини та різні пригоди.

Лекції і семінари нам читали і семінарські та практичні заняття з нами проводили досвідчені і авторитетні викладачі, автори численних монографічних праць, підручників з української мови і літератури та методики. З них хочеться згадати особливо М. К. Бойчука, Ф. Ф. Бугайко, В. Д. Войтушенко, П. К. Волинського, Ф. С. Гріма, А. Г. Деркача, Ю. С. Кобилецького, Б. М. Кулика, П. М. Кульчицьку, А. П. Медушевського, Д. Ф. Ніколенко, І. І. Пільгука, Ф. М. Поліщука та ін. Кожен з них був своєрідною індивідуальністю, мав глибокі знання і відзначався своєю манерою читання лекцій і ведення семінарів. Наприклад, Ф. С. Грім, який був високо ерудованим викладачем з артистичною манерою викладу матеріалу із зарубіжної літератури, відзначався великою вимогливістю і на іспитах «провалював» не одного студента із-за незнання найменших деталей твору, які він вимагав знати, щоб впевнитись, чи студент читав даний твір. На противагу Гріму, Ю. Кобилецький був толерантною людиною і поблажливо ставився до студентів. Читаючи лекції з радянської літератури, він часто

розповідав про різні пригоди того чи іншого письменника, з яким особисто знався і зустрічався під час полювання чи риболовлі.

Та найбільше запам'ятався А. Г. Деркач, який під час лекцій і семінарських занять із старослов'янської мови робив різні викрутаси біля дошки, замурзавшись крейдою з голови до ніг. Довідавшись, що ми з Пряшівщини, він любив повторювати пригоду, яка з ним трапилась в ужгородському ресторані, де він замовив собі вареники. Але їх довго не принесли і кожного разу на його домагання йому відповіла: «Вареники не суть», тобто, що вареників нема, а він це розумів, що вареники несуть.

Названі викладачі вже давно відійшли у вічність, але спомини про них ще довго житимуть у пам'яті їх студентів, аспірантів і всіх тих, кому доводилось спілкуватись з ними. З їх наступниками, П. Хропком, П. Орликом, А. Очеретним, М. Плющ та іншими, які під час нашого навчання були тільки аспірантами, мені доводилось не раз зустрічатися як в Києві, так і в Пряшеві, куди вони приїжджали читати лекції студентам кафедри української мови і літератури обох пряшівських факультетів. З них нині на факультеті української філології працює лише Марія Яківна Плющ, заслужений працівник народної освіти України, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, відомий вчений в галузі мовознавства. Кафедра української мови і літератури філософського факультету Пряшівського університету досі утримує зв'язки з факультетом української філології Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова в Києві. Від 1993/1994 навчального року студенти-україністи мають можливість щороку протягом одного-двох місяців стажувати на факультеті української філології цього університету. До 2003 р. цією можливістю скористувалось 107 студентів кафедри та українського відділення підготовки вчителів для 1-4 класів основної школи. В цьому велика заслуга належить особливо декану факультету української філології доц. А. В. Висоцькому, який досі утримує тісні контакти з пряшівською кафедрою української мови і літератури.

Щороку у вересні-жовтні наші українські однокурсники їздили на роботу в колгоспи і радгоспи, а ми залишались у Києві, бо як іноземці ми без дозволу не мали права виїжджати з Києва. Наперекір цьому, скориставшись цією нагодою, я восени 1957 року відвідав своїх краяннів у селі Кнерути Острозецького району Рівненської області, які 22 лютого 1947 р. оптували в Радянський Союз. У той час у селі проживало 26 родин, в тому числі і двоюрідний брат моєї матері Ян Федор з родиною. З Острожця до села шість кілометрів добирався пішки ґрунтовою дорогою, з обидвох сторін якої простягалися широчезні лани чорнозему, де широко-далеко не було видно ніякої височини чи кущика.

В родині вуйка Федора я прожив кілька днів, де щодня мене відвідували краяни і я не встигав відповідати на їх численні запитання. З їх розмови я довідався багато чого про їх нелегке життя, про їх тугу за рідним краєм і бажання повернутись додому. Ностальгія за рідним краєм відчувалася особливо у старших людей, яким як жителям гірського села Баєровець тяжко було звикати до безмежних рівнин і відсутності гірських потічків чи джерел питної води. З цієї зустрічі досі в мене зберігаються фотографії баєрівських краяннів, з якими я зустрічався та з яких майже всі повернулись на батьківщину і поселилися у різних містах Словаччини, але найбільше у Пряшеві. Наступного року в такий самий час я здійснив поїздку до двоюрідного брата Йозефа Федора в місто Рівне, звідки ми разом відвідали його батьків, які проживали в селі Вовковії Демидівського району Рівненської області.

Село справило на мене дуже приємне враження благоустроєністю житлових та господарських будинків та шестикілометровою брукованою дорогою. У 1870 р. в

Студенти Пришівщини з однокурсниками Київського державного педагогічного інституту ім. М. Горького. Сидять (зліва): Я. Приганц (третій), Ю. Кундрат (шостий), М. Кремпа (сьома) та О. Гелетка (дев'ята). Другий ряд: В. Коваль (п'ятий) та О. Тишко (дев'ята). Третій ряд: Й. Сірка (третій) та С. Мурга (п'ятий). 1957 р.

село прибули чехи, які в 1896 р. разом з місцевим населенням збудували пивзавод, а згодом поставили також млин. У 1907 р. Вовковії стали першим електрифікованим селом на Волині. В 1947 р. частина чехів повернулася на батьківщину, а на їх місце прибуло 146 переселенців із Східної Словаччини. В сучасності населення села становить 1385 осіб. Мої індивідуальні мандри були б неповними, коли б я не згадав своє перебування в санаторію «Х лет Октября» в Сочі в серпні 1958 р., екскурсію на озеро Ріца, розташованому на висоті 950 м над рівнем моря на Західному Кавказі, в Абхазії, та подорож на великому пасажирському кораблі «Адмірал Нахімов», який потонув 31 серпня 1989 р. у Новоросійську.

Під час навчання проживали ми в гуртожитку на Бехтерівському провулку, який ззовні виглядав не найкраще, але всередині був затишний, мав спільну кухню, туалети і т. зв. Ленкімнату, де майже щосуботи відбувались танці, тобто своєрідні дискотеки. В гуртожитку не було душових, тому щосуботи ми їздили у міську баню, куди ходили митися і паритися жителі міста різних вікових категорій. Отут ми вперше в житті зустрілися із справжньою слов'янською банею, про яку згадує ще апостол Андрій Первозваний у «Повісті временних літ». Ось, що він розповів про слов'янські бані після того, як відвідав місце майбутнього Києва і Новгород і повернувся в Рим: «дивно видіх в землі словенстві идуцю ми сімо (в Рим); видех бани древены и пережгутъ я рамяно (сильно), и совлокуться, и будутъ назѣ, и обліються квасом усняномъ (кислотою для оброблення шкіри), и возмутъ на ся прутье младоє, и бьютъ ся сами, и того ся добють, едва слізуть лі живи, и обліються водою студеною, и тако оживуть; и то творять по вся дни, не мучими никимже, но сами ся мучать, и то творять мовеньє собі, а не мученьє. Слышашцеі же се дивляхуся». (Хрестоматія давньої української літератури, Київ, 1967, с. 14).

Умеблювання кімнат було скромне, але зручне, в кімнаті ми жили разом з українськими студентами, що змушувало нас спілкуватись українською мовою і збагачувати свій словниковий запас. Адже на першому курсі ми ще не володіли українською розмовною мовою настільки, щоб вільно комунікувати в україномовному середовищі, хоча і в той час домінуючою мовою в Києві була російська. Крім нас, чехословацьких студентів, у гуртожитку жили переважно аспіранти інституту або заочники. В гуртожитку ми проводили не тільки будні, але й неділі і вихідні дні та зимові канікули, бо їхати додому нам дозволялось лише раз у рік – під час літніх канікул. У вільний від навчання час ми знайомились з історичними і культурними пам'ятками міста, відвідували театри, музеї, виставки. Незабутні враження на нас справили особливо Києво-Печерська лавра, Софіївський собор, Володимирський собор, Пам'ятник Володимиру Великому на дніпровських схилах, Київський театр опери і балету, Музей Т. Г. Шевченка в Каневі та ряд інших.

П'ятдесят років тому, після п'ятирічного навчання, ми попрощалися з інститутом і золотoverхим Києвом, щоб повернутись додому й застосувати набуті знання на практиці як учителі української мови і літератури та вихователі шкіл-інтернатів. Але не всім з нашої групи вдалось закінчити інститут, бо на другому курсі двоє з нас – В. Ондо і П. Гула – за свій неврівноважений характер і зловживання алкоголем змушені були на другому курсі покинути навчання. Справа в тому, що від нас як чехословацьких студентів вимагали поводитися дисципліновано, щоб достойно репрезентувати нашу країну за кордоном. За нашою поведінкою та успішністю у навчанні стежили представники нашої студентської організації в Києві, т. зв. Земляцтва, верховним органом якого був комітет. І якщо з того часу минуло майже п'ятдесят років, велика шкода особливо П. Гули, який був надзвичайно здібним і талановитим поетом з феноменальною пам'яттю та який вчився тільки на відмінно, бездоганно володіючи українською і російською мовами, а згодом самотужки вивчивши також англійську мову.

Наперекір невеликому зросту, своїй закомплексованості і своєрідній поведінці він користувався великою популярністю серед студентів курсу, зокрема серед дівчат. За весь період свого навчання в інституті він вів щоденник, в якому докладно записував події і факти із студентського життя, розповідав про своє ставлення до людей, з якими йому доводилось зустрічатись і мати справу, виявляв свої особисті переживання і почуття. На жаль, сьогодні цього щоденника у п'яти зошитах великого формату немає і ніхто з його родичів і знайомих не знає, де він подівся.

Після повернення додому в 1957-1959 роках Петро відбув військову службу, а в 1961 р. закінчив філософський факультет Університету П. Й. Шафарика в Пряшеві. Від 1961 до 1964 р. працював редактором Словацького педагогічного видавництва, Відділу української літератури в Пряшеві, звідки був змушений відійти через порушення трудової дисципліни. Від 1965 р. він вчителював у Меджилабірцях та в рідному селі Вираві. Життя його обірвалось передчасно – помер на сорок третьому році життя 18 січня 1990 р., залишивши після себе обсягом небагатий, але оригінальний поетичний доробок. Більша частина поезій цього доробку, написаних російською мовою, була надрукована в єдиній самостійній збірці поета «Пою любовь, луну и розы» (Пряшів, 1962). У збірку увійшла інтимна лірика, написана в різний період, починаючи 1955 і кінчаючи 1961 роком. П'ятий розділ цієї збірки під назвою «Светочка, Светлана!...» повністю відведений поезіям, присвячених його студентській любові, однокурсниці Світлані Цибулі, розлуку з якою все життя він переживав дуже тяжко. До речі, П. Гула як поет був дуже здібною людиною, здатною на ходу скомпонувати вірш з нагоди тої чи іншої події. Свідченням цього є, наприклад, вірш, написаний з нагоди дня народження С. Мурґи і записаний у його альбом зразу в той же день:

Стёпе!

Тебе сегодня 23-й год...
Пушай успех Тебя не покидаёт,
Пусть счастье жизнь Твою сопровождает.
Пусть не касается Тебя тоска невзгод!!!
Тебе накрепко руки пожимая,
От всей души и сердца мы желаем
Забуть навеки евреек прошлых дней
И полюбит на днях ещё сильней
Советскую, свою ли – нам не важно,
Лишь чтоб она была фигуры важной!
Желаем лишь на 5 учиться
И через год один жениться! –
Женщину удовлетворять
И не жалеть на то кровать,
Чтобы детишек приносил «боцан»,
Как это требует наш пятилетний план;
Чтоб штангу в 116 килограмм
Ты поднимал без напряженья сам,
Чтоб одновременно Ты был молодожёном,
Отличником и политемпионом!!!
Вот за что мы ныне, Стёпа, пьем!
Вот почему Тебе мы руки жмём!
Твой: Петро Гула
Киев, 2 июня 1957

Півстоліття минуло з того часу, як ми, крім Г. Тишко, після п'яти років навчання в педінституті повернулися додому і влаштувалися на роботу в Пряшеві: О. Гелетка (нині – Крістлова), Я. Приганц, Й. Сірка та я – у Словацькому педагогічному видавництві, Відділі української літератури в Пряшеві, яке під керівництвом І. Мацинського започаткувало свою діяльність 1 квітня 1960 р., М. Кремпа (по чоловікові – Шімова), В. Коваль і С. Мурга – в Українській студії Чехословацького радіо.

В 1962 р. О. Гелетка відійшла з видавництва і деякий час працювала консультантом в Українській студії Чехословацького радіо в Пряшеві. У 1963 р. вийшла заміж за чеха Крістла і переїхала жити в Чехію в місто Пльзень, де аж до виходу на пенсію викладала російську мову в 5-9 класах основної школи.

Слідом за нею з видавництва відійшов також Й. Сірка, який шість років працював редактором журналу «Дружно вперед», рік керував підсобним виробництвом в селі Порубка Бардіївського округу, а потім був інструктором культури у Крайовому національному комітеті в Кошицях. В серпні 1968 р. під час закордонної туристичної подорожі в Італію емігрував і оселився в Західній Німеччині. Після однорічної роботи на Радіо Свобода і десятимісячного курсу з німецької мови в 1970 р. поступив у Франкфуртський Гете-Університет, де вивчав славистику і східноєвропейську історію та отримав докторантську стипендію. Докторську дисертацію захистив 1976 р., а габілітаційну – 1992 р. Від 1975 р. аж до виходу на пенсію Йосиф працював у Зігенському університеті, де викладав російську, українську, чеську, словацьку, польську та сербохорватську мови. Крім Зігенського університету, викладав також в УВУ в Мюнхені. Він – автор 10 книжок, співавтор енциклопедичних словників, постійний дописувач українських діаспорних газет і журналів та понад три роки постійний дописувач інтернетної газети «Майдан». В 2003 р. вийшов на пенсію і натривало поселився в м. Торонто.

Всього один рік у видавництві працював Я. Приганц, який від 1962 до 1969 р. був культурно-освітнім працівником Освітнього інституту в Братиславі, а від 1972 р. консулом Чехословаччини в Києві. Закінчивши дипломатичну місію в Києві, повернувся в Братиславу, працював у Міністерстві праці і соціальних справ та Міністерстві культури. Помер 21 грудня 1991 р. на 65 р. життя.

Ю. Кундрат у квітні 1971 р. перейшов на викладацьку роботу на кафедру української мови і літератури філософського факультету ім. П. Й. Шафарика в Пряшеві, де працював аж до виходу на пенсію в 2000 р. В 1971 р. здобув академічне звання д-р філософії, в 1981 р. вчений ступінь кандидата мистецтвознавства, а в 1985 р. йому було присуджено звання доцента. Бібліографія його друкованих праць нараховує 20 книжкових видань, понад 150 наукових і науково-популярних статей, 17 рецензій, 14 книжкових перекладів.

М. Кремпа (по чоловікові – Шімова) все своє трудове життя пропрацювала на посаді редактора, а згодом режисера в Українській студії Чехословацького радіо в Пряшеві. Померла 10 липня 1995 р. на 60 р. життя.

В. Коваль від вересня 1960 р. працював на посаді редактора, а пізніше заступника директора Української студії Чехословацького радіо в Пряшеві. У 70-х роках був репресований з політичних причин і 1974 р. змушений відійти з радіо. Певний час працював на підрядних роботах, поки в 1975 р. не влаштувався на роботу в державне підприємство «Агрозет», де працював до 1990 р. як референт по закупівлі радянських запчастин для Чехословаччини. Після реабілітації в 1990 р. обирався заступником, а наступного року – головою ЦК КСУТ, на посаді якої він працював до відходу на пенсію в 1995 р.

С. Мурґа від серпня до грудня 1962 р. був редактором Української студії Чехословацького радіо в Пряшеві, від січня 1963 до 1971 р. – директором Гуртожитку Середньої економічної школи, від 1992 до 1993 р. працював у філіалі Дослідного інституту педагогіки в Пряшеві. В 1993 р. перейшов на викладацьку роботу на кафедру російської мови і літератури Педагогічного факультету Кошицького університету ім. П. Й. Шафарика в Пряшеві, де працював до виходу на пенсію в 1999 р. У 1981 р. здобув науковий ступінь кандидата філологічних наук, у 1982 р. – академічне звання доктора філософії, а в 1969 – вчене звання доцента.

Г. Тишко (до розлучення – Стрельник) після закінчення інституту залишилась жити в Києві, де викладала українську мову і літературу в середніх школах та словацьку і чеську мови в Технікумі готельного господарства. В 1989 р. повернулася в Словаччину, поселившись в місті Пряшеві, де проживає до сьогодні. Від 1990 р. працювала вихователькою в гуртожитку Готельної академії та заочно навчалася на Православному богословському факультеті, який закінчила з відзнакою із спеціальності православна теологія.

З п'ятирічного студентського життя в столиці України Києві я згадав тільки деякі епізоди, які мені найбільше запам'яталися. Адже охопити всі події й факти півстолітньої давності в одній статті неможливо і не під силу одній людині. Крім того, я не хочу нав'язувати однокурсникам своє бачення того, що ми прожили на протязі п'яти років спільного навчання. Однак думаю, що не помилюся, коли за всіх скажу: ми щасливі, що мали можливість бути чехословацькими стипендіатами Київського державного педагогічного інституту ім. М. Горького, зустрічатися з нашими тодішніми викладачами і однокурсниками, пізнати Київ і його пам'ятки, познайомитися з життям і побутом українського народу.

Сьогодні ми вболіваємо за Україну, за її прагнення до відновлення історичної правди, до демократії і загальнолюдських цінностей, до тісної співпраці між Україною і Словаччиною.

Юрій КУНДРАТ,

випускник Київського державного педагогічного інституту ім. М. Горького.

РЕЦЕНЗІЇ

Два українські епохальні романи

Артем Сокіл, «Аглая» (Спроба продовження роману Миколи Хвильового «Вальдшнепи»), с. 11-122; Микола Хвильовий, «Вальдшнепи», с. 129-217; Київ – «Смолоскіп», 2010.

Упрестижному американсько-українському видавництві «СМОЛОСКИП» у Києві 2010 р. як *deus ex machina* появились два об'єднані спільною ідеєю романи – «Аглая» Артема Сокола й «Вальдшнепи» Миколи Хвильового. До кожного з них була коротка передмова. Для «Аглаї» її написав критик і шеф-редактор «СМОЛОСКИПу» Ростислав Семків (с.7-10), для «Вальдшнепів» – критик Ростислав Мельників (125-127).

З огляду на те, що згаданий вельми сильний полемічний роман М. Хвильового спрямований проти перекручення національної політики в сталінській Москві й насажений високим патріотичним пафосом і наприкінці 20-х років ХХ ст. був конфіскований і знищений більшовицькою цензурою, варто почати дискурс про нього. Але спершу кілька слів про його автора, який був лідером розстріляного відродження в Україні 20-х років і, будучи зацькований більшовицьким режимом, передчасно закінчив життя самогубством.¹

Микола Хвильовий (вл. прізви. Фітілов; 1893-1933) – визначний український поет, прозаїк, критик і теоретик українського післяреволюційного відродження, своїм радикалізмом проти централістичної сталінської Москви відразу став на Україні знаковою постаттю. Своїм закликом «Геть від Москви! Дайош Європу!», спрямованого спершу проти пролеткультів, котрі всю культуру до Жовтневої революції вважали за буржуазну, сколихнув усю Україну й активізував літературну дискусію 20-х років, спрямовану на орієнтацію обдуреної й поневоленої України.

Цікаве й незвичайне було також походження М. Хвильового. В його жилах пульсувала українсько-російська-французька кров (дід його по бабусі був французом, який після наполеонівської кампанії залишився в Україні). Батьки письменника були в Богодухові на Харківщині вчителями. За участь у підпільному протицарському русі М. Хвильового виключили з гімназії. Продовжити освіту не дозволила Перша світова війна. На фронтах громадянської війни, котра в Україні була особливо жорстока, сформувався революційний світогляд М. Хвильового. 1919 року він з

¹ Хоч офіційно це було так, новіші дослідження переконливо свідчать, що М. Хвильовий був застрелений (Літературна Україна, 21/2009; Згадується про це також в романі «Аглая» на сс. 19, 43 і 54. Дмитрій Карамазов – прообраз самого М. Хвильового).

переконав вступити до компартії. З переїздом до Харкова, де він спершу працював на заводі слюсарем, розпочинає літературну діяльність. Дебютував віршами й невеличкими новелками у ж. «Шляхи мистецтва». Твором, що ним «ударив у бубен» і 1924 р. відразу здобув зацікавлення й популярність, була новела «Я» (Романтика), що в ній комуніст-чекіст² власноручно застрелив рідну матір, виконуючи так наказ революції, котра вважала комунізм найвищим етапом гуманізму. Читач, однак, зрозумів цей твір інакше, матір у новелі уособлювала Україну. Талановитий письменник зобразив у цьому творі глибокі протиріччя романтичної мрії про комунізм і справжню дореволюційну дійсність – вельми драстичну й далеко не ту, що обіцяв комунізм. Не менш політично гострою була й «Повість про санаторійну зону» (1924), в якій вчорашні натхненні бійці за революцію під впливом суворої дійсності гірко в ній розчаровуються.

Вершиною подібних викривальних і політично ангажованих творів став роман Миколи Хвильового «Вальдшнепи» (1926), друга частина якого була сконфіскована й знищена роком пізніше більшовицькою цензурою. Більш-менш відновили її «хвильовісти» – сучасники й прихильники М. Хвильового – Ю. Лавріненко, Ю. Костюк, А. Любченко та інші, які подались на Захід, де в США видали 5 обсяглих томів праць М. Хвильового (1978-1985). Згідно з Ю. Лавріненком, якому пощастило прочитати обидві частини «Вальдшнепів», їхній герой Дмитро Карамазов закінчив життя самогубством. Так трагічно закінчилась доля й геніального Миколи Хвильового.

«Вальдшнепи» являють собою сильно ангажований політичний роман, М. Хвильовий відважно висунув питання про суверенне національне життя й відродження України, відрив її від Москви, в якій революція зайшла в тупий кут, переродилась на реставрацію «єдиної неделимої» російської імперії, замаскованій більшовизмом. Герої роману «Вальдшнепи» підіймають і змушують до дискурсу ті самі болючі питання, що їх висловлював М. Хвильовий у своїх знаменитих памфлетах: на кого в дальшому розвитку орієнтуватись Україні – на реакційну Москву, чи на «вічно мінливу Європу Гете, Дарвіна, Байрона, Ньютона та інших велетнів західної культури й цивілізації.³ Захищаючи право України на самостійність, М. Хвильовий поставив питання руба: «Росія самостійна держава? Самостійна! Ну, так і ми самостійні!»

Ці відважні питання стали змістом всеукраїнської літературної дискусії 1925-28 років, розпочатої памфлетами М. Хвильового – «Камо грядеш?», «Думки проти течії», «Україна чи Малоросія?» Цей останній цикл був заборонений і став відомий читачам аж 1990 р. М. Хвильовий почав як неоромантик, але досить скоро виявив себе і як імпресіоніст, експресіоніст і

² Чекіст – походить від російських каральних органів ЧК (Чрезвычайная комиссия).

³ Докл. про це: Мікулаш Неврлий, Українська радянська поезія 20-х років. Київ – Вища школа, 1991, с.270.

навіть як сюрреаліст. Був блискучим експериментатором і новатором модерної української літератури.

«Вальдшнепи» М. Хвильового ідейно, тематично й стилістично майстерно й досить талановито продовжив Артем Сокіл невеличким, але суголосним твором Хвильового, романом «Аглая»⁴ (2010). З нього дізнаємося дальшу долю Аглаї, що була героїнею «Вальдшнепів», її приятеля Дмитра Карамазова, професора Вовчика, тьоті Клави та їхніх дітей – Аглаї, Миті, Валіка, які є героями нового роману-продовження, автором котрого є А. Сокіл (чи не є це псевдонім?). Дія його відбувається у тому ж Харкові, що тоді був столицею Радянської України.

В підtitулi роману А. Сокола «Аглая» читаємо: «Спроба продовження роману Миколи Хвильового «Вальдшнепи» з 60-х років ХХ ст. цим самим зустрічаємось з новим жанром української літератури: романом-продовженням, романом-полемікою, чи навіть якимсь романом-палімпсестом, сторінки якого ледве доносять текст роману М. Хвильового. В своїй передмові до «Аглаї» Ростислав Семків риторично і трохи наївно запитує: «Що дозволяє собі Артем Сокіл? Як наважується він перебирати слово у класика? Адже Микола Хвильовий ще за життя став таким; його авторитет був і залишився настільки потужним, що навіть цілеспрямовані намагання чиновників та спецслужб не змогли назавжди викреслити тексти Хвильового з українського літературного канону. Якщо перед нами така величина, то як можемо ми?..»

Але «СМОЛОСКИП» зробив відважний крок: майже через століття самогубства автора «Вальдшнепів» Артем Сокіл викликає Миколу Хвильового на дискурс. Герої «Вальдшнепів» у романі А. Сокола перевтілились до його молодшого покоління, так трохи застрашеного суворим режимом. Воно вже діє в 60-х роках і дальше живе у Харкові. Це молодше покоління – а до нього належать і діти героїв роману Хвильового, – мусило перебороти пробу часу й активізувати відродження дальшого періоду. Але те, що їх очікування не здійснилися – завинив час і жорстокий режим у ньому.

Але боротьба за права й свободу України не зупинилась. Так як Микола Хвильовий у 20-х роках боровся за неї як митець-художник, так дисидент-шістдесятник Іван Дзюба захищав її права й честь пером блискучого публіциста. Його викривальна праця «**Інтернаціоналізм чи русифікація?**» (1968), що оперативно була перекладена на західні (і навіть на китайську) мови й облетіла, мов Пікасова голубка, цілий світ, відкрила очі цивілізованому демократичному світу на біду України й інших поневолених імперською Москвою країн.

Ідейні й художні якості обидвох невеличких, але сильних своїм потенціалом романів, близьких своєю проблематикою також іншим недавно поневолених Москвою народам, дозволяють запропонувати їх переклад на інші мови.

Микола НЕВРЛИЙ

⁴ Аглая Феліцітас, тобто Аглая Блискуча - у грецькій міфології одна з трьох Харит - богиня краси і принади (у римлян - Грації). Цей мотив Іван Франко використав у чудовому вірші «Аристотель мудрець Олександра навчав» (1898).

НЕ ЛИШЕ СВДОК...

Michal Škurla: Svedok Podduklianskeho kraja. Ivan Humenník – diplomat, publicista, kultúrny činiteľ (03.01.1926 – 17.10.2007). – Prešov, 2010. – 224 strán.

Пам'ять про визначного українського дипломата, публіциста та діяча культури Івана Гуменика його сім'я вшанувала виданням книжки про його життя та діяльність. На підставі сімейного архіву, головним чином, рукописних спогадів самого протагоніста, її написав Михайло Шкурла.

І. Гуменик в останні роки чимало уваги приділяв упорядковуванню свого архіву та писанню спогадів, які сам озаглавив «Свідок Карпатсько-Дуклянського краю». Останній варіант його спогадів починається так: «Перші слова своїх спогадів у цій книжці пишу дня 2 грудня 2006 року, у день 15-их народенин своєї внучки Михайлини Мушинки із Руської Нової Весі при Пряшеві, якій цю книжку хочу подарувати як вийде. Книжку починаю писати після моєї другої мозкової пригоди та свого 80-річчя» (с. 108). На жаль, важка недуга не дозволила йому завершити свій труд і дочекатися видання книжки. Те, що не встиг зробити І. Гуменик, завершив його родич (по лінії дружини) Михайло Шкурла.

Словацькомовна книжка (як і україномовні спогади І. Гуменика) відкривається розділом «Короткий огляд історії Вишнього Орлика» (рідного села І. Гуменика), з якого довідуємось, що перша згадка про село датується 1414 роком. В часі Першої світової війни в околиці села загинуло понад 250 російських солдатів, у міжвоєнний період село жило активним культурно-політичним життям, яке очолював відомий «народний» поет Іван Новак. В 1991 році у Вишньому Орлику жило 369 людей, з яких 222 декларувало словацьку, 76 – русинську, 49 – українську, 14 – ромську, а 8 – російську національність; 166 – православне, а 154 – греко-католицьке віровизнання.

З біографічного огляду довідуємось, що Іван Гуменик виростав у 12-членній малоземельній селянській сім'ї. Батько був скрипалем, відомим в широкій околиці. Любов до музики успадкували і його сини. Іван початкову школу відвідував у селі Тур'я Поляна на Закарпатській Україні, де його двоюрідний брат Іван Микула працював учителем. В 1936 році віддано хлопця в Ужгородську гімназію. Після Віденського арбітражу 1938 року він продовжував учитися в Перечинській гімназії (директором якої був Іван Панькевич), після окупації Карпатської України угорцями та її прилучення до гортіївської Угорщини 1939 року він знов повертається в Ужгородську гімназію. Та після смерті свого мецената І. Микули Іван змушений був припинити навчання. Середню освіту він закінчив вже після визволення 1945 року в Державній російській гімназії в Пряшеві. Матурант став головою Обводного національного комітету в Крайній Полянні, пізніше – Ладомировій. Його головним завданням було відновлення Піддуклянського регіону, який в часі війни зазнав найбільшу розруху в цілій Чехословаччині. Іван Гуменик став депутатом Округного на-

ціонального комітету в Свиднику, делегатом Першого загальнодержавного з'їзду національних комітетів у м. Кром'єржіж в Чехії 1948 року, Другого світового фестивалю демократичної молоді в Будапешті 1949 року та Об'єднуючого з'їзду Чехословацького союзу молоді в Празі в тому ж 1949 році, де його було обрано в члени пленуму Центрального комітету новоствореного Чехословацького союзу молоді. В Ладомировій він знайшов і свою життєву подругу Анну Шкурлу, яка з мамою щойно повернулася з Америки.

Після дворічної військової служби І. Гуменик поступив на навчання у Вищу школу політичних та економічних наук, а після її реорганізації продовжував вчитися на Юридичному факультеті Карлового університету в Празі, який закінчив титулом доктора прав (JUDr).

В 1959 році І. Гуменика було обрано Першим секретарем Центрального комітету Культурного союзу українських трудящих – єдиної організації українського національного характеру. *«Наперекір звуженому простору, – пише автор, – КСУТ під його (І. Гуменика – М. М.) керівництвом виконав заслужену роботу між русинсько-українською громадою»* (с. 52). Це твердження він документує цілим рядом конкретних фактів: гуртки самодіяльності, фестивалі, академії, наукові конференції до визначних ювілеїв та зберігання народних традицій тощо. Йому належить й ініціатива заснування співацько-танцювального колективу «Карпатянин», в якому він разом з двома братами становив музичну групу і який успішно діє вже півстоліття. З книжки довідуємось, що І. Гуменик вже на початку своєї діяльності в КСУТі, з титулу своєї функції письмово звернувся до вищих органів з пропозицією узаконити етнонім «русин» («руський», «русинський») при переписі населення. Однак ця пропозиція не була прийнята. Не прийнятою залишилась і пропозиція І. Гуменика на побудову в Пряшеві Будинку української культури ім. Івана Франка. Не прийняті були й інші пропозиції. Зате йому вдалося кадрово та матеріально зміцнити Український національний театр, Піддуклянський український народний ансамбль, Музей української культури (перенесений з його ініціативи із Красного Броду в Свидник) та розбудувати широку сітку місцевих організацій КСУТу.

Після п'ятьох років праці на чільній посаді КСУТ Івана Гуменика було уповноважено посадою віце-консула та консула (1968-1970) Чехословацької республіки в канадському Монреалі. І на цій посаді він виконав для Чехословаччини чимало позитивної роботи, зокрема при влаштуванні чехословацької експозиції світової виставки «ЕХРО 67» та при нав'язуванні контактів із країнами. На період його дипломатичної місії припадає і найтемніша сторінка післявоєнної історії Чехословаччини – окупація країни військами Варшавського Договору. І. Гуменик її рішуче засудив, за що пізніше мав неприємності, які, на щастя, закінчились без негативних наслідків. Після повернення з Канади він працював у Міністерстві закордонних справ відповідальним за чехословацько-американські зв'язки, пізніше – в Східнославацькому національному комітеті в Кошицях.

Останніх десять років трудового стажу (1977-1987) І. Гуменик присвятив

роботі в українській студії Чехословацького радіомовлення в Пряшеві на посаді заступника директора. Цей період, на думку автора, був найуспішнішим в історії радіо. Його заслугою в Пряшеві було побудовано новий будинок радіостанції, обладнаний наймодернішою тодішньою технікою, поширено колектив працівників і час передач.

Та й після виходу на пенсію І. Гуменик не перестав активно працювати на ділянці культури. Коли в 1991 році Центральна дирекція Словацького радіомовлення в Братиславі вирішила на половину скоротити час передач для русинів-українців, він, разом з колишнім директором пряшівської радіостанції Василем Варголою, ініціював заснування Комітету на захорону русинсько-української радіостудії, який в короткому часі зібрав понад двадцять тисяч підписів під резолюцією протесту проти такого рішення, чим братиславська дирекція змушена була відкликати своє рішення. І. Гуменик разом з другом В. Варголою був співорганізатором політичного суб'єкту – Піддуклянської демократичної громади та Регіональної демократичної громади «Схід».

Кожну ділянку багатогранної діяльності автор ілюструє серією документів та фотографій. В другій частині (с. 113-178) він подав спогади про І. Гуменика: його дружини Анни, дочки Лідії, внучат – Юрка, Михалки та Даші, сестри Олени Гнат, свата Миколи Мушинки, односельця Дмитра Кришка, друзів і співробітників – Юрія Муличака, Зденька Гавлічка, Божени Ганат та близького родича й сусіда Івана Микули. З кожного спогаду віє щирість і глибока повага до протагоніста книги.

В додатку (с. 179-215) подано репродукції 29 документів про діяльність І. Гуменика. Між ними знаходиться і прощальний лист І. Гуменика від 17 квітня 2007 року (точно півроку до смерті), в якому, крім звернення до близьких в справі організації похорону, є й такі рядки: *«Не знаю, коли прийде остання година мого життя, але вона вже незадовго прийде, тому я вирішив залишити вам пару рядків, як свою останню просьбу до Вас [...] Під час мого похорону знайдіть простір для української та російської пісні, для скрипки, яка мене всім життям супроводила. На мій гріб насипте жменю рідної землі. Посадьте до неї скромну квітку, яка би припоминала мою незмірну любов до мого рідного краю, якому я віддав свої скромні сили. Мій скромний архів заховайте, щоб він пригадав моїм внукам та історикам складний період, в якому мені довелося працювати»* (с. 214). З листа видно, що І. Гуменик до останніх днів думав про рідний край, якому вірно служив ціле життя.

Книга М. Шкурли читається - як захоплюючий роман. В ній немає «глухих місць» і зайвих фраз. Це – документ не лише про Івана Гуменика, але й про цілу його генерацію, генерацію, що пройшла суворі випробування і була не лише свідком, але й творцем грандіозних змін в житті Східної Словащини, символічно названої Піддуклянським краєм.

Її виданням сім'я Гумеників поставила достойний пам'ятник патріархові роду, але й зробила вагомий внесок в мемуарну літературу русинів-українців Словащини.

-ММ-

МИСТЕЦТВО

Микола МУШИНКА

ВІН ВИЙШОВ ІЗ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ЖИВОПИСНОЇ ШКОЛИ

(До 85-ліття з дня народження художника Войтеха Кальни)¹

В 50-х роках та на початку 60-х років минулого століття ім'я Войтеха Кальни серед художників Східної Словаччини було дуже популярним. Його картини виставлялися на багатьох колективних і трьох персональних виставках. Він був директором Східнославацької галереї в Кошицях, головою східнославацької філії Спілки художників Словаччини, членом президії Спілки художників Чехословаччини та займав цілий ряд інших поважних посад і функцій. Після трагічної смерті 1963 року його ім'я поступово упало в забуття. Сьогодні його знайдемо хіба в деяких енциклопедіях та художніх довідниках. А все ж таки В. Кальна заслуговує та не, щоб його згадати хоча б з нагоди 85-ліття з дня народження. Для наших читачів він близький ще й тим, що народився на Закарпатській Україні, де здобув початкову, середню, частково і вищу художню освіту, а майже ціле коротке життя прожив у Східній Словаччині.

Портрет В. Кальни, 1955 р.

* * *

Войтех (Адальберт) Кальна народився 14 жовтня 1925 р. в селі Малі Геївці Ужгородського району, заселеному в основному угорцями. Його батько – теж Войтех (словак, народжений 23.10.1904 р. в Луція-Бані поблизу Молдави-над-Бодвою) приїхав сюди на початку 20-х років 20 століття як спеціаліст водної справи. В Малих Геївцях він став директором водопровідної станції, що постачала Ужгород та навколишні місцевості питною водою. Одружившись з місцевою дівчиною Анною Орос (народженою 20.6. 1906 р. в Малих Геївцях), він залишився на цій посаді як «незамінний» спеціаліст і після Віденського арбітражу 1938 р., і після окупації Закарпатської України угорськими військами 1939 року, і після визволення Закарпаття в 1944 р.

Ще будучи учнем початкової школи в Ужгороді, В. Кальна відвідував ательє А. Ерделі та Й. Бокшая і брав у них приватні уроки малювання. Дочка В. Кальни Тамара пригадує

¹ Доповідь, зачитана на міжнародній науковій конференції «Ерделівські читання» в рекреаційному осередку «Золота Гора» біля Ужгорода 11 травня 2010 року.

Зимова дорога.

часто повторюваний спогад батька про те, що А. Ерделі, побачивши в хлопчиків потяг до малювання, подарував йому набір кольорових олівців, які він завжди носив з собою «Трапилось таке нещастя, – каже пані Тамара, – що вони упали йому у відхоже місце. Хлопчик був з цього дуже нещасний, тому батько купив йому новий набір, та він вже не мав для нього такої вартості, як той, подарований майстром-художником»².

Ставши студентом Ужгородської руської гімназії, В. Кальна залучився до антифашистського молодіжного

руху, а після визволення Закарпаття 1944 року вступив добровольцем у Червону армію. Демобілізувавшись, став референтом по культурі новозаснованого Миського народного комітету в Ужгороді та редактором закарпатської редакції «Комсомольської правди».

Коли восени 1945 р. Адальберт Ерделі заснував в Ужгороді Державний художній інститут, Войтех Кальна став одним з перших студентів цього інституту (пізніше перейменованого на Ужгородське художньо-промислове училище). Крім директора А. Ерделі, його учителями були Йосиф Бокшай, Федір Манайло та Андрій Коцка³. Й. Бокшай був його класним керівником.

В тому ж 1945 р. картина В. Кальни «Зима при Ужі» експонувалася на 8-й Загальноукраїнській виставці в Києві⁴, разом з картинами його вчителів та інших закарпатських художників, яким в Києві було відведено окремий зал в Музеї російського мистецтва⁵.

Наприкінці 1947 р. батьки В. Кальни, побачивши негативне ставлення нової радянської влади до місцевого населення, зокрема жителів угорської національності (розкуркулювання, насильна колективізація, ліквідація греко-католицької церкви, атеїстична пропаганда, культ особи Сталіна, штучні політичні процеси, засилання в Сибір), скористався чехословацько-радянською угодою про обмін населенням і разом з сім'єю виїхали в Словаччину. Поселились в Кошицях, пізніше в Медзеві. Син Войтех в 1948 р. переселився із Кошиць в м. Ружомберок, де здобув посаду художника-модельєра текстильної фабрики. Потяг до науки привів його на Філософський факультет Карлового університету в Празі, де він вивчав історію мистецтва. Паралельно у Празькій консерваторії відвідував лекції з образотворчої та фільмової режисури. Одночасно вчився й у Вищій школі економічних та політичних наук. Саме там познайомився з своєю майбутньою дружиною Іриною. Після закінчення навчання в 1950 році вони одружилися в місці проживання невістки – Хлумці-над-Цідліною. В тому ж році В. Кальні була надано звання «академічного маляра». 30 квітня 1951 року в них народилася дочка Соня.

Будучи студентом, В. Кальна, незважаючи на величезну завантаженість навчанням в трьох вузах, дуже активно працював у студентських організаціях. В 1951 році сім'я переїхала в м. Кошиці, яке з того часу стало постійним місцем їх перебування та роботи.

Незважаючи на скромні умови життя (молода сім'я жила в одній орендованій кімнаті житлового будинку в кошицькому кварталі Чермель), він з ентузіазмом, притаманним

² Лист Тамари Хадрбової до автора від 21 травня 2010 р.

³ Slovenský biografický slovník. Zv. III. – S. 28.

⁴ -jp- Za maliarom Vojtechom Kálnom // Východoslovenské noviny. – 13. 8.1963. – Č. 192. – S. 3.

⁵ Небесник І. Адальберт Ерделі. – Ужгород, 2007. – С. 132.

післявоєнній молодій генерації (з незаплямованим минулим колаборацією з окупаційними режимами), залучився до «будування соціалізму». Їздив на різні будівництва, щоб пензлем зафіксувати радикальні зміни, які настали в житті населення найсхіднішої частини Словаччини, брав участь у бесідах з робітниками та учнями, влаштовував виставки на заводах тощо. Поступово поліпшувалися й матеріальні умови сім'ї. В 1953 р. сім'я Кальнів винайняла житловий будинок на вулиці Цімборка, у підвалі якого художник влаштував ательє. Там в них 23 квітня 1955 р. народилася дочка Тамара. В 1959 році сім'я одержала квартиру в новобудові на вул. Зборовській, 2, поряд з якою знаходилося ательє, що належало Спілці художників. В ньому В. Кальна проводив кожну вільну годину.

На його картинах помітний вплив експресіонізму Альберта Ерделі, якого він вважав своїм кращим вчителем. Ці картини, як і твори А. Ерделі, повні життєвого оптимізму та гармонії. Улюбленим його мотивом був пейзаж, причому він не вдавався до фотографічного зображення дійсності, ні до абстрактних течій у мистецтві, а кількома кольоровими штрихами зображував настрій. В його картинах переважають свіжі оптимістичні кольори – зелений та синій. Художник випробував різні техніки: офорт, травлення скла, графіти на будовах тощо. Пробував свої сили й у кінофільмовій техніці. Однак у нього домінувало малювання олією.

Картини В. Кальни часто виставлялися на окружних, крайових і загальнословацьких виставках, а одна з них – про будівництво Добшинської греблі (під назвою «За краще майбутнє») потрапила і на престижну загальнодержавну виставку, що відбулася у празьких Градчанах 1953 р. і була закуплена Національною галереєю в Празі.

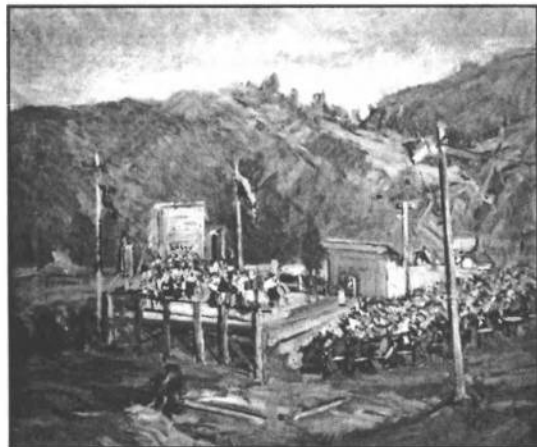
Після празької виставки В. Кальну прийняли в члени Чехословацького союзу художників. Це підбадьорило молодого художника. Від заснування Крайової галереї в Кошицях 1951 р. (пізніше перейменовану на Галерею ім. Юліуса Якобі, а ще пізніше – Східнославацьку картинну галерею) він тісно співпрацював з цією найвизначнішою установою образотворчого мистецтва у Східній Словаччині.

В 1953 р. Войтех Кальна здобув статус «вільного художника» (*slobodný umelec*) і став співзасновником та головою кошицької філії Союзу словацьких художників, членом комісії по закупкам художніх творів тощо.

При Будинку піонерів в Кошицях він заснував і протягом трьох років вів гурток образотворчого мистецтва, в якому діти під його керівництвом здобували основи художнього виховання.

Активність В. Кальни помітили й вищі органи і його було обрано членом президії Центрального комітету Союзу словацьких художників у Братиславі (що входив до складу Союзу чехословацьких художників з центром у Празі). В Кошицях він у 1957 р. став депутатом Окружного національного комітету та членом шкільно-культурної комісії ОНК.

Своєю працьовитістю, принциповістю в основних питаннях та лагідністю він здобув багато особистих друзів не лише в колах художників (його особистими друзями були – Янко Мате, Арпад Рачко, Андрій Добош, Йозеф Майкут, Тібор Бартфай, Юліус Якобі, Людовіт Фельд, Антон Ясуш, Войтех Лофлер, Йозеф Бендік

Свято на будівництві.

та багато інших), але й в колах лікарів, учителів, політиків, працівників культури тощо. Згадуючи про чоловіка з нагоди недожитого сімдесятиліття з дня народження, його дружина Ірина зауважила: «Войтех Кальна був людиною, при якій би і лід розтаяв. Часто колез покритикував, однак умів це так сказати, що ніхто з них не образився. Як на молодого художника, поклали на нього масу завдань і для художньої творчості в нього майже не залишилося часу. Та коли в нього накопичилось багато вражень, він без їжі на цілі дні починався в ательє, а там його ніхто не смів знепокоювати. Малюючи картини, він використовував ескізи й зарисовки, часто здійснювані при подорожах автомобілем»⁶.

Значний вплив на його художній розвиток мали студійні подорожі за кордон: в Радянський Союз, Югославію, Францію, Італію, Угорщину, Польщу, Австрію. І в цьому відношенні він керувався настановою свого учителя А. Ерделі, що заохочував студентів до закордонних подорожей. Він і сам часто подорожував. У Франції та Італії В. Кальна відвідав місця, в яких у міжвоєнний період побував А. Ерделі. Слід підкреслити, що В. Кальна, крім рідної словацької мови, володів угорською, чеською, російською, українською та німецькою мовами; пасивно й англійською та французькою. Як підкреслено в одній з його біографій, з кожної подорожі він привозив «не лише політичний досвід, але й картини, які свідчать про його емоційну спостережливість та здібність передавати атмосферу та типові особливості тої або іншої країни»⁷. Ці картини він часто виставляв не лише на колективних виставках в музеях і галереях, але і в заводах, на підприємствах, в школах тощо. Ніколи не поривав стосунків з рідним Закарпаттям, яке вважав своєю батьківщиною і часто відвідував його. При кожних відвідинах він не оминав свою «alma mater» – школу А. Ерделі.

В 1960 р. в Східнославацькій галереї в Кошицях відбулася перша персональна виставка картин В. Кальни. На ній молодий художник виставив 43 картини періоду 1957-60 років. Переважали олійні полотна краєвидів: «Останній сніг», «Хмари над озером», «Мокрий сніг», «Зимовий підвечір», «Осінній підвечір», «Лісна дорога», «Дорога в гори», «Осінь в полі», «Підвечір в горах», «В саду». Увагу глядачів привертала зарисовки квітів: «Півники», «Айстри», «Польові квіти» та інші. Значну частину картин становили його зарисовки зі закордонних подорожей: «Пристань в Будві», «Рибацьке село над Адриатичним морем», «Морські хвилі», «Море з пароплавом», «З Парижа» тощо. Правда, не бракували тут і картини з «будівничою» тематикою: «Червоний багер», «Цементний завод», «Країна міняється», «На будівництві», «Багри працюють» тощо. Саме цим картинам офіційна критика дала найвищу оцінку.

Комісар виставки Ян Мішкович (заввідом культури Крайового національного комітету в Кошицях) і тут підкреслив закарпатське походження В. Кальни, заявивши: «Академічний маляр Войтех Кальна, уродженець Малих Гаївців, основну та фахову освіту здобув у нинішній Закарпатській Українській РСР (!) в Ужгороді [...] Його творчі зусилля, вірні реалістичним основам, здобутим у проф. Бокшая в Ужгороді, відображають живі неперервні соціалістичні зміни. Все це можемо простежити і на цій виставці»⁸. Вплив А. Ерделі, який в тому часі в Радянському Союзі опинився в немілості, тут був замовчаний.

Правда, офіційній критиці не дуже смакував імпресіоністичний стиль молодого художника. Цей «недолік» вона приписувала на рахунок його молодості і політичній недосвідченості. Комісар виставки Ян Мішкович про це написав: «При більш глибокому естетичному аналізі художнього спрямування творчості В. Кальни ми бачимо в ній і недоліки. Вони, однак, є скоріше проявом молодості, еволюції та пошуків, ніж нестачі художньої майстерності. Художник, який лише цими днями дожився 35 років, без сумніву, має право на всякі помилки й недогляди»⁹.

⁶ Hybáčková V. Lad by sa pri ňom roztopil // Východ – 13.10. 1995.

⁷ -jp.- Za maliarom Vojtechom Kálnom // Východoslovenské noviny. – 13. 8. 1963. – Č. 192. – S. 3.

⁸ Miškovič J.: List k návštěvníkovi. In: Vojtech Kalna. Z tvorby. Košice, 1960. – S. 7.

⁹ Там таки. – С. 7.

В 1961 р. ця ж виставка, поповнена новими картинами, не з меншим успіхом експонувалася в Пряшеві, а наступного 1962 р. В. Кальна представився кошицькій публіці новою виставкою своїх творів.

Від 1947 р. В. Кальна брав участь в колективних виставках в Кошицях, Пряшеві, Свиднику, Гуменному, Сабінові, Горному Смоковці, а в 1974 р. – в Ужгороді та Старій Загорі¹⁰.

В останній період життя В. Кальна багато уваги присвячував зображенню звірств німецьких та угорських фашистів під час Другої світової війни, об'єднавши їх в циклі, названому передсмертним закликком чеського антифашиста Юліуса Фучіка - «Люди, будьте пильні!» («*Lidé, bděte!*»).

В 1959 р. Рада Крайового національного комітету в Кошицях призначила Войтеха Кальну на пост директора Східнославацької картинної галереї в Кошицях. Ця адміністративна посада забирала в нього багато часу та енергії, та йому все ж таки у важких умовах вдалося розбудувати цей найвизначніший осередок образотворчого мистецтва у Східній Словащини, зміцнити його з матеріального і кадрового боку. Між іншим, він опрацював комплексну фотодокументацію фондів. Міністерство закордонних справ Чехословащини на початку 1963 р. запропонувало йому посаду культурного аташе Чехословацького посольства в Угорщині і він інтенсивно готувався до цієї дипломатичної функції, готуючи плани чехословацько-угорської співпраці на ділянці культури.

На моє запитання, яким був В. Кальна в приватному житті як чоловік і батько, дочка Тамара відповіла: «Із спогадів його сестри знаю, що як брат і син був надзвичайно жертвенний. Був напрочуд уважний і тішився дрібним справам. Був скромним, однак до рідні – великодушним [...] Батько сприймав світ через призму емоцій, красу та естетичність. В нього був надзвичайно тонкий смак. Був дотепний та привабливий. Не переносив недоброзичливості, заздрощі та підступність. Дружина була для нього міцною опорою в різних життєвих ситуаціях. Кожну проблему вони рішали разом. Були взаємно пов'язані як голка з ниткою. Із спогадів мами я знаю, що роки, прожиті разом з батьком, були для неї кращим періодом життя, який, на жаль, тривав дуже коротко [...] Діти були для батька життєвим пріоритетом. Нас з сестрою залюбки іменував чеським означенням: «*Moje zlaté holčičku!*». Дуже часто з нами грався. Навіть в останні години життя ми з ним будували замок з каміння на невеличкому острівці серед озера»¹¹.

Інтенсивна й наполеглива праця підірвала його здоров'я. Після відкриття виставки картин угорського художника В. Аба-Новака, підготовка якої значно вичерпала його сили, він із сім'єю вибрався у відпустку – до рідного краю дружини - Хлумець-над-Цідліною. Там він у гарній літній сонячній день побрався з восьмирічною дочкою Тамарою скупатися у близьке озеро. Нирнувши у воду, в нього виник інфаркт, і він утонув. На 38 році життя. Похоронено його в Кошицях за великої участі громадськості, його учнів та друзів-художників. На похороні грав траурні мелодії його улюблений духовий оркестр та виголошувалися прощальні промови. На адресу Східнославацької галереї надійшло багато листів та телеграм співчуття з Чехословащини та з-за кордону¹².

Сільський пейзаж.

¹⁰ Slovenský biografický slovník. Sv. III. – S. 28.

¹¹ Там же.

¹² Всі вони зберігаються в архіві Східнославацької галереї в Кошицях.

В згадуваному вже некролозі про його життя і смерть сказано: «Художник Войтех Кальна жив, працював і творив як грайливий метелик. Жив у надзвичайно швидкому темпі, ніби відчуваючи, що мусить поспішати, бо часу залишається обмаль [...] Інтенсивне життя, напружена діяльність і перевтома, що впливає з цього, надломилі його і без того кволе здоров'я. Він не вмів шанувати себе, не вмів відмовитись від покладених на нього завдань, хоч вони вимагали надзвичайного напруження [...] Передчасно відійшов митець, який викликав великі надії, людина, яка мала багато друзів. Його і люди відмінних поглядів не могли не любити»¹³.

Картини В. Кальни і після смерті появлялися на виставках дома і за кордоном. Найбільша їх колекція зберігається в Східнославацькій картинній галереї в Кошицях. Інші є в Національній галереї в Празі, в картинних галереях Пряшева, Татранської Ломниці (де він мріяв заснувати філіал Кошицької галереї), в родині художника тощо. Свого часу кілька його картин знаходилися в Східнославацькому металургійному комбінаті, побудову якого він документував від самого початку. Їх доля мені невідома.

В Кошицях з нагоди «круглих» ювілеїв В. Кальни відбувалися вечори, присвячені вшануванню його пам'яті. На вечорі з нагоди 70-ліття з дня його народження 14 жовтня 2005 року із зворушливими спогадами про чоловіка виступила дружина Ірина, а також молодша дочка Тамара Хадрабова¹⁴.

Статті про В. Кальну є майже в усіх чеських і словацьких енциклопедіях та довідниках образотворчого мистецтва¹⁵. Майже в кожній з них підкреслено його закарпатське походження та навчання у А. Ерделі, Й. Бокшая та Ф. Манайла. Лише в Україні, де він народився і здобув початки своєї художньої освіти, досі я не знайшов найменшої згадки про цього визначного вихідця зі закарпатської живописної школи. Варто було б проломити цю мовчанку влаштуванням виставки картин В. Кальни в Україні та виданням публікації про нього. Він на це вповні заслуговує.

¹³ -jp.- *Za maliarom Vojtechom Kálnom // Východoslovenské noviny*. – 13. 8. 1963. – Č. 192. – S. 3.

¹⁴ *Večer*. – Košice, 13.10.2005.

¹⁵ Найважливіші статті про В. Кальну: -jp.- *Za maliarom Vojtechom Kalnom // Východoslovenské noviny*. – 13. 8. 1963. – Č. 192. – S. 3.; Miškovič J.: *List k návštevníkovi. Úvod ku katalógu Vojtech Kalna. Z tvorby 1957 – 1960*. – Košice, 1960. – S. 5-7; Haščáková-Vizdalová G. *Profily. Stručný prehľad výtvarných umelcov pôsobiacích na východnom Slovensku od roku 1900 po súčasnosť* – Košice, 1982; Toman P. *Nový slovník československých výtvarných umělců. D. III. Dodatky. Praha*. – S. 91.; *Encyklopédia Slovenska. D. III*. – Bratislava 1979. – S. 25; Hybáčová B. *Čad by sa pri ňom roztopil // Slovenský východ*, 13.10.1995; Klesa P. *Spomienka na Vojtecha Kalnu // Slovenský východ*, 19. 10. 1995. – Č. 242. – S. 2; bca: *Majster Kalna... Rad maľoval snežnice // Večer*, 13.10. 1995. – Č. 197.

На першій сторінці обкладинки твір Надії Кирилової «Портрет Івана Марчука», олія на склі, 39x39. На другій сторінці обкладинки твори Михайла Романишина: «Хатина в горах», 1965, полотно, олія, 57x80; «Церква в Ужоку», 1992, полотно, олія. На третій сторінці обкладинки твір Миколи Івасюка «Гуцулка під деревом», картон, олія, 33x25. На четвертій сторінці твір Андрія Коцки «Дівчина з Міжгірщини», полотно, олія, 68x54. Усі репродукції картин з колекції М. Мушинки.

Ціна 0,66 € (20 Ск)

Індекс EV 226/08

